

COVID-19 PANDEMİSİ KOŞULLARINDA
AİLE TÜRLERİNE GÖRE
EV İÇİ KADIN EMEĞİNİN SOSYOLOJİK BİR İNCELEMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe Gül ARSLAN DEMİR

Eskişehir 2022

**COVID-19 PANDEMİSİ KOŞULLARINDA AİLE TÜRLERİNE GÖRE EV İÇİ
KADIN EMEĞİNİN SOSYOLOJİK BİR İNCELEMESİ**

Ayşe Gül ARSLAN DEMİR

(Yüksek Lisans Tezi)

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI

Ayşe Gül Arslan Demir’in “COVID-19 Pandemisi Koşullarında Aile Türlerine Göre Ev İçi Kadın Emeginin Sosyolojik Bir İncelemesi” başlıklı tezi 19/07/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca, Sosyoloji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ	.....
Üye	Prof. Dr. Neriman AÇIKALIN	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Aysel KAYAOĞLU	.....
Üye	.....	.....
Üye	.....	.....

ÖZET

COVID-19 PANDEMİSİ KOŞULLARINDA AİLE TÜRLERİNE GÖRE EV İÇİ KADIN EMEĞİNİN SOSYOLOJİK BİR İNCELEMESİ

Ayşe Gül ARSLAN DEMİR

Sosyoloji Ana Bilim Dalı Sosyoloji Yüksek Lisans Programı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2022

Danışman: Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ

Bu çalışmanın amacı; pandemi koşulları altında, farklı aile tiplerine göre, kadınların ev içi emeklerini kullanma biçimlerini incelemektir. COVID-19 pandemisi ile birlikte iş yerlerinde esnek mesai sistemine geçilmiş, toplumsal kurumlardan biri olan okullar kapatılmış, öğrencilerin eğitime evlerden çevrim içi olarak devam edilmiştir. Bu durumun da ücret karşılığı çalışan kadınların veya ev kadınlarının ev içi emeğini arttırdığı yadsınamaz bir gerçektir. Pandemi sürecinde hane halkının genellikle evde bulunmasından dolayı kadının ev içi emek yükünün arttığı düşünülmektedir. Ev temizliği, çocukların bakımı, yemek yapmanın yanında, çocukların pandeminin olumsuz psikolojik etkilerinden daha az etkilenmesine yönelik okul aile iş birliği ile gerçekleştirilen faaliyetler, çocukların eğitiminin takip edilmesi ve desteklenmesi kadının ev içi görevleri arasına dahil edilmiştir. Ücret karşılığı çalışan kadının esnek mesai sistemiyle uzaktan çalışmaya geçmesiyle birlik iş yerinin verdiği sorumlulukların yanında, evde çocukların bakımı ve eğitimi eklenmiştir. Bu çalışma; nitel araştırma yöntemlerinden feminist metodoloji kullanılarak yapılandırılmıştır. Bu kapsamda Denizli ve Aydın'da ikamet eden ücret karşılığı çalışan ve ev kadınlarından; çekirdek ve tek ebeveynli ailede yaşayan on sekiz kadınla görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler neticesinde; pandemi sürecinde kadının temizlik işleri, mutfak işleri, bakım işleri ve çocukların eğitime yönelik işler kapsamında erkeklere oranlara daha fazla sorumluluk olarak daha fazla emek harcadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Pandemi, Aile, Ataerki, Ev içi kadın emeği

ABSTRACT

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF WOMEN'S DOMESTIC LABOR IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Ayşe Gül ARSLAN DEMİR

Sociology Department Sociology Master's Program

Anadolu University Institute of Social Sciences, June 2022

Supervisor: Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ

The aim of this study is to examine the ways in which women use their domestic labor according to different family types under pandemic conditions. With the COVID-19 pandemic, a flexible working system was introduced at workplaces, schools, one of the social institutions, were closed, and students' education continued online from home. It is an undeniable fact that this situation also increases the domestic labor of women or housewives working for wages. It is thought that the domestic labor burden of women increases due to the fact that households are usually at home during the pandemic process. In addition to cleaning the house, taking care of the children, cooking, activities carried out with the cooperation of the school-family to ensure that children are less affected by the negative psychological effects of the pandemic, monitoring and supporting the education of children are included among the domestic duties of women . With the transition of wage-working women to remote working with the flexible working system, the care and education of children at home has been added to the responsibilities of the union workplace. This work; It was structured using feminist methodology, one of the qualitative research methods. In this context, from wage earners and housewives residing in Denizli and Aydın; Eighteen women living in nuclear and single-parent families were interviewed. As a result of the negotiations; In the pandemic process, it has been concluded that women take more responsibility and spend more effort than men within the scope of cleaning work, kitchen work, care work and children's education.

Keywords : Pandemic, Family, Patriarchy, Domestic female labor

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında bana olan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, derin bilgi ve deneyimleriyle öğrencilerine ışık olan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez jürisinde bulunan hocalarım Prof. Dr. Neriman AÇIKALIN ve Dr. Öğr. Üyesi Aysel KAYAOĞLU'na değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Hayatımın her anında olduğu gibi tez aşamasında da sonsuz desteğiyle her zaman yanımda olduğunu hissettiğim, bu süreçte çocuklarımızla yakından ilgilenip bana çalışabilmem için imkan yaratan sevgili eşim Kamil'e çok teşekkür ediyorum.

Canım çocuklarım Çağan ve Eymen, bu süreçte sizinle yeteri kadar ilgilenemediğim farkındayım. Anlayışınız ve sabrınız için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bugünlere gelmemde büyük emeği olan canım annem ve canım babam, bana her zaman güvenip inandığınız için çok teşekkür ediyorum.

Şimdi aramızda olmasalar da, hayatımın her aşamasında öğretileriyle hep varlığını hissettiğim canım babaannem ve canım dedem. Siz benim hayattaki en büyük şanslarımdansınız. Hayata mutlu bir çocuk olarak başlamamı sağladığınız ve hayatı tanıma yolunda bana rehberlik ettiğiniz için size minnettarım.

Yüksek lisans ders dönemimde desteklerini benden esirgemeyen Pamukkale Üniversitesi SKS Daire Başkanlarına ve çalışma arkadaşlarıma, tez yazma aşamasındaki desteklerinden dolayı da Pamukkale Üniversitesi Genel Sekreterliği Yazı İşleri Müdürüm ve çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum. Varlığınız bana güç verdi.

Son olarak; görüşme yapmayı kabul edip, özel alan dediğimiz ev içi yaşama ilişkin deneyimlerini benimle paylaşan, tezimin şekillenmesine yardımcı olan tüm kadınlara sonsuz teşekkürler.

Çağan ve Eymen'e

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumu saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Ayşe Gül ARSLAN DEMİR

İmza

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTÜTİ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. AİLEYE YÖNELİK KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1. Ailenin Tanımı ve Çeşitleri.....	4
2.1.1. Geniş Aile.....	6
2.1.2. Çekirdek Aile.....	7
2.1.3. Tek Ebeveynli Aile.....	8
2.2. Aileye Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar.....	9
2.2.1.Sembolik etkileşimci yaklaşım.....	9
2.2.2. İşlevselci yaklaşım.....	10
2.2.3 Çatışmacı yaklaşım.....	11
2.2.4. Feminist yaklaşım.....	12
3. EV İÇİ KADIN EMEĞİ VE ATAERKİLLİK.....	15
3.1. Ev İçi Kadın Emegi Kavramı.....	15
3.2. Ev İçi Emegine Yönelik Kuramsal Tartışmalar.....	16
3.3. Ataerkillik Kuramları.....	21
4. FEMİNİST METODOLOJİ.....	28
4.1. Feminist Metodoloji.....	28
4.2. Araştırma Süreci.....	31
4.2.1. Bilgisine başvurulmuş kadınların demografik bilgileri.....	35
5. PANDEMİ KOŞULLARINDA KADINLARIN ARTAN EV İÇİ EMEK YÜKLERİ.....	38
5.1. Kadınların Emeklerini Kullanma Biçimleri.....	38
5.1.1. Ücret Karşılığı Çalışan Kadınlar.....	38

5.1.2. Ev Kadınları.....	43
5.2. Kadınların Ev İşlerine İlişkin Emek Yüğü.....	44
5.2.1. Temizlik işleri.....	45
5.2.1.1 Giysilerin temizlenmesi ve ütülenmesi.....	55
5.2.2. Mutfak işleri.....	59
5.2.3. Alışveriş işleri.....	70
5.3. Bakım Emegi.....	77
5.4. Çocukların Eğitime Yönelik İşler.....	89
5.5. Zamanın Cinsiyetçi Yanı.....	93
5.6. Kadınların Pandemiyle Sınavı.....	102
5.7. Ataerkilliğin Yeniden Üretilmesi mi? Değişmesi mi?.....	110
5.8. Kadınların Bitmeyen Mesailerı.....	118
5.8.1. Ev kadınlarının bitmeyen mesailerı.....	119
5.8.2. Ücret karşılığı çalışan kadınların bitmeyen mesailerı.....	122
6. SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA.....	135
ÖZGEÇMİŞ	

1. GİRİŞ

Pandemi; Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'nın COVID-19 Bilgilendirme Sayfasında "Bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi olarak tanımlanmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020)".

Bir hastalığın pandemi olarak değerlendirilebilmesi için küresel düzeyde yayılım göstermesi gerektiği bilinmektedir. Tarih boyunca pandemi olarak nitelendirilebilecek bir çok hastalıkla mücadele edilmiştir. "Tarihi süreçte insanları en çok etkileyen salgın hastalıklar başta veba olmak üzere; çiçek, sarı humma, tifo, sıtma, frengi, kolera, verem, tifüs, kızamık ve grip olmuştur (Kılıç, 2020, s. 20)". Bu salgın hastalıklardan küresel ölçekte yayılım gösterenlerin veba, kolera ve grip olduğu bilinmektedir. Bir salgın hastalığın küresel olarak yayılım göstermesi o hastalığın bulaş yollarının neler olduğu ve mikroorganizmanın yaşayabildiği ortamlarla doğru orantılı olarak değişmektedir (Kılıç, 2020, s. 20).

Virüsler canlı organizmalardır ve yaşamlarını devam ettirebilmeleri için canlı bir konakçıya ihtiyaçları vardır. Bulaş yolu ise direk temas ile olabileceği gibi kontamine olmuş bir materyal yolu ile temas sonucu da olabilmektedir (Şahin ve Demir, 2020, s. 61). "Son 100 yıl içerisinde çok sayıda büyük ölçekli salgın hastalıklara (İspanyol gribi, Sarıhumma, AIDS, COVID-19 gibi pandemiler) viral patojenlerin neden olduğu görülmüştür. Çoğu yeni viral pandemi patojenlerinin hayvanlardan insanlara bulaştığı bilinmektedir. (Şahin ve Demir, 2020, s. 57)".

Şahin ve Demir (2020)'e göre tarih boyunca görülen viral pandemiler; grip pandemileri Rus Gribi, Asya Gribi, İspanyol Gribi, Hong Kong Gribi, Domuz Gribi, çiçek hastalığı, kızamık, viral kanamalı ateş hastalıkları, AIDS, Koronavirüsler (Şiddetli Akut Solunum Sendromu- SARS, Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS), Koronavirüs Hastalığı 2019 (COVID-19) olarak sınıflandırılabilir.

Memelilere bulaştığı bilinen ve koronavirüslerin neden olduğu son iki viral pnömoni salgınından ilki olan SARS, 2002 yılında Çin'de ortaya çıkmış ve %11 ölüm oranına ulaşmıştır. Diğeri ise 2012 yılında Suudi Arabistan'da görülmüş, MERS olarak isimlendirilmiş ve %37 ölüm oranına ulaşmıştır (Aydın, 2020, s. 99).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından, COVID-19 virüsünün yayılım hızındaki artış nedeniyle ve Çin dışında yüz on üç ülkede daha COVID-19 vakalarının görülmesi sonucunda 11 Mart 2020 tarihinde durum pandemi olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de ise

COVID-19 ile ilgili çalışmalara 10 Ocak 2020 tarihinde başlanmış olup, ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür (COVID-19 Bilgilendirme Platformu, 2020).

Çin'in Hubei Eyaleti, Vuhan Şehrinde, 31 Aralık 2019'da etiyolojisi bilinmeyen pnömoni vakaları bildirilmiştir. Vuhan'ın güneyindeki Vuhan Güney Çin Deniz Ürünleri Şehir Pazarı (farklı hayvan türleri satan bir toptan balık ve canlı hayvan pazarı) çalışanlarında kümelenme olduğu belirtilmiştir. Vakalarda ateş, nefes darlığı ve radyolojik olarak bilateral akciğer pnömonik infiltrasyonu ile uyumlu bulgular tespit edilmiştir. DSÖ'nün Çin Halk Cumhuriyetine ait COVID-19 raporuna göre ölüm vakaları genellikle ileri yaştaki ya da eşlik eden sistemik hastalığı (hipertansiyon, diyabet, kardiyovasküler hastalık, kanser, kronik akciğer hastalıkları başta olmak üzere diğer immünsüpresif durumlar) olan bireyler olmuştur (COVID-19 Bilgilendirme Platformu, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre; 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'de görülen ilk vakanın ardından, 13 Ocak 2020 tarihinde Çin dışında görülen ilk vaka Tayland olmuştur. Türkiye'de ise ilk vakanın görülüş tarihi 11 Mart 2020 olarak kayıtlara geçmiştir (Ak, 2021, s. 13).

Çin'de başlayan pandemi bir iki ay içinde Asya, Avrupa, Amerika, Afrika ve Avustralya olmak üzere tüm kıtalara yayılım göstermiştir. Virüsün yayılım hızının fazla olması ve vakalarda görülen hastalık ve ölüm oranlarındaki artış nedeniyle kamu otoriteleri bazı tedbirler almıştır. Sokağa çıkma yasakları, esnek mesai sistemine geçilmesi, eğitim ve öğretime ara verilmesi akabinde uzaktan eğitim metoduna geçilmesi, iş ve alışveriş merkezlerinin kapatılması, şehirlerarası seyahat kısıtlamaları bunlardan bazılarıdır (Acar, 2020, s. 282).

İki bin on dokuz yılında Çin'in Whuan kentinde ortaya çıkan COVID-19 virüsünün kısa sürede yayılım göstremesi toplumsal yaşantımızda değişiklikler oluşturmuştur. İş yerlerinde esnek mesai sistemine geçilmiş, toplumsal kurumlardan biri olan okullar kapatılmış, öğrencilerin eğitimine evlerden çevrim içi olarak devam edilmiş, birçok hizmet ücretli olarak piyasadan karşılanamamıştır. Bu durum ücretli çalışan veya ev kadınlarının ev içi emeğini arttırmıştır. Günün herhangi bir saatinde kullanılabilir olması, dinlenme ve çalışma zamanlarının iç içe geçmesi nedeniyle mesaisi olmayan ev içi emeğin nesneleşmediği için de piyasa değeri bulunmamaktadır. Doğallaştırılmış, karşılıksız ve nesneleşmeyen ev içi emeği tüm bunların ışığında görünmeyen emek olarak tanımlanabilmektedir. (Acar Savran & Tura Demiryontan, 2016, s. 11) Pandemi sürecinde hane halkının genellikle evde bulunmasından dolayı kadının ev içi emek yükünün arttığı düşünülmektedir. Ev temizliği, çocukların bakımı, yemek yapmanın

yanında, çocukların pandeminin olumsuz psikolojik etkilerinden daha az etkilenmesine yönelik okul aile iş birliği ile gerçekleştirilen faaliyetler, çocukların eğitiminin takip edilmesi ve desteklenmesi kadının ev içi görevleri arasına dahil edilmiştir. Ücret karşılığı çalışan kadın, iş yerinden gelen sorumlulukların yanı sıra, çocukların bakımı, dersleri, ödevleri, temizlik, yemek ve ütü yapmak vb. ev ve bakım işlerinin hepsini aynı mekanda, eş zamanlı olarak yürütmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmanın amacı; pandemi koşulları altında, farklı aile tiplerine göre, kadınların ev içi emeklerini kullanma biçimlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel problemi: Pandemi koşullarında kadınlar ev içi emeklerini nasıl kullanmaktadır? Aile türlerine göre kadınların emeklerini kullanma biçimlerinde herhangi bir farklılık var mıdır? Pandemi öncesi dönemler karşılaştırıldığında kadınların ev içi emek yükünde ne tür değişimler olmuştur? Bu doğrultuda; ücretli çalışan kadın veya ev kadınının, farklı aile türleri içinde, pandemi koşulları altında ev içi emeğini kullanma biçimi incelenerek, bu emeğin görünür kılınması hedeflenmektedir

Bu bağlamda; birinci bölümde ailenin ne anlama geldiği ve tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşümler, aile türleri kapsamında geniş aile, çekirdek aile ve tek ebeveynli ailenin tanımı yapılmış, sonrasında sosyolojik kuramların aileye yönelik yaklaşımları açıklanmıştır.

İkinci bölümde; ev içi kadın emeği kavramının ne anlama geldiği ve ev içi emeğe yönelik kuramsal tartışmalara yer verildikten sonra tarihsel süreçte ataerkiyle mücadelenin nasıl başladığı, bu mücadeleye ilişkin radikal feminizm ve sosyalist feminizm savunucularının görüşlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; araştırmanın neden feminist metodoloji kullanılarak yapılandırıldığı, feminist metodolojinin ne olduğu ve araştırma sürecinde nasıl bir yol izlendiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Dördüncü bölüm kadınlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgilerin değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu bilgiler; kadınların emeklerini kullanma biçimleri, kadınların ev işlerine ilişkin emek yükü, bakım emeği, çocukların eğitime yönelik işler, zamanın cinsiyetçi yanı, kadınların pandemiyle sınanması, ataerkilliğin yeniden üretilmesi mi? değişmesi mi? ve kadınların bitmeyen mesaieleri başlıkları altında incelenmiştir.

2. AİLEYE YÖNELİK KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Aile kavramına ilişkin literatür incelendiğinde; hukuk, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmetler, eğitim bilimleri vb. disiplinler tarafından yapılan birçok araştırma görülmektedir. Bu çalışmada aile sosyolojik bakımdan ele alınacaktır. Bu bölümde öncelikle ailenin tanımı yapılacak, sonrasında zamanla geçirdiği değişim sonucunda ortaya çıkan aile türleri incelenecektir. Son olarak da aileye yönelik kuramsal yaklaşımlara değinilecektir.

2.1. Ailenin Tanımı ve Çeşitleri

Kişinin sosyalleşme süreci, doğumla aralarına katıldığı ailede başlamaktadır. Aile çocuğa birtakım yetenekler, değer yargıları, tutumlar ve alışkanlıklar kazandırarak yetişkinlikte oynayacağı toplumsal rollere hazırlar (Gökçe, 1991, s. 205).

Haralambos ve Heald'in (1985'ten aktaran Ecevit, 1993, s. 9) çalışmasında Murdock'a göre ailenin; ortak yerleşim yeri, ekonomik işbirliği ve yeniden üretim özellikleri belirlenen bir sosyal grup olduğu belirtilmektedir.

Connel ailedeki ilişkilerin diğer sosyolojik kurumlardan daha farklı şekillendiğini şöyle ifade eder: “Başka hiçbir kurumda ilişkiler, zaman içinde böylesine yaygın; temas esnasında böylesine yoğun; ekonomi, duygu, iktidar ve direniş örgüleri açısından böylesine sıkı değildir (Connel, 1998, s. 168)”.

Aile tüm toplumlar için evrensel bir kurum olmakla birlikte, toplumdan topluma oluşumu, yapısı ve işlevselliğine ilişkin tarihsel süreç içinde değişiklikler göstermiştir. Ailenin kökenine ilişkin yapılan çalışmalarda en ilkel topluluktan en modern topluluklara kadar ailenin karakteristik özelliklerini yansıtan sosyal yapılar olduğu bilinmektedir (Gökçe, 1991, s. 210).

Giddens ve Sutton'a göre; “Aile, yetişkin üyelerin çocukları yetiştirmekten sorumlu oldukları, sosyo-ekonomik bir birim oluşturan, kan bağı, evlilik ya da nüfusuna geçirme yoluyla birbirine bağlı bireylerden oluşan bir gruptur (Giddens ve Sutton, 2014, s. 233)”.

Gökçe'ye göre; “Aile, ana-baba çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereğine göre) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birliktir (Gökçe, 1991, s. 207)”.

“Aile, toplumun ayrılmaz bir parçasıdır ve doğal olarak toplumun sosyal yapısına, değerlerine ve normlarına bağlıdır (Kağıtçıbaşı, 2010, s. 167)”.

“İlk zamanlar geniş aile bünyesi fonksiyonel yükü ağırlıklı bir topluluk (community) karakterinde idi. Ailede önde gelen fonksiyonlar arasında koruyuculuk niteliği hakimdi. Buna rağmen çok sayıdaki çocuklar aileye yük olmuyordu. Hatta bir bakıma sosyal ve ekonomik olarak çocukların aileye yararları da vardı (Nirun, 1994, s. 34)”.

Sayın’a göre aile, toplumun en küçük yapısını oluşturmaktadır. Toplamlar ise genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel toplumlar ve teknolojik toplumlar olarak yapılan bu sınıflandırmaya göre aile, içinde bulunduğu toplumun özelliklerini göstermektedir. Geleneksel toplum tipinde görülen geleneksel ailede biz duygusu hakim olup, otoriteye dayalı hiyerarşik bir düzen söz konusudur. Ayrıca geleneklere ve göreneklere dayalı toplumsal ilişkiler mevcuttur. Teknolojik toplumlarda ise ben duygusu baskındır. Demokratik ve eşitlikçi bir düzen içinde akla ve mantığa dayalı normlar sisteminin düzenlediğı toplumsal ilişkiler mevcuttur. Çekirdek aile teknolojik toplumun özelliklerini yansıtmaktadır (Sayın, 1991, s. 531).

Aile; ilksel toplumlardan modern çağa kadar geçen süre zarfında yapısal olarak farklı değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Özkalp (2008) aile sınıflandırmasının otorite figürüne ya da ailenin büyüklüğüne göre yapıldığını belirtmektedir. Otorite figürüne göre yapılan sınıflandırmaya göre aile; ana ve baba ailesi olarak, büyüklüğe göre yapılan sınıflandırmada ise büyük ve küçük aile olarak değerlendirildiğı belirtilmektedir.

Gökçe (1991)’nin *Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme* isimli çalışmasında, ailenin meydana gelmesinde etkili olan başlıca faktörlerin; cinsi güdüler, neslin devamının sağlanması ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması olarak belirtilebileceğini ifade eder. Tarihsel süreç içinde dönüşüme uğrayan topluluklardaki ailelerin en temel görevlerinin çocuk dünyaya getirilmesi ve yetiştirilmesi olduğu dile getirilmektedir.

Sayın (2011, s. 47-58) tarihin ilk dönemlerinde toplumsal yaşam içinde cinsiyetlerin egemenlik konumuna (babaerki veya anaerki) göre ailenin biçimlendiğini ifade etmektedir. Toplumlarda çok farklı aile yapılarının görüldüğünü fakat hepsinin ortak özelliğinin türün devamını sağlamak üzere evlenme yoluyla çocuk yapma biçimlerinin belirlenmiş olması olduğunu dile getirir.

Kağıtçıbaşı (1994) aileyi, batı ailesi çekirdek aile ve geleneksel aile ataerkil aile prototipleri üzerinden incelemiştir. Çekirdek aile; özellikle ABD’de görülen orta sınıf, kentli ve eğitilmiş kişilerden oluşmaktadır. Geleneksel aile ise; kırsal kesimde, eğitim seviyesi daha düşük, kırsalın kültürünü yansıtan aile modelidir.

Güneş (2014) ise ailenin tarihsel süreç içinde geçirmiş olduğu değişimi kadın ve erkek arasında bir evlilik sözleşmesi olup olmamasına bağlı olarak sınıflandırmıştır. Bu bağlamda evlilik; oturuşan yere, eş sayısına, eşin seçildiği gruba, otorite ilişkisine, soy ve derece ilişkilerine göre sınıflandırılmıştır. Kadın ve erkek arasında herhangi bir sözleşme olmadan ise birlikte yaşamak, komün yaşam biçimi, eşcinsel aileler olarak kategorize edilmiştir. Erkek veya kadın kendi tercihleri ile bekar kalmayı seçebildikleri gibi zorunlu sebepler veya yine tercih nedeniyle tek ebeveynli aile olarak hayatlarına devam edebilmektedirler.

2.1.1. Geniş aile

“Sanayileşme döneminden önce aile, geniş akrabalık ilişkileri (“geniş aile”) içine derinden gömülüydü ve ekonomik üretimin merkeziydi (Giddens, 2005, s. 111)”. “Geleneksel aile denilince çoğunlukla geniş, çok işlevli, mahrem, dayanışmacı, akrabalık bağlarının ve ilişkilerin güçlü olduğu ve komünite özellikler taşıyan bir toplumsal yapı akla gelmektedir. Pre-modern toplumlarda yaygın olan bir aile tipidir (Yıldırım E. , 2011, s. 71)”. Tarım toplumunda üretim insanların kas gücüne dayandığı için ailedeki bireylerin sayıca fazlası olması önem arz etmektedir. Geniş ailede görülen büyüklere olan sadakat, onlara bakma sorumluluğu, mahremiyet, din ve mesleki konulardaki eğitimler dikkat çekici özelliklerdir. Bu aile tipinde baba, eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakla, çocuklar da büyüdüğünde ebeveynlerinin bakım sorumluluklarını almakla yükümlüdür. Zaman içinde yer değiştiren bir döngü mevcuttur. Geleneksel ailede akrabalar ve komşular arasında dayanışma ve yardımlaşma önemli boyuttadır. Ayrıca geniş aile fakir kır ailesi olarak da tanımlanabilmektedir. Ekonomik ve sosyal yardımlaşma için bir kooperatif sistem olarak gelişip kan veya evlilik yoluyla aile statüsü kazanırlar (Yıldırım E. , 2011, s. 65-80).

Yasa (1991)’ya göre baba evi; bir erkek ve karısı veya karıları, evlenmemiş çocukları, evlenmiş erkek çocukları, onların eşi ve çocuklarının aynı çatı altında birlikte yaşadığı bir mülktür. Bir çatı altında bulunan baba evi, belirli bir alan içinde konutlara ayrılmıştır. Bazı durumlarda babanın dul kızları da bu evde yaşayabilmektedir. Ailenin

en yaşlı üyesi, ailenin başkanıdır. “Bütün mülke ortaklaşa olarak aile sahiptir ve mülk aile başkanının denetimi altındadır (Patai’den aktaran Yasa, 1991, s. 198)”.

Hane halkının korunma, eğitim, eğlence, dinlenme, dini eğitim, sevgi ve bakım gibi ihtiyaçları geniş aile tarafından karşılanır. Bu ailede, aile fertleri arasında ekonomik işbirliği ve iş bölümü bulunmaktadır. Aile geliri tek elde toplanarak harcamalar tek elden yapılır(Ogburn’dan aktaran Kongar, 1990, s.71).

Çocukların bakımı ailenin çalışmayan görece yaşlı üyeleri tarafından yerine getirilirken aynı zamanda kültürel aktarma da sağlanmış olur. Ailenin yaşlı üyelerinin bakımı da yine hane üyeleri tarafından yerine getirilmektedir. Tüm bunlar geniş ailede ekonomik iş bölümü ve iş birliğinin olduğunun göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

2.1.2. Çekirdek aile

Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri, ailenin üretim birimi olmaktan çıkıp, işyerinin evden ayrılması olmuştur (Canatan, 2011, s. 17). Endüstrileşmenin etkisiyle ortaya çıkan bu dönüşüm sürecinde, önceden ailenin yerine getirdiği üretim, bakım, eğitim gibi işlevler okul, hastane ve fabrika gibi kurumlara devredilmiştir. (Kongar, 1990, s. 58)

“Geleneksel aileye karşılık, modern toplumlarda aile tipi çekirdek aile olarak belirlenir (Kongar, 1990, s. 72)”. Anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, sanayi toplumunun özelliklerini yansıtır nitelikte tüketim toplumuyla özdeşleşmiştir. Geniş ailenin birincil sosyalizasyon işlevini yansıtan çocukların bakımı ve eğitimi gibi işlevler çekirdek ailede yerini kreş ve okul gibi diğer sosyal kurumlara devretmiştir. (Yıldırım E. , 2011, s. 74-75)

Sanayileşme döneminden önce aile, geniş akrabalık ilişkileri (“geniş aile”) içine derinden gömülüydü ve ekonomik üretimin merkeziydi. Ancak ailenin artık bir üretim biçimi olmadığı sanayi toplumuna geçiş, geniş aileyi ortadan kaldırmıştır. Akrabalık ilişkileri “çekirdek aile”ye -anne ve baba konumunda bir çift ve doğacak çocukları- indirgenmiştir (Giddens, 2005).

“Parsons, çekirdek aile ile sanayi toplumu arasında bir uyum olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre çekirdek aile sanayi toplumunun ihtiyaçlarına olağanüstü uyum sağlamaktadır (Yıldırım E. , 2016, s. 74)”. Sanayi toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte üretim yerinde meydana gelen farklılaşmalar iş yerinin hane dışında şekillenmesine sebep olmuştur. Çalışma sistemi açısından da geniş ailede oluşan çatışmalar engellenmiş

akrabalık ilişkilerinden ziyade evrensellik ilkeleri ön plana çıkmıştır (Bilton-Bonnettjones, 2008'den aktaran Yıldırım, 2016, s.74).

Parsons sanayi toplumunda görülen çekirdek ailenin akrabalık ilişkilerinde bulunmasını zorunluluktan değil tercihen yaptığını ifade eder ve bunu sosyal evrim kuramıyla açıklar. Toplumun evrimi yapısal olarak uzmanlaşma sürecine girmiştir. Sanayi toplumlarında malların üretimi işlevi aileden alınarak fabrikalara devredilmiştir (Ecevit Y. , 1993, s. 11-12).

Çekirdek aile aynı zamanda kent ailesi olarak da tanımlanmaktadır. Sanayi toplumunun bir gereği olarak genel olarak kentlerde ortaya çıkan çekirdek aile, sosyal ilişkiler, yaşam tarzı, çalışma biçimi bakımından kent yaşamına uygun olarak inşa edilmektedir (Yıldırım E. , 2011, s. 76).

Çekirdek aile sanayileşmeyle birlikte kent toplumlarında daha yaygın olarak görülen bir aile modeli özelliği taşımaktadır (Çağan, 2011, s. 91). Aynı zamanda işlevlerinde de geniş aileye oranla daralma gözlenmektedir. Bu daralma aynı zamanda babanın otoritesinde de hissedilmektedir. Kadının ise toplumdaki ve evdeki konumu güçlenmiş, sadece ev işlerini yapan, evde çocuklarının bakımını üstlenmekle ilişkili rolünden sıyrılıp kamusal alanda da var olan bir konuma gelmiştir. Çocukların ise üretimdeki rolü zayıflamış, geniş ailenin eğitim fonksiyonu çekirdek ailede kurumlara devredilmiştir (Adams 1986'dan akt. Çağan 2011, s. 91).

Giddens (2005)'e göre; 17. ve 18. yüzyılda Batı Avrupa'da aile, üretim merkezidir. Çocuklar da dahil olmak üzere ailenin tüm bireyleri, hane içinde veya yakınındaki arazilerde çalışarak üretime katkıda bulunmaktadır. Bu durumun sanayileşmeden önce kapitalist girişimlerin genişlemesiyle ortadan kalkmaya başladığını ifade eder. Ayrıca kapitalist gelişmelerden birkaç yüzyıl öncesine kadar var olan aile tipinin geniş aileden ziyade çekirdek aileyi yansıttığını, hanelerin kalabalık olmasının sebebinin ise hizmetçilerden kaynaklandığını belirtir (Giddens, 2005, s. 112).

2.1.3. Tek ebeveynli aile

Sanayi sonrası toplumda görülen, anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailede ebeveynlerden birinin vefatı ya da eşlerin boşanması sonucunda çocuk ve bir ebeveyn den oluşan, aile reisi sadece kadın ya da sadece erkek olan haneler, tek ebeveynli aile olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bazı durumlarda çiftlerin birlikte yaşaması sonucu dünyaya

gelen çocukların, çiftlerden birinin evi terk etmesi neticesinde bir ebeveyniyle aynı haneyi paylaşması durumu, tek ebeveynli aileye örnek oluşturmaktadır. Tek ebeveynli aileye bir başka örnek ise, kadınların sperm bankaları aracılığıyla hamile kalarak çocuk dünyaya getirmeleri ve sonrasında çocuklarını tek başlarını büyütmeleleridir. Bu yöntem henüz Türkiye’de uygulanmamakla birlikte, batı toplumlarında gittikçe artan bir şekilde kullanılan bir yöntemdir (Sarı, 2016, s. 35-36).

“Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kadın veya erkeğin boşanması durumunda çocuklar genellikle kadınla yani anneyle birlikte yaşamaya başlamaktadır (Güneş F. , 2014, s. 38)”. Bunun sonucunda hane içi veya hane dışında yoğun bir kadın emeği dikkat çekici özelliktedir. Tek ebeveyn olarak hayatına devam eden kadın, evin tüm sorumluluğunu üstlenmiş durumdadır. Çocukların bakımından eğitim hayatlarına evin geçimini sağlamaktan toplumsal baskılara maruz kalma noktasında büyük zorluklarla mücadele etme durumunda kalmıştır.

Sonuç olarak; sanayileşme dönemi öncesinde aile üretim merkezli olarak görülen geniş aile, zaman içinde fabrikalaşmanın artmasına bağlı olarak iş yerinin ve evin birbirinden ayrılmasıyla çekirdek aile formuna geçmiştir. Çekirdek ailedeki ebeveynlerden birinin vefatı, boşanma veya ebeveynlerinden birinin başka bir hanede yaşamasına bağlı olarak da tek ebeveynli haneler oluşmaktadır.

2.2. Aileye Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Bu bölümde sosyolojik kuramların aileye yönelik yaklaşımları; sembolik etkileşimci, işlevselci, çatışmacı ve feminist kuramların perspektifinden incelenmektedir.

2.2.1. Sembolik etkileşimci yaklaşım

“Psikolojik gelenek içinde gelişen bir sosyoloji ekolü olarak da adlandırılan bu kuramsal yaklaşımın tarihsel analizi onun epistemolojik olarak Amerika’da yaygın kabul gören pragmatizm içinde geliştiğini göstermektedir (Kasapoğlu, 2014, s. 4-5)”. Bu yaklaşımı sosyolojiye taşıyan isimlerin George Herbert Mead ve Herbert Blumer ile Charles Horton Cooley ve William Thomas olduğu bilinmektedir. Blumer’e göre insanlar eyleme geçmeden önce karşılıklı davranışını yorumlarlar. Bu bağlamda semboller ve işaretlerin öneminin göz ardı edilemeyeceğini savunmaktadır. İnsanların kendilerini ve karşılıklı ilişkileri nasıl konumlandığını inceleyerek, uyaran tepki ilişkisinin arasına yorumlama sürecini dahil ettikleri gözlenmektedir (Kasapoğlu, 2014).

“Etkileşimci yaklaşıma göre aile içinde değişik kişilerin etkileştiği bir sosyal birlikteliktir (Koyuncu, 2016, s. 46)”. “Bu kuramcılara göre aile içerisindeki davranışları anlamak için aile üyeleri arasındaki mevcut ilişkilere ve üyelerin bu ilişkileri nasıl anlamlandırdığına bakmak gerekir (Özkalp, 2008, s. 131)”.

İnsanların birbiriyle kurdukları iletişim ve davranışlara, o davranışlara verdikleri anlamlara odaklanırlar. Aile üyelerinin ise senaryosu belli bir oyunda rollerini yerini getirdiklerini savunurlar (Koyuncu, 2016, s. 47). Sembolik etkileşimcilere göre aile bireyleri kendilerinden beklenen şekilde kendilerine biçilen rolleri yerine getirirler. Odaklandıkları noktalar ise eş seçimi, aile içi roller ve çocuğun sosyalizasyonu konularını kapsamaktadır. Bu yaklaşım, ailenin diğer sosyalizasyon kurumlarıyla ilişkilerini ihmal ettikleri gerekçesiyle eleştiriye uğramıştır (İçli, 1997, s. 62).

Sembolik etkileşimciler tüm dünyada aile kavramının geleneksellikten uzaklaştığını ve bunun sonucunda da boşanma oranının arttığını ifade etmektedirler. Sembolik etkileşimciler evlilikteki sembollerin değişmesi neticesinde evliliklerin boşanmayla sonuçlandığını ileri sürmektedirler. Toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılamayan erkeklerin sergiledikleri davranışların boşanma konusunda itici güç olarak kabul gördüğü söylenebilir. Aynı gelire sahip eşler arasında ev işlerinin de paylaşılması gerektiği düşünülse de yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılan bulgular durumun böyle olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumu da ataerki kavramıyla açıklamak mümkündür. Sembolik etkileşimcilere göre aynı çatı altında yaşayan kadın ve erkeğin evliliği algılama düzeylerinde farklılıklar olduğundan, erkek ve kadının aynı evlilik hakkında farklı düşüncelere sahip olduğu söylenebilmektedir. Eşlerin evlilikten farklı beklentileri bulunduğu da gözlemler arasındadır. Kadın evlilikten daha fazla duygusal tatmin beklerken, erkek için biyolojik tatmin daha önemlidir (Kasapoğlu, 2014).

2.2.2. İşlevselci yaklaşım

“İşlevsellüğün tarihsel olarak kökeni, sosyolojinin kurucularından Auguste Comte ve onun pozitivist felsefesine kadar uzanır (Kasapoğlu, 2014)”. Makro bir yaklaşım olarak kabul edilen işlevselcilik, toplumun birbiri ile ilişkili sistemlerden oluştuğunu savunmaktadır. En önemli temsilcileri arasında Comte, Durkheim ve Spencer bulunmaktadır. Comte ve Spencer, toplumu yaşayan bir organizmaya benzetir ve toplumun sağlıklı olmasını, toplumu oluşturan yapıların sağlıklı olmasına bağlı olduğunu

savunurlar. Yapıyı oluşturan sistemdeki herhangi bir aksaklığın tüm yapıyı bozacağını ileri sürerler (Kasapoğlu, 2014).

İşlevselci yaklaşımın önemli isimlerinden olan Parsons'a göre ailenin birincil sosyalizasyon ve yetişkin kişiliklerin sabitlenmesi olmak üzere temel olarak iki önemli işlevi bulunmaktadır. Toplumun kültürünün içselleştirilmesi ve kişilik yapısının oluşmasında birincil sosyalizasyon sürecinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bunun uygulanabilmesi için karşılıklı destek, sıcaklık ve güven ortamının olması gerektiği bu özelliklere sahip olan kurumun da aile kurumu olduğunu iddia etmektedir (Ecevit Y. , 1993, s. 11).

Antropoloji ve sosyoloji dallarında, işlevselci kuramlar, ailenin işlevselciliğinin son derece önemli olduğu iddiasında bulunarak, bir çok aile çalışmasında “aile” ile “işlevler ve roller” ilişkisinin egemen olmasına sebep olmuşlardır (Ecevit Y. , 1993, s. 10). Aile üstlendiği roller vasıtasıyla, hem kendi sisteminin hem de sosyal sistemin çarklarının dönmesine katkı sağlamaktadır. Uyum ve denge kavramlarına ağırlık veren işlevselciler, değişmeyi ihmal ettikleri gerekçesiyle eleştirilmektedirler (İçli, 1997, s. 62).

Aile, işlevselciler için toplumun temeli olarak görülmektedir. Sanayi öncesi toplumda emek yoğun üretim yapıldığından geniş aileye ihtiyaç duyulurken, sanayi toplumuna geçiş yapılmasıyla birlikte geniş aile yerini anne baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aileye bırakmıştır. Ailenin aynı zamanda sanayi toplumunda karşılaşılan sorunlara karşı emniyet subabı işlevi gördüğü bilinmektedir (Kasapoğlu, 2014).

2.2.3. Çatışmacı yaklaşım

“Sosyal bilimlerde çatışmacı yaklaşım ve kuramlar, toplumdaki gruplar ve sınıflar arasındaki sosyal, siyasi ve maddi eşitsizlikler üzerinde vurgu yaparak mevcut sosyopolitik sistemi eleştirirler (Kasapoğlu, 2014, s. 14)”.

“Modern çatışma kuramının kurucusu C.V. Mills'e göre, ilk aşamada sosyal yapılar birbiriyle çıkar ve kıt kaynaklar için çatışan insanlar aracılığıyla yaratılır (Kasapoğlu, 2014, s. 14)”. Ralf Dahrendorf ve Lewis Coser marksist olmayan çatışmacı kuramcılar arasında yer almaktadır. Dahrendorf çatışmanın otorite içeren her ilişkide mevcut olabileceğini ifade ederken, Coser da yakın ilişki içinde bulunanlar arasında da farklı çatışmalar görülebildiğini savunmaktadır.

“Çatışma kuramcıları ailenin önemli bir kurum olduğunu savunmakta ancak burada eşitsizliklerin olduğunu öne sürmektedirler. Bu kuramcılara göre ailede erkeğin, kadının üzerinde egemen olduğu bir sistem mevcuttur. Özellikle Friedrich Engels evlilikte eşlerin birbirlerine karşıt olduğu, zıt duygular içinde bulunduğu hatta baskı yaptığını ileri sürmektedirler. Ancak bu baskı erkeğin kadın üzerinde kurduğu baskıdır, bu da kapitalist ile proleterya arasındaki ilişkiye benzer (Özkalp, 2008, s. 130-131)”.

Aile bireyleri arasında ev işi paylaşımında veya aileyle ilgili alınacak kararlardan dolayı her an bir anlaşmazlık çıkabilmektedir. Marksizme göre toplumlar alt yapı ve üst yapı kurumlarından oluşmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde ekonomik alt yapı, diğer üst yapı kurumları gibi aileyi belirlemektedir. Aile, kapitalizmin yeniden üretilmesinde kullanılmaktadır. Bu görüşe göre ailenin kendinden sonraki yedek ve ucuz iş gücü yetiştirilmesinden sorumlu olduğu savunulmaktadır. Çatışmacı yaklaşım makro seviyede ve tarihsel olarak kıyaslama yaparak aileye ilişkin incelemeler yapar ve bunu sınıf ve güç mücadeleleriyle açıklar. (Kasapoğlu, 2014, s. 15).

İçli’ye göre; aileye çatışmacı perspektiften bakanlar aileyi güç, iktidar ve çatışma kurumu olarak ele alırlar. Eşler arasındaki iktidar ilişkileri, şiddet, evlilik sistemi ve boşanma konularına açıklık getirmeye çalışırlar (İçli, 1997, s. 63).

2.2.4. Feminist yaklaşım

Feminist yaklaşım genel olarak işlevselcilerin ve çatışmacılarının görüşlerine eleştirel bakar. Bunun sebebi ise ataerkillik kavramıyla açıklanmaktadır. Ailede herkesin eşit haklara sahip olmadığını savunurlar. Özellikle kadının kamusal alana dahil olup ev dışında çalışmaya başlamasının ev içindeki sorumluluklarını azaltmadığını dile getirirler. Ev içi işler, çocuk ve yaşlı bakımı hala kadının sorumluluğundadır. Kadın ve erkek arasında ev işlerinde adil bir paylaşım olmadığını ifade ederler. Kadının kamusal alanda çalışmaya başlaması ev içi yükünde herhangi bir değişim içermediği için iki kez sömürülmesiyle sonuçlanmıştır. İşlevselcilerin kadın ve erkek için verili olarak kabul ettikleri rollerin değişebilir olduğunu, çünkü bu rollerin kültürel aktarmayla sağlandığını, bu sebeple değiştirilebilir olduğunu ve bu noktada işlevselcilere eleştirel baktıklarını ifade ederler. Ayrıca Marksistleri de sınıf ve güç mücadelesine odaklanarak toplumsal cinsiyet kavramını görmezden gelmeleri sebebiyle eleştirmektedirler. Feminist yaklaşımların en önemlileri Marksist, Radikal, Liberal ve Sosyalist feminizmdir (Kasapoğlu, 2014, s. 16-17).

Feminist yaklaşıma göre aile ve evliliğin kadınlar için olumlu etkisinden çok olumsuz etkileri vardır. Marksist feministlere göre kadın ev içinde sömürülmektedir. Aile içinde ikincil konuma sahip olan kadının ev içinde harcadığı emek değersiz ve görünmeyen bir emektir. Ev içinde gerçekleştirilen çocuk bakımı, ev temizliği, yemek yapılması, dışarıdan alınabilecek ürünleri kendisinin evde daha ucuza üretmesi, kamusal alanda ücretli olarak çalışan erkeğin ücretinin daha az olmasına sebep olur. Bu ihtiyaçlar evde kadın tarafından ücretsiz olarak karşılandığı için sermaye sahibi erkeğe daha az ücret ödeyerek kara geçer. Kadının ev içindeki işleri haricinde, erkeğin duygusal ve cinsel yönden kendini iyi hissetmesi görevleri arasındadır (Karkıner, 2014, s. 133).

Radikal feministler ise aileye ataerkillik kavramı üzerinden eleştirel bakarlar. Ataerkilliğin ekonomik temelini ev içi emeği oluşturmaktadır. Ücretli emek piyasası ataerkil bir sistem tarafından yönetildiği için, kadını ikincil bir konuma itip, ev içi emeği aracılığıyla eve kapatmaktadır (Karkıner, 2014, s. 133).

Aile, bireylerin evlilik bağıyla kendisine akraba olanları sömürmesi üzerinden temellenmektedir. Üretim tarzı, aile üretim tarzı olan her yerde devam eder ve aile içindeki kadınlar üretim değerine ilişkin herhangi bir ücret almazlar. Görmezden gelinen bir diğer nokta ise klasik köy ailesinde üretilen ürünlere ilişkindir. Aile tarafından üretilen ürünlerin bir değişim ve kullanım değeri vardır. Fakat bu ürünlerin evde bireyler tarafından tüketilebilir hale gelmesinde kadının harcadığı emeğin herhangi bir değeri bulunmamaktadır. Oysaki bu hizmet kadın tarafından sağlanmadığında dışarıdan ücretli bir şekilde satın alınmaktadır (Delphy, 2016).

Feminist duruş kuramcılarına göre ise kadın kamusal alanda ücret karşılığı çalışıyor olsa bile, eve geldiğinde ev içi işleri yapma sorumluluğu kadına aittir. Erkekle aynı anda işten eve dönen kadın hemen ev içi işleri yapmaya koyulurken, erkek televizyon izlemek üzere kanepesine geçer. Aile, tüm bu eşitsiz ilişkilerin doğal olarak kabul görmesini ve yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal bir kurumdur (Karkıner, 2014, s. 134-135).

Liberal feministler için ise kadının aile içindeki sorumlulukları son derece önemlidir. Kadınlar çalışsın mı, ev kadınlığı mı yapsın görüşüne; annelik ve ev kadınlığının, kadının sorumluluğu olduğunu, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerden kurtulmanın ise siyasi yapılardaki farklılaşmalarla mümkün olduğunu, bu konudaki yaptırıcı gücün yasalar olduğun ifade ederler (Karkıner, 2014, s. 137). Liberal feministler; ailenin erkek ve kadın arasındaki iktidar ilişkileri temelinde değil, doğalmış gibi algılanan

eşitsizlik temelinde kurulduğunu iddia ederler. Bu hatalı kurgunun yıkılmasının ise, kadına atfedilen “duygu” ile erkeğe atfedilen “akıl” kategorilerinin ortadan kaldırılması sonucu kadının kamusal alana geçişinin sağlanmasıyla mümkün olabileceğini ifade ederler. Kadın; eğitim, seçme ve seçilme, kamusal alanda çalışabilme haklarına kavuştuğunda, kendini geliştirebilecektir. Kadının mutsuz olmasının sebebi ev içi işlere ilişkin sorumlulukları değil, eve hapsolması sonucu kendini geliştirememesinden kaynaklanmaktadır (Güneş N. , 2018, s. 145-146). Liberal feministler aileyi doğal ve korunması gereken bir kurum olarak görürler. Aile içindeki geleneksel iş bölümünün eşit bir temele dayandırılarak kamusal alanda var olmalarına izin verilmesini ve aile içindeki ezilmişliklerinin engellenmesinin önemine vurgu yaparlar (Çaha 2003’ten aktaran Güneş, 2018, s. 146).

Psikanalitik feministler aile ve evlilik ile ilgili ilişkilerdeki eşitsizliklerin erken çocukluk dönemindeki deneyimlerden kaynaklandığını ifade ederler. Ataerkil toplumun, erkeğe kadından daha olumlu anlam yüklemesiyle ilişkilendirirler. Bu görüş, kadınların ezilmişlik gerçeğini psikolojiyle açıklamanın yetersiz kalması nedeniyle eleştiriye uğramıştır (Karkıner, 2014, s. 137).

3. EV İÇİ KADIN EMEĞİ ve ATAERKİLLİK

Bu bölümde; ev içi kadın emeği kavramının ne anlama geldiği ve ev içi emeğe yönelik kuramsal tartışmalara yer verildikten sonra tarihsel süreçte ataerkiyle mücadelenin nasıl başladığı, bu mücadeleye ilişkin radikal feminizm ve sosyalist feminizm savunucularının görüşlerine yer verilmiştir.

3.1. Ev İçi Kadın Emeği Kavramı

“İkinci dalga feminizmin 1960’ların sonu ile 1970’lerin başlarında ilk tartışmaya başladığı teorik sorunlardan birisi kadınların karşılıksız ev emeği oldu” (Savran, 2019, s. 32). Ataerkillik çerçevesinde konumlanan cinsiyetçi iş bölümü; özel alanda harcanan emeği kadın doğasına atfederek bu emeğin kadın tarafından gerçekleştirilmesini doğallaştırmış, kadınlar tarafından bakım ve sevgi adı altında karşılıksız olarak sunulmasının içselleştirilmesini sağlamıştır. Günün herhangi bir saatinde kullanılabilir olması, dinlenme ve çalışma zamanlarının iç içe geçmesi nedeniyle mesaisi olmayan ev içi emeğin nesneleşmediği için de piyasa değeri bulunmamaktadır. Doğallaştırılmış, karşılıksız ve nesneleşmeyen ev içi emeği tüm bunların ışığında görünmeyen emek olarak tanımlanabilmektedir (Acar Savran ve Tura Demiryontan, 2016, s. 11).

Güneş, karşılıksız ev emeğinin üç kategori altına toplanabileceğini belirtmektedir. Birinci kategoride; temizlik, çamaşır, yemek, alışveriş vb. gibi ev işleri yer alırken, ikinci kategoride; çocuk, yaşlı, engelli ve hasta gibi bakıma ihtiyacı olan aile üyelerine yönelik harcanan emek, üçüncü kategoride ise; tarımda ücretsiz aile işçiliği, küçük aile işletmelerinde ücretsiz çalışan kadınların emeğinin yer aldığını ifade etmektedir (Güneş F. , 2018, s. 133) .

19. ve 20. yüzyıl başlarında endüstriyel iş gücüne katılan kadınların çoğu köylü veya işçi sınıfına mensuplardı. Bu kadınlar aynı zamanda ev içindeki işlerle de baş etmek zorunda oldukları için yükleri oldukça ağırdı (Giddens, 2005, s. 116). Giddens’in bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere kadının kamusal alanda ücretli olarak çalışmasının, ev içinde harcanan emek bakımından bir değişiklik yaratmadığı, ilk mesaisini kamusal alanda tamamlayan kadını evde ikinci mesaisinin beklediğini görüyoruz.

Mies’e göre; “Erkeklerle kadınlar arasında var olan hiyerarşik işbölümü ve dinamikleri, egemen üretim ilişkilerinin, yani belirli bir çağa ve topluma ait sınıfsal ilişkilerin ve daha genel olarak ulusal ve uluslararası iş bölümünün, bütünleyici bir parçasını oluşturur (Mies, 2008, s. 110)”. Cinsiyetlendirilmiş iş bölümü nedeniyle ev içinde gerçekleştirilen işler kadının görevi olarak görülmektedir. “Çağdaş şehir

ailesinin/evinin, belirli iş tiplerini ev içi, ücretsiz ve genellikle kadınlara ait; öbür işleri de kamusal, ücretli ve genellikle erkeklere ait olarak tanımlayan bir işbölümü tarafından kurulduğu da eşit ölçüde bildik bir şeydi (Connel, 1998, s. 169)”. Bu cinsiyetlendirilmiş toplumsal rollerin çocukluktan başlayarak birincil sosyalizasyon kurumlarından olan ailede öğretilmeye başladığı söylenebilir. Toplumsal normlara göre sınıflandırılan işler erkek ve kadın işleri olarak ayrıştırılmıştır. Connel, Sdney’de ergenler üzerine yapılan bir araştırmada kız çocuklarının erkek çocuklara kıyasla ev işine iki kat daha fazla yardım ettikleri gerçeğinin ortaya çıktığını ifade eder (Connel, 1998, s. 169). Ev içi işlerinde anneye yardım etmek adı altında kız çocuklara sorumluluklar verilirken erkek çocuklar cinsiyetlerinin avantajını (!) yaşarlar.

Ecevit’in (2013) ise kadın ve erkek arasındaki çalışma durumlarına yönelik düşüncesi şu şekildedir:

Ev dışında çalışan ve para kazanan erkeğin karşısında karşılıksız kadın emeği, her iki cinsin de konumlarını belirledi, erkeğin üstünlüğünü sağlamlaştıran tarihsel bir gelişim gösterdi. Aslında kadın ve erkek emeği arasındaki ayrım, feodal düzende, hatta ondan önceki dönemlerde de vardı ama kapitalizm ücretli emek ile ev emeği arasındaki bu ayrımı keskinleştirdi. Neden? Çünkü sanayileşmeyle ev (içeri) işin yapıldığı yer (dışarı) keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış, ev dışında para getiren bir işte çalışmak daha önemli olmuştu. ‘Çalışma’ denince de akla esas olarak bu faaliyet akla geliyordu (Ecevit Y. , 2013, s. 27)

Kadınlar kamusal alanda kendilerine yine erkeklerin ikincil ve değersiz gördüğü işlerde yer bulabilmişlerdir. Enformal sektörde, yarı zamanlı işlerde ya da yine kadın işi olarak nitelendirilen temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı, bulaşık ve çamaşır yıkama gibi işlerde çalışmaya başlamışlardır. Kadınlar kendilerine kamusal alanda yer bulmaya başladıktan sonra da ev içindeki işler peşini bırakmamıştır. Savran (2019)’a göre; “Kadınların ücretli işlerde daha çok çalışmaya başlamalarıyla birlikte erkeklerin daha çok ev işi yaptıkları ve kadınların paylarına düşen bakım ve ev işlerinin azaldığı ise düpedüz bir efsanedir (Savran, 2019, s. 39)”. Kamusal alanda mesaisini tamamlayıp evine giden kadını evdeki mesaisi beklerken; erkeği evdeki kanepesi, televizyonu ve kumandası bekler. Kadına dayatılan bu ikinci mesai de sevgi ve şefkat kavramları ile normalleştirilerek sömürüye dönüştürülmüştür.

3.2. Ev İçi Emeğine Yönelik Kuramsal Tartışmalar

Ev içi emek kavramının kökeni Marx ve Engels’in kavramlarına (üretim, yeniden üretim, üretim ilişkileri, mübadele değeri vs.) kadar dayanmaktadır. Marx, erkekle kadın arasındaki bağı doğal, doğrudan bir bağ şeklinde yorumlamış ve ihtiyaç olarak

açıklamıştır. Erkeği odak noktasında tutan ve erkeğin insanoğlunu sembolize ettiğini savunan Marx, kadını erkeğin gölgesi olarak görmüş ve diğer insan olarak nitelendirmiştir (Vogel, 1990, s. 47-48).

Kapitalist sisteme göre kadınların harcadığı emek artı değer yaratmaz ve kadınlar işçi olarak değil ev kadını olarak konumlanırken, emek kavramı tamamen erkeğe atfedilmiştir. Bunun başlıca sebepleri arasında ise ataerkil önyargılar yer alır (Mies, 2008, s. 104).

Engels'e göre aile içindeki erkek baskısının nedeni ise erkeğin varislerinin kendi çocukları olmasını istemesinden dolayı, kadının cinselliğini ve tüm kimliğini kontrol altında tutmak istemesidir. Marx ve Engels işçi sınıfı ailesini değil burjuva ailesini tahlil etmiştir ve bunun nedeni özel mülkiyettir (Savran, 2019, s. 42-43).

Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* isimli kitabında üretim ve yeniden üretim ile ilgili şöyle bir ifade kullanmıştır:

Materyalist tarih anlayışına göre, tarihte egemen unsur, sonunda maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Ama bu üretim ikili bir özlüğe sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi (Engels, 2013, s. 4).

Acar-Savran (2019)'a göre Marx, yeniden üretim kavramını iki farklı şekilde anlamlandırmış olup, toplumsal yeniden üretim kavramını genellikle işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki ilişkinin yeniden üretilme sürecinde kullanmış, çok az sayıdaki örnekte de yeniden üretim kavramını türün üremesi şeklinde kavramsallaştırmıştır. Ayrıca Marx, işçi sınıfının yeniden üretilmesinin, yaşamaya devam etmesinin, sermayenin yeniden üretilmesi için zorunlu bir koşul olduğunu, fakat sermaye sahibinin bu durumu rahatlıkla işçi sınıfının üreme iç güdüsüne bırakabileceğini belirtir (Savran, 2019, s. 45-46).

Marx işçinin kendisi için harcadığı zamanı, zorunlu emek zamanı ve bu süreçte harcadığı emeği de zorunlu emek zamanı olarak ifade etmiştir. İşçi bu süreç için bir ücret alır, kalan zamanda ise sermaye sahibi için emek harcar ve bu emeğin bir bedeli olmaz. Bunu da, artık emek zamanı olarak değerlendirmiştir. Ücret sisteminin gizil fonksiyonu ile işçi hem zorunlu emek, hem de artık emek için tek bir ücret alır ve artık emeğin ücretlendirilmediğini farketmez. Ev emeği tartışmalarına girmeyen Marx, ev içi emeği zorunlu emek olarak değerlendirmiş, alınan malların tüketilebilir hale gelmesindeki

yeniden üretimde harcanan emek ile kuşakların çoğalması sürecindeki harcanan emeği görmezden gelmiştir (Vogel, 1990, s. 152).

Mies'e göre ücretli emek sömürüsü, ücretsiz emekçilerin (kadınlar, sömürgeler, köylüler) süper sömürüsü halinde mümkün olur (Mies, 2008, s. 108). Şöyle ki; işçi sınıfının bir sonraki iş gününe hazırlanması kapsamında evde gerçekleştirilen yeniden üretim faaliyetleri (yemek, temizlik, bakım vb.) kadın tarafından harcanan emekle sağlanmaktadır. Ev içi işlerin evde gerçekleşmediği durumlarda kamusal hayatta bu işler için ayrı ayrı ücret ödemek zorunda kalacak olan işçi sınıfı, bu işlerin evde kadın tarafından ücretsiz olarak yapılmasından çıkar sağlarken bu durumdan çıkar sağlayan diğer bir erk de sermaye sahibidir. Bu durumda ev içi kadın emeğinin görmezden gelinmesi, hem ataerkiye hem de sermaye sahibine çıkar sağlamaktadır.

Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin kökeni* adlı kitabında Amerikalı Kızıldereli aşiretlerine ilişkin yapmış olduğu tahlilde; kadın ve erkeğin işlerinin belirlenmiş olduğunu, erkek savaşıp avlanırken, kadının da evde yiyecek pişirip, giysi diktğini ve her iki cinsin de kendi hakimiyet alanında egemen olduğunu belirtmektedir (Engels, 2013, s. 190). Bu tahlil cinsiyete dayalı iş bölümünün açık bir göstergesidir. Engels'in bu ifadesinde de anlaşıldığı gibi, kadın güvenli olarak öngörülen özel alana yani eve konumlandırılmış, sorumlulukları ise ev içi işler ile sınırlandırılmıştır. Mies'e göre; kadının evde konumlanması kilise, devlet ve aile yoluyla sağlanmıştır. Bu kurumların sağladığı ideolojik ve kurumsal baskılar neticesinde, eve ekmek getiren erkeğe duyduğu ekonomik bağımlılık kadını eve hapsetmiştir (Mies, 2008, s. 146).

Kadını evde konumlandıran, temeli ilk çağlara dayanan cinsiyete dayalı iş bölümünün, kadının kamusal alanda ücretli işlerde çalışmasıyla da son bulmadığı gözlenmektedir. Kapitalizmin bakış açısına göre mübadele edilmeyen emeğin bir değeri bulunmamaktadır. Marx da tahlillerinde mübadele değeri olmayan kadının ev içi emeğinin görünmez kılınmasında bir sakınca görmemiş ve kadın tarafından gerçekleştirilen ev içi emeğini doğallaştırmıştır (Savran, 2019, s. 47). Engels'e göre ise evli kadınların iş yaşamına dahil olup maddi kazanç elde etmeleri erkekle kadın arasındaki iş bölümünü alt üst eder ve bu durum da ailenin çöküşüne sebep olur (Vogel, 1990, s. 52) .

Kadının karşılığı ödenmeyen ev içi emeğini Marksist açıdan inceleyen araştırmacıların başında Margaret Benston ve Paggy Morton gelmektedir (Vogel, 1990, s. 24). Benston'ın bu kapsamda yapmış olduğu çalışma; kapitalist toplumlarda kadının neden ikinci sınıf olarak görüldüğünü, doğrudan tüketilen ve sadece kullanım değeri olan ev

içinde harcanan emeğin erkeğin satış değeri olan kamusal alandaki emekle kıyaslanması sonucu değersizleştirildiğini, kadının kamusal alanda çalışmasının ev içi yükümlülüklerini ortadan kaldırmadığını, kadınların kurtuluşunun çocuk yetiştirme, bakım ve ev işlerinin toplumsallaşmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır (Vogel, 1990) . Paggy Morton ise kadının ev içi emeğine ilişkin analizinde emek gücünün devamlılığının sağlanmasında, bir kuşak sonraki emek gücünün üretilmesinde ve onlara gerekli bilgi ve deneyimlerin aktarılmasında kadın emeğinin etkilerini açıklamaktadır. Ayrıca yedek işçi ordusu olarak görülen kadınların ekonomideki yerinin azımsanamayacak boyutta olduğunu, düşük ücretli işlerde çarkı döndürenlerin kadınlar olduğunu ifade etmiştir (Vogel, 1990, s. 25).

Dalla Costa; kadının kamusal alanda çalışmasının ev işlerine ilişkin sorumluluklarını ortadan kaldırmadığını, bu sebeple de tüm dünya kadınlarının ev kadını olduklarını ifade etmiştir. Kadın emeğinin sadece kullanım değeri olan bir emek olmadığını, artı değer yarattığını, işçi kocasının bir sonraki iş gününe hazır hale gelmesinin bu emekle mümkün olduğunu ve bu ücretin de sermaye sahibi tarafından işçi kocasına ödendiğini savunmaktadır (Vogel, 1990, s. 26-27).

Christine Delpy, *Baş Düşman* isimli makalesinde kadınların toplumsal hayattaki çalışma biçimleri ve üretim ilişkileri içindeki konumlarından bahsetmektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen işlerin mübadele alanından dışlanması savını bir adım öteye taşır ve mübadele piyasasından dışlananın kadınlar olduğunu ve patriarka tarafından sömürüldüklerini ifade eder (Delphy, 2016, s. 89-114).

Hartmann, *Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği* isimli makalesinde; ilk Marksistlerin, kapitalist sistemin bütün kadınları ücretli iş gücüne dahil ettiğini ve bu sürecin cinsiyete dayalı iş bölümünü ortadan kaldırdığını ifade ettiklerini belirtir. İkinci Marksist yaklaşım içinde görülen Zaretsky'in ise kapitalizmin tüm kadınları ve erkekleri aynı oranda iş gücüne dahil etmediğini belirttiğini ifade eder. Kadınların artan biçimde ezilmelerini ücretli işin dışında bırakılmalarına bağladığını, bunun sebebini de kadınların sermayenin ihtiyacı olan ücretli iş gücünü yeniden üretmek için evde çalışmak zorunda olduklarına bağladığını belirtir. Zaretsky'e göre kadınlar iş gücünü yeniden üretirler. Aynı zamanda işçilerin psikolojik olarak rahatlamasını sağlayan bir sığınak görevi görürler. Marksist feministlerin ise ev işi ve ev işinin sermayeyle ilişkisine odaklandıklarını, bu konuda Dalla Costa'nın kadınların ev işi için ücret talep etmeleri gerektiğini dile getirdiğini belirtmektedir. Hartmann, Dalla Costa'ya da diğer Marksist yaklaşımlar gibi sermayeye odaklanıp erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkiye odaklanmadığı için eleştirel

bakmaktadır. Oysaki Hartmann’a göre kadınların ev işi yaparak erkekler için harcadığı emek, ataerkil sistemin devamlılığı açısından büyük önem arz etmektedir (Hartmann, 2016, s. 157-198) .

Molyneux kaleme aldığı *Ev Emeği Tartışması ve Ötesi* isimli eserinde ev emeği ile ilgili yapılan alanyazındaki tartışmaların iki temel kaygı üzerinde ilerlediğini saptamıştır. İlk olarak kadınların ezilme ve sömürülmesinin genel kanı olarak ekonomi dışı görüldüğünün, fakat bu durumun maddi bir temel dayandığı ve toplumun ekonomi politiği ile tamamen bağlantılı olduğunu gösterme çabasıdır. Bu yaklaşımın hedefi; kadının ev içi emeğinin, emek gücünün yeniden üretiminde kapitalist sistemin çarklarının dönmesi için ekonomik olarak katkıda bulunduğunu görünür kılmaktır. Diğer kaygı ise kadınların sosyalist mücadeledeki yeri ve rolünü belirleme kaygısıdır. İşçi sınıfıyla aynı sömürüye maruz kaldıkları düşünülen ev kadını ya da ücret karşılığı çalışan kadınların politik bir potansiyelleri olduğu vurgulanmaktadır. Molyneux bu yazısında biri Marksist biri Marksist olmayan iki zıt tez ışığında eleştirmektedir. Molyneux’a göre Delphy; Marksistlerin kadınların ezilmesinin işçi sınıfının kapitalist sistem tarafından ezilmesiyle bir tuttuklarını, kadınların bu ezilmesini ikincil bir konuma yerleştirdikleri için eleştirmektedir. Delphy’e göre evde ücretsiz olarak yapılan ev işleri, kolektif alanlarda ücretli olarak yapılmaktadır. Çamaşırhaneler, lokantalar veya kreşler verdikleri bu hizmet karşılığında belirli bir ücret alırken, kadınlar evde sergiledikleri bu hizmetlere yönelik herhangi bir ücret almamaktadırlar. Bu durum da kadınların kocaları tarafından sömürüldüğünün göstergesidir. Sanayileşmeyle birlikte kamusal alanlarda iş gücüne dahil olan kadınlar olduğu gibi ev kadını olarak hayatına devam eden kadınlar da vardır. Emek gücünü kamusal alanda kullanan kadın ev içinde de yine emeğini kullanmaya devam etmek durumunda kalmıştır. Ücretli emeğe katılan kadının ücreti genel olarak kocaları tarafından denetlenmekte veya ev içi emek için ücret karşılığı destek alabilmeye yönelik kullanılmaktadır. Molyneux’un Delphy’i eleştirdiği noktalardan biri kadınların bu ezilmişliğini evlilik sözleşmesine bağlamasıdır. Kadınların hepsi evli olmayabilir ama bu emeği hepsinin kullandığı aşıkardır. Eleştirdiği diğer nokta ise, Delphy’nin bu tahlilini Fransız kadınlarına özgü olarak oluşturması bu durum da tahlilin sınırlı bir tahlil olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca Marksistlere yönelik yapılan eleştirinin yine Marksistlerin dilini kullanarak yapılmasına mesafeli yaklaşmıştır. Harrison’un, *Ev İşinin Ekonomi Politiği* adlı yazısındaki temel kaygı kapitalizmin ev emeğinde yarar sağlayabileceğini göstermek olmuştur. Harrison’un merkeze aldığı asıl konu kadınların ezilmesinden çok

kapitalizm olmuştur. Harrison'a göre ev işlerinin işlevi, ücretli emekçinin emek gücünün yeniden üretilmesi için gerekli katkıyı sağlamaktır. Fakat ev işlerini yapan kadın kullanım değeri üretirken bu değer görmezden gelinir ve bunun karşılığında sadece geçimini sağlar. Harrison bu hizmetlerin kadınlar tarafından ücretsiz bir şekilde yapılıyor olmasının emekçinin ücretini düşürdüğünü iddia eder. Ayrıca ev işlerinin kadınları ücretli işlerden alıkoyarak erkeklerin kapitalist sistemdeki pazarlık payını yükselttiği gibi aynı pazarlık gücünü düşürme eğiliminde olan yedek bir sanayi ordusu oluşturduğunu da belirtir (Molyneux, 2016, s. 115-155).

20. yüzyılın son çeyreğinden beri teknolojinin gelişmesi ve kadınların ücretli işlerde çalışmaya başlamasıyla ev içinde yapılan işlere harcanan zamanın azaldığı tezi ileri sürülse de (Savran, 2019, s. 37-38)'nın da ifade ettiği gibi ev içinde yapılan işlerin karmaşıklaştığı ve detaylandırıldığı, sağlık ve hijyenle ilgili standartların sosyal prestij göstergesi haline gelmesi, çocuk sayısının azalmasının bakım emeğini azaltmadığı aksine çocukların yetiştirilmesine yönelik harcanan emeğin daha da arttığını, 2020 yılında yaşanan pandemide kadının ücret karşılığı destek alamaması sonucu ev içinde kadın tarafından harcanan bu emek türlerinin, kadın tarafından karşılıksız olarak yerine getirildiği gerçeğini tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir.

3.3. Ataerkillik Kuramları

Türk Dil Kurumu'na göre ataerki; "Soyda temel olarak babayı alan ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk düzeni" (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2021) olarak tanımlanmaktadır. Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* isimli eserinde; ataerkilliğin, başlangıçta erkek aile resilerinin otoritesi olarak vurgularken sonrasında daha genel bir erkek tahakkümüne işaret ettiğini belirtmiştir (Marshall, 1999, s. 47).

Öztürk; *Ataerki: Bir Kavramın Yeniden İnşası "Eski" Ataerki'den Ataerkil Kapitalizme* isimli çalışmasında kavramın tarihsel bağlamda kullanım kronolojisine ilişkin açıklamasını aşağıdaki şekilde dile getirmiştir.

Ataerkinin (patriarchy) kavramsal kökeni onyedinci yüzyılda siyaset bilimi alanında Thomas Hobbes, Sir Robert Filmer ve John Locke arasındaki tartışmaya dek uzanır. Sonraki dönemlerde Adam Smith, Karl Marx, Friedrich Engels eski aile biçimlerini ya da eski üretim biçimlerini ifade etmek için bu kavrama başvurmuştur. Sosyoloji alanında Max Weber eski otorite biçimlerini kullanmak üzere ataerkiyi kullanmıştır (Öztürk, 2012, s. 73-74).

Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı* isimli kitabında ataerkilliği şöyle tanımlamıştır; "Ataerkillik, genellikle hem ekonomik bakımdan hem de akrabalığa

dayalı olarak örgütlenen bir kümeyi (hane), belli bir kalıt kuralı gereğince belirlenen bireyin yönetmesi durumunu anlatır (Weber, 2014, s. 348)’’.

Hartmann “*Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex*” isimli makalesinde tarihsel boyutuyla cinsiyete dayalı iş bölümünün oluşma süreçlerini ve ataerkillikle bağlantısını incelemiştir. Hartmann; insanlık tarihi boyunca cinsiyete dayalı iş bölümünün evrensel bir özellik gösterdiğini ileri sürmektedir. Kapitalizmden önce de, var olan ataerki sistem, kadınların ve çocukların emeklerini kontrol eden bir mekanizmaya sahiptir. Cinsiyete dayalı iş bölümü ise, kapitalist toplumlarda erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin yeniden üretilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Erkekler kadınlara kıyasla daha yüksek ücret almakta, ayrıca ev işleri kendileri için kadınlar tarafından yapılmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü erkeklere çift yönlü çıkar sağlarken kadınları toplumda ikincil konuma itmektedir. Bunun ataerkillikle kapitalizm arasındaki uzun bir etkileşim sonucunda oluştuğunu vurgulayan Hartmann, kadınların bu ikincil konumlarından kurtulabilmelerini erkeklerin çıkarlarından vazgeçmesi ve kadınların hem ataerkiyle hem de kapitalist toplum örgütlenmesiyle mücadele etmesi halinde mümkün olabileceğini ifade eder (Hartmann, 1976).

Ataerki kavramını erkek egemenliği olarak tanımlayarak feminist literatüre kazandıranlar radikal feministler olmuştur. Sonrasında, Marksist feministler, ataerkiyle kapitalist üretim ilişkileri üzerinde bir bağ kurmuştur. Marksist feministlerin bazıları ataerkinin ideoloji ya da cinsellikle temellenen tarih dışı bir olgu olduğunu, kadınların ezilmesinin sebebinin erkeklerle ilişkilerinden değil sermayeyle ilişkisinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise kadınların ezilmesinin sınıf sömürüsü ve erkek egemenliğiyle harmanlandığını, kadınların bu ikincil konumlarını ataerki ve kapitalist sistem arasındaki ilişki temelinde açıklamışlardır. Bu feministler de sosyalist feministler olmuşlardır (Öztürk, 2012, s. 74).

Kadınların ezilmişliğinde ataerki kavramına vurgu yapan iki temel yaklaşım radikal feministler ve sosyalist feministlerdir. Fakat iki yaklaşımın ataerkiye olan vurgusunda bazı farklılıklar mevcuttur. Radikal feministler cinsiyet eşitsizliğini, erkek egemenliğiyle açıklayıp sadece ataerkiyle mücadele ederken, sosyalist feministler kapitalist sistem ve ataerki sistemi birlikte ele alırlar (Öztürk, 2012, s. 74).

Radikal feministler cinselliğe, kadın kültürüne, erkek egemenliğine, ataerki kültür ve ideolojinin yeniden üretildiği yer olarak aile ve diğer kurumlara vurgu yaparken, sosyalist feministler sınıfa, ücretli işe, ücretsiz kadın emeğine ve ataerki kapitalizmin yeniden üretildiği kurum olarak aile ile diğer kurumlara odaklanırlar. (Öztürk, 2012, s. 74)

Mies; Kadınların ezilmesi ve sömürülmesinin neden oluştuğuna ilişkin bir analiz yapılamamasının temel sebebini, Freud'un anatomisinin kader olduğu deyişiiyle ifade ettiğı biyolojik determinizme bağlamaktadır. Ayrıca biyolojik determinizm; doğa, analizlerde büyük öneme sahip emek, cinsiyete dayalı iş bölümü, aile ve üretkenlik gibi temel kavramlara da etki etmiştir (Mies, 2008, s. 103).

Newyork ve Boston'da 1969 ve 1970'li yıllarda başlayan radikal feminist hareketin doğuşu, savaş karşıtı yapılan eylemlerde ayn grupta bulundukları ve aynı görüşü paylaştıklarını düşündükleri erkekler tarafından cinsiyetlerinden dolayı dışlanmaları ve aşağılanmalarını farketmeleriyle başlamıştır (Donovan, 2016). Liberal feminizm hareketiyle kadınlar hukuksal anlamda erkeklerle bazı eşit haklara sahip olsalar da toplumsal olarak bunun uygulanabilir olmadığını deneyimlemişlerdir. Toplumda yine ikincil konumda olduklarını, erkekler tarafından ezildiklerini, ücretli işlerde erkeklerin istemediğı veya değersiz gördüğü ya da cinsiyetlendirilmiş olarak nitelendirilen işlerde kendilerine yer bulabildiklerini görmüşlerdir. Radikal feministler, kadınların toplumdaki ikincil konumlarının ve ezilmelerinin sebebinin kapitalizmden değil erkek egemen sistemden, başka bir ifadeyle ataerkiden kaynaklandığını ifade ederler. Ayrıca “ kişisel olan politiktir” ve “bütün kadınlar kız kardeşir” argümanları önderliğinde erkek egemen sistemle mücadeleyi başlatmışlardır.

1969 yılında kendilerini New York Radikal Feministleri olarak adlandıran, Shulamith Firestone, Anne Koedt, Diane Crothers ve Celestine Ware tarafından kurulan grup yayınladıkları manifestoda kadınların ezilmişliğinin sebebiyle ilgili şöyle demektedirler:

Bizler, erkek şovenizminin temel olarak psikolojik ego tatminini amaçladığına, bunun, kendini ekonomik ilişkilerde ancak ikinci derecede gösterdiğine inanıyoruz. Bu nedenle, ne kapitalizmin ne de başka bir ekonomik sistemin kadınlar üzerindeki baskının nedeni olduğuna inanmıyoruz; ne de, kadınlar üzerindeki baskının sırf bir ekonomik devrim sonucu ortadan kalkabileceğine inanıyoruz (Donovan, 1997, s. 271)

Güneş'e (2017) göre; kadınlar, kökleri 18. yüzyıla kadar dayanan, ilk dalga feminizm olarak da adlandırılan liberal feminist hareket sonrasında, yasalar önünde erkeklerle eşit vatandaşlık hak ve özgürlüklerine sahip olmayı başarmış olsalar da, toplumsal yaşamdaki ezilmiş, eşitsiz ve ikincil konumları değişmemiştir. Bunun başlıca sebebi ise ataerki yapı ve ilişkilerini mesele olarak görmemeleri olarak

değerlendirilebilir. Radikal feminizm olarak da adlandırılan ikinci dalga feminist hareketin ise asıl meselesi ataerkidir. Kadınların toplumdaki ezilmiş ve eşitsiz konumlarının sebebini, erkeklerin kadınların üzerinde kurduğu tahakkümden kaynaklandığını ifade ederler ve mücadelelerinde önem verdikleri konu erkek egemenliğine karşı çıkışları olmuştur (Güneş F. , 2017, s. 246).

Radikal Feminist hareket içinde yer alan Kate Millett, *Cinsel Politika* isimli eserinde tüm uygarlıkların ataerki toplum olarak kabul edilmesinin başlıca göstergesi olarak erk sahibi olan devlet kurumlarının (askerlik, endüstri, teknoloji, üniversite, bilim, politika, ekonomi) erkeklerin yönetiminde ve denetiminde olmasını işaret eder. Millet'e göre aile; ataerki sistemin prototip bir örneğini yansıtmaktadır. Erkek; aile reisi olarak kayıtlara geçmekte, karısı ve çocukları üzerinde satmak veya öldürmek de dahil olmak üzere birçok hakka sahiptir. Devletin, toplumu aile reisleri kanalıyla yönettiğine dikkat çeker. Ataerki kurum olarak değerlendirdiği aile, toplum ve devletin birbiriyle bağlantılı olduğunu, bu ilişkilerin ise dinsel destekle beslendiğini ifade eder. Ayrıca ataerkiyi erkeklerin kadınlar üzerindeki ve yaşlı erkeklerin genç erkekler üzerinde kurduğu tahakküm olarak nitelendirmektedir (Millett, 1987, s. 60-61).

Radikal feministlerin önde gelen isimlerinden biri olan Fireston, *Cinselliğin Diyalektiği* isimli kitabında kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin temel kaynağını biyolojiye dayanarak açıklamıştır. Erkek ve kadın arasında ekonomik sınıflaşmadan ziyade cinsel yönden bir sınıflaşma olduğunu ve erkeğin kadından, cinsi nedeniyle daha üstün olduğunu dile getirmiştir (Öztürk, 2012, s. 92).

Firestone'un *Cinselliğin Diyalektiği* eserine ilişkin diğer bir çözümleme de (Güneş F. , 2017) tarafından şöyle dile getirilmiştir;

Firestone temel olarak kadınların yeniden üretici kapasitelerinin erkekler tarafından nasıl tahakküm altına alındığını sorgular. Cinsiyete dayalı sınıfın üyeleri olarak bütün kadınların ezilmişliğinin kökeni ve evrenselliği kadınların doğurganlıklarının erkekler tarafından tahakküm altına alınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Kadınların baskı altına alınmasının maddi temeli biyolojik annelik, adet görme ve heteroseksüel yeniden üretim üzerindeki erkek tahakkümdür. Kadınlara yönelik baskının kaynağı biyolojik olduğu için kadının kurtuluşu da biyolojik devrimle gerçekleşecektir. Nasıl ki işçilerin ezilen bir sınıf olarak kurtuluşu üretim araçlarının kontrolüne dayanıyorsa kadınlarında bir sınıf olarak özgürleşmesi yeniden üretim araçlarının kontrolünü ele geçirmekle sağlanacaktır. Bilimsel gelişmeler (suni dölleme, tüp bebek vb.) kadınların biyolojik devrimi gerçekleştirmeleri için önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Bu devrim cinsiyete dayalı rolleri değiştirecek ve kadınları da özgürleştirecektir (Güneş F. , 2017, s. 249).

Firestone geleneksel çekirdek aile yerine ailenin sınırlı sözleşmesini içeren bir aile modeli önermektedir. Bu hanenin üçte biri çocuklardan oluşacaktır ve çocukların

biyolojik olarak hane üyeleriyle bir bağının olması gerekmemektedir. Yapay dölleme ya da evlat edinme yoluyla aileye dahil olunabilen bu hane yaklaşık on kişiden oluşacaktır. Çocuğun bakım sorumluluğu aile üyelerine eşit olarak paylaştırılacaktır. Ev işleri de yine aynı şekilde eşit bir paylaşım ile yerine getirilecektir. Bu durumda ataerkinin ve rollerin yeniden üretim yeri olan ailede, erkeklere ve kadınlara yüklenen sorumluluklar cinsiyete dayalı olarak varolamayacaktır. Firestone'ın bu önerisine çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Öncelikle yapay dölleme insancıl olmayan bir araçtır. Ayrıca bu modelin ensest tabusu göz önüne alındığında sömürüye oldukça açık olduğu aşıkardır. Zillah Einstein ise teknolojinin erkeklerin denetiminde olduğunu, kadınları bu sorumlulardan kurtarmak için erkeklerden bu tarz bir atılım yapılabileceğinin umulmaması gerektiği noktasına dikkat çeker (Donovan, 2016, s. 282-283).

Atkinson'un çözümlesinde ise kadınların ilk ezilen sınıf olduğu yer almaktadır. Kadınların kendi politik sınıf kimliklerinden ayrı yeni kimlik kavramları geliştirmeleri gerektiğini belirtir. Bu kimliklerin dışarıdan geliştirildiğini, erkeklerin kadınları ezmesinin temel sebebinin, erkek kimliğinin psikolojisiyle bağlatısına dikkat çeker. Bu bağlamda *aşkı* erkeklerin kadınları ezmesinin psikolojik bir yansıması olarak gördüğünü belirtir (Donovan, 2016, s. 285-286).

Bir başka radikal feminist Brownmiller kadınların tahakküm altında olduklarını tecavüz fiili üzerinden açıklamıştır. Tecavüzün sadece kadınlar için cinsel şiddet içermediğini, eril bir ideoloji olarak, kültürel bakımdan erkeklerin erkekliklerini kurmada tecavüzü bir araç olarak kullandıklarını ifade eder. Ayrıca kadın bedenini değersizleştiren pornografi ve fahişeliğin tecavüz fiiline katkıda bulunduğunu belirtir (Donovan, 2016, s. 275).

Özetle; radikal feministler erkek egemen sisteme, bu sistemin farklı coğrafyalarda farklı etnik kökene sahip olan kadınların bedenleri ve cinsellikleri üzerinde kurduğu tahakküme, tüm bunların yeniden üretilmesini sağlayan aile kurumu ile heteroseksüellik ve evlilikle mücadelede odaklanmışlardır. Ayrıca erkekleri, kadınların cinselliklerini sömüren bir sömürücü olarak gördükleri ve kadınların üreme fonksiyonları ile ilgili görevler yükleyip onları bu şekilde görünür kıldıkları için sert bir şekilde eleştirmektedirler (Öztürk, 2012, s. 93).

Ataerkiye vurgu yapan diğer feminist yaklaşım ise sosyalist feminizmdir. Sosyalist feministlerin ataerkiye olan vurgusu radikal feministlerden farklıdır. Radikal feministler kadınların ezilmiş ve ikinci konumlarını tamamen erkeğin kadın üzerindeki

tahakkümüyle açıklarken, sosyalist feministler bu ezilmişlik ve ötekileşmeyi hem kapitalizmin hem de ataerkinin kadını tahakküm altına almasıyla açıklamışlardır (Güneş F. , 2017, s. 251).

Kadınların toplumdaki ezilmişliğinin ve ikincil konumunun açıklanabilmesi için sadece sermaye çözümlemesinin yapılması yeterli değildir. Kadınları toplumda ikincil olarak konumlandıran; emeklerinin, bedenlerinin ve cinselliklerinin denetlemesini mümkün kılan ataerki sistemdir. Sosyalist feministler kadının hem sermaye dinamikleri tarafından hem ataerki tarafından kontrol edildiğini ifade ederler ve bununla mücadele ederler (Yaman Öztürk ve Dedeoğlu, 2010).

Sosyalist feministlerden Mitchell, *Kadınlar: En Uzun Devrim* isimli kitabında kadınların durumunu üretim, yeniden üretim, cinsellik ve çocukların toplumsallaştırılması başlıkları altında incelemiştir. Toplumsal gelişmelerin ilk aşamalarında kadının üretimdeki yerinin fiziksel güçle ilişkilendirildiğine dikkat çeken Mitchell, erkeğin fiziksel olarak kadından daha güçlü olmasından dolayı, kadının üretim alanında erkeğe göre ikincil olarak konumlandırıldığını ve kadına bakım gibi önemsiz işlerin verildiğini ifade etmiştir. Kadın da tıpkı çocuk ve özel mülkiyet gibi korunması gerekenler arasına dahil edilmiş, ev içinde harcanan emek değersiz ve önemsiz görülmüştür. Kadınların üretim alanında geri planda kalmalarının tek sebebinin fiziksel güçsüzlükleri olmadığını, yeniden üretimdeki annelik rolleri gereği zaman zaman işten çekilmekle de bağlantılı olduğunu ifade eder. Fakat asıl meselenin kadın için doğal görünen; çocuk doğurmak, çocuk yetiştirmek ve eve bakmakla kadın arasındaki ilişkilendirme olduğunun altını çizer. Kadınlar; tehlikeli kürtajlar, güvensiz doğum kontrol yöntemlerine maruz kalmışlar, kaç çocuk doğuracağı veya doğurup doğuramayacağı bile kendi inisiyatifi dışında, biyolojik süreçlerin denetimiyle belirlenmiştir. Cinsellik başlığı altında; erkeğin, yeniden üretim alanında olduğu gibi cinsellik bağlamında da kadını mülk olarak değerlendirdiğini ifade eder. Çocukların toplumsallaştırılması da kadının fizyolojik özellikleri bağıntılı olarak kadının görevleri arasına dahil edilmiştir. Bunun ilk adımında ise annenin bebeğine süt vermesi gelmektedir. Mitchell; bu dört yapı dönüştürülmediği sürece kadının durumunun değişmeyeceğini ifade etmektedir (Mitchell, 2006).

Heidi Hartmann, *Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği* isimli çalışmasında; “Patriarkayı, yararlı bir biçimde, maddi temeli olan ve hiyerarşik olsa da erkekler arasında, onların kadınlara egemen olmalarını sağlayan bir karşılıklı bağımlılık ve dayanışma kuran ya da yaratan erkekler arası toplumsal ilişkiler dizisi olarak

tanımlayabiliriz (Hartmann, 2016, s. 174)” demektedir. Hartmann, kadınların emek gücünden çıkar sağlayanların sadece kapitalistler olmadığını, kadınlardan şahsi hizmet olarak kocaların ve babaların da bu emekten çıkar sağladıklarını belirtmektedir (Donovan, 2016, s. 161).

Yaman Öztürk ve Dedeoğlu (2010, s. 16); ataerkil sistemin kapitalist sistemden önce var olduğunu, kapitalist sistemi de ataerkil sistemin oluşturduğu imkanlarla yükselen bir sistem olarak gördüklerini, ataerkinin kapitalizmle bu ilişkisinin ataerkil kapitalizm olarak tanımlanabileceğini ifade etmişlerdir. Ataerkil sistem kadını; annelik ve eş gibi ev içi rollerle bütünleştirmiştir. Dolayısıyla kadının emek piyasasına girmesinin önüne geçmiştir. Kadının emek piyasasında var olması ailenin ihtiyacı halinde mümkün olurken, bu var oluş çoğu zaman enformal sektörde kendini göstermektedir. Ataerkil ilişkiler içinde kadına yüklenen ev içi işler ve bakım işleri kadını esnek çalışma koşullarında çalışmaya iterken, bu durum kadının güvencesiz ve enformel sektörde kendine yer bulmasına sebep olmuştur.

Sandra Harding’e göre cinsiyetlendirilmiş iş bölümü nedeniyle bakım emeği neredeyse evrensel olarak kadınlar tarafından sergilenir ve bu durum da ideolojik toplumsallaşmanın evde oluşmaya başlamasına neden olur (Donovan, 2016, s. 164).

Özetle; yaklaşık olarak son elli yıldır ataerkillik çerçevesinde cinsiyetlendirilmiş iş bölümü nedeniyle ortaya çıkan ev içi kadın emeğinin görünür kılınmasına yönelik mücadelenin gözle görünür bir değişikliğe sebep olmadığı, 2020 yılında yaşanan pandemide kendisini göstermiştir. Piyasadan ücret karşılığı temin edilebilen hizmetlere erişimin kısıtlandığı pandemi döneminde bu hizmetler, kadınlar tarafından kadınların emeği ile sağlanmıştır. 2022 yılında hala varlığını devam ettiren cinsiyete dayalı iş bölümü, ev içi işlerin kadınlara has işler olarak algılanmasını yeniden üretmeye devam etmektedir.

4. FEMİNİST METODOLOJİ

Bu araştırmada feminist metodoloji kullanılmasının sebebi pandemi koşullarında harcanan ev içi emeğin kadın deneyimleri üzerinden, kadın bakış açısıyla görünür kılınmasının sağlanmasıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkillik kısılcacında oluşan toplumsal iş bölümü nedeniyle adeta kadının üzerine yapışan ev içi ve bakım işleri pandemi sürecinde kadının ezilmişliğini daha da arttırmıştır. Bu süreçte yaşanan kadın ezilmişliğini, bilen özne olarak kadını merkeze alıp, kadın deneyimleriyle feminist duruş noktasından hareketle açıklamaya çalışacağım.

4.1. Feminist Metodoloji

Feminist metodoloji, toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında doğrulanabilir bilgi üretmeye yönelik bir yaklaşımdır (Ramazanoğlu & Holland, 2002, s. 10). “Feminist epistemolojinin savunduğu temel tezlerden biri, dünyada kadın olarak konumlanışımızın, dünyanın ve insani etkinliklerimizin farklı yönlerini- mevcut perspektiflerdeki erkek yanlısı ön yargılara meydan okumamızı sağlayacak şekilde- algılamamızı ve anlamamızı mümkün kıldığıdır (Narayan, 2020)”.

Feministler, geleneksel bilginin kadınları bilen özne yerine koymadıklarını, bilimin sesinin erkeksi olduğunu, tarihin erkeklerin perspektifinden yazıldığını, bilen özenin her zaman erkek olarak kabul edildiğini ifade ederler (Harding, 1996). Bilgi üretme sürecinde varolan erkek tahakkümüne karşı çıkarak, geleneksel akademik disiplinlerin varsayımlarından hareket etmek yerine, kadınların yaşam deneyimleri üzerinden bilgi üretilmesi gerektiğini savunurlar (Ecevit M. , 2014). Kadınların toplumsal yapıdaki konumları ve yaşanmışlıkları ile ilgili durumlarda, erkek egemenliğiyle ilerleyen geleneksel bilginin tarafsız olamayacağının altını çizen Harding, bu sebeple kadın deneyimlerinin kadın gözünden incelenmesi gerektiğini belirtir (Harding, 1996). Bu noktadan hareketle pozitivistin temel ikilikleri olarak kabul gören nesnel/öznel, rasyonel/duygusal, erkek/kadın, bilim/yaşam ikilikleri eleştirerek, erkek bileni genel bilgi üretim sürecindeki iktidar konumundan uzaklaştırmışlardır. (Ecevit M. , 2014). Kadın akademisyenlerin, öznel kadınlıklarından azade nesnel/arı bir araştırma yapmalarını, araştırma sürecinde kadın kimliklerini bertaraf etmelerini, araştırılan kadınla arasında hiyeyarşik bir ilişki kurması gerektiğini öğütleyen geleneksel bilgi üretme süreci, araştırmacının deneyimlediği duyguları bastırmasını, pozitivist standartlarda bilgi üretmek için çabalamasını gerektirir (Mies, 1996). Bu kapsamda Mies;

kadın araştırmacıların, bilinçli taraflılık ilkesine bağlı hareket ederek, araştırmacıyla araştırılan arasında kurulan dikey ilişki ve yukarıdan bakış yerine aşağıdan bakışın benimsemesi gerektiğini belirtir. (Mies, 1996)

Stenley ve Vise feminist teoriyi aşağıdaki gibi tanımlamıştır.

- Feministlerin sorgulamalarıyla analitik açıdan güçlendirilen, deneyimlere dayalı,
- Deneyimin ışığında sürekli gözden geçirilen,
- Düşünümsel ve özdüşünümsel ve herkes için erişilebilir olan,
- Sadece özel kişiler olarak teorisyenlere açık olmayan, sürekli yeniden yorumlanan, didiklenen metinlerdeki gibi eleştiri-üstü ve kutsal görülemeyecek bir teori olarak.

(Stenley & Wise, 1996)

Feminist yöntemi geleneksel yöntemlere göre farklı konumlandıran durumların başında, eleştirel okul ve yorumsamacılığa yakın olması gelmektedir. Başka bir ifadeyle fenomenolojik araştırmalarda günlük hayat deneyimleri, bu pratiklerin altında yatan gerçekleri, algıları, inancı, bilgileri anlama çabası varken, feminist yöntemde kadınların yaşam deneyimleri, algıları, kadınların bilgisini anlama ve yorumlama çabası vardır (Kümbetoğlu, 2005, s. 53). Feminist araştırmalar, kadın sorunları ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanırlar. Bu süreçte önemli olan, toplumsal yaşam bilgisinin nasıl üretildiği ve kadınların sosyal gerçeklikleri ile bu bilginin nasıl ilişkilendirildiğini ortaya çıkarmaktır. Araştırmacının araştırma konusunun bir parçası olması ise Harding'e göre araştırmaya rehberlik etme yönünden önemli bir faktördür (Öztan, 2015, s. 275-276) .

Feminist duruş epistemolojisini benimseyen kuramcılar bunun kaynağını Marksizmin proleteryaaya bakışından şekillendirmişlerdir. Marx'a göre işçi sınıfı toplumsal bir konuma sahiptir ve bu konum kapitalist sistem içinde oluşan sınıflı iş bölümü üzerinden oluşmaktadır. İşçi sınıfında var olan bilginin, toplumdaki diğer iktisadi sınıfların bilgilerinden daha fazla toplumsal gerçeklik yansıttığına dikkat çeker. Bazı feminist duruş epistemologları kuramlarını, özellikle Nancy Hartsock(1988), Hillary Rose (1983) ve Doroty Smith (1988) kadınlar veya feministlerin toplumdaki merkezi ve marjinal konumlarını, Marx'ın iş bölümü açıklamalarıyla temellendirmişlerdir. Marksist teorinin cinsiyet körü olduğuna dikkat çekip, Marx'ın analizlerinde kadının yeniden üretici rolünün görmezden gelindiğini, harcadığı emeğin ise doğallaştırıldığını ifade ederler. Kadın deneyimlerinin, toplumsal cinsiyet merkezli olarak şekillenen cinsiyetçi iş bölümü nedeniyle, ataerkillik ve toplumsal ilişkiler konusunda erkeklerden farklı olarak toplumsal gerçekliği daha iyi yansıtan bilgilere sahip olması feminist duruş kuramcılarının çıkış noktasını oluşturur. (Tanesini, 2012)

Feminist metodoloji kuramcılarından Harding'e göre bakış açısı kuramıyla ampirik epistemoloji arasında zıtlıklar mevcuttur. Ampirizm bilimsel bilginin belli bir tarihsel öznesi olmadığını vurgularken, bakış açısı kuramı bilgi öznelerinin bedenli ve görünür olduğunu söyler. Bilgi öznelerinin bedenli ve toplumsal olarak konumlanmış olması bu öznelerin temelde bilgi nesnelerinden farklı olmadığını, bilginin topluluklar tarafından üretildiğini, bireyin zihnindeki bilginin toplumsal olarak meşrulaştığı anda kişisel inançtan öteye geçip bilgiye dönüştüğünü ifade eder. Son olarak da bilgi öznelerinin çoklu, heterojen, çelişkili ya da tutarsız olduğunu, ampirist bilgi gibi birleşik, homojen ve tutarlı olmadığını dile getirir (Harding, 2019).

Feminist teoriyi merkeze alan araştırmalarda, araştırmacının duruşu kadın bilgisinin üretilmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu yöntemle yapılan araştırmalarda sosyal olarak inşa edilen dünya, kadın bilgi ve deneyimleri üzerinden anlamlandırılır. Kadınlar birincil veri kaynağı olarak değerlendirilir ve bilen özne olarak nitelendirilir (Kümbetoğlu, 2005, s. 53). Reinharz (1992) sadece kadınların diğer kadınları tam anlamıyla anlayabileceğini belirtir ve bunu içeriden bakış olarak anlamlandırır. (Reinharz 1992'den aktaran Kümbetoğlu, 2005, s. 53).

Feminist araştırmalarda yapılan diğer bir vurgu ise güçlü nesnelliktir.

Güçlü nesnellik, bilgi öznesinin bilgi nesneleriyle aynı eleştirel, nedensel düzleme yerleştirilmesini gerektirir. Zira bir kültürün tamamı tarafından benimsenen inançlar bilimsel soruşturmanın her aşamasında kanıt olarak işlev görür: araştırma sorularının seçiminde, hipotezlerin düzenlenmesinde, araştırmanın tasarlanmasında, verilerin toplanmasında verilerin yorumlanması ve sınıflandırılmasında, araştırmanın ne zaman sonlanacağına yönelik kararlarda, araştırma sonuçlarının rapor edilmesi biçiminde vb. Bilgi öznesi-yani bireyin kendisi ve gözden geçirilmemiş kolektif inançları tabiri caizse “farkında olmadan” benimseyen üyeleriyle tarihsel olarak konumlanmış sosyal topluluk-bilimsel yöntem açısından bilgi nesnesinin bir parçası olarak görülmek zorundadır (Harding, 2019, s. 85)

Feminist yöntemin, pozitivist yöntemlere ilişkin yaptığı eleştiriler şunlardır: (Kümbetoğlu, 2005, s. 58)

- 1- Cinsiyetçi ve elitist araştırma konularının seçimi ve araştırmalarda kadına merkezi bir önem vermemek,
- 2- Tarafgir bir araştırma planı, sadece erkek “deneklerin” seçimi veya kadınlara ilave unsurlar olarak yer vermek,
- 3- Araştırmacı ve araştırılan arasındaki sömürücü ilişkiye ve buna ilişkin tavra karşı farkındalık oluşturmak,
- 4- Nesnelliğin bir yanılsama olduğu ve bu noktada araştırmanın üreteceği bilginin kadınlar için yararına dikkat etmek,

- 5- Nitel verinin, sayısal verinin kuru, siyasi yapısına bir alternatif olduğunu düşünmek,
- 6- Araştırma verilerinin aşırı genelleştirilmesine ve eksik, yetersiz yorumlamalara dikkat etmek,
- 7- Verilerin yetersiz dağılımının yarattığı sorunlara ve yetersiz yararlanmaya dikkat etmek.

Ayrıca, Öztan (2015) tarafından, geleneksel bilimin eril olduğu, kadın deneyimlerinin görmezden gelindiği, erkek deneyimlerinin ön planda tutulduğu buna karşılık feminist yöntem ile kadın deneyimlerinin görünür kılınmasının amaçlandığı belirtilmektedir (Öztan, 2015, s. 278).

Sonuç olarak; geleneksel bilginin bilgi üretme sürecindeki erkek yanlı duruşu, feministler tarafından benimsenmemektedir. Kadın bilgisine ulaşmanın en doğru yolu, kadın deneyimlerine odaklanarak, içeriden bakış metoduyla, araştırılan ve araştırmacı arasında hiyerarşik bir ilişki kurulmadan araştırma yapılmasıdır.

4.2. Araştırma Süreci

Bu çalışmada; feminist duruş kuramı ışığında kadın deneyimlerini merkeze alarak, kendi deneyimlerimden de yararlanarak, pandemi koşulları altında farklı aile tiplerine göre, kadınların hane içi emeklerini kullanma biçimlerini incelemektedirim. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel problemi şudur:

- Pandemi koşullarında kadınlar ev içi emeklerini nasıl kullanmaktadır?
- Aile türlerine göre kadınların emeklerini kullanma biçimlerinde herhangi bir farklılık var mıdır?
- Pandemi öncesi dönemler karşılaştırıldığında kadınların ev içi emek yükünde ne tür değişimler olmuştur?

Eviçi emek; hergün tekrar eden, mesai saati ve herhangi bir maddi karşılığı olmayan, kadına dayatılan, sevgi kavramı ile normalleştirilerek sömürüye dönüştürülen bir emek olarak tanımlanmaktadır (Acar Savran & Tura Demiryontan, 2016, s. 11). COVID-19 pandemisinde yaşanan eve kapanma süreçlerinde ise kadın ile erkek arasındaki ev içi emeğin kullanılma biçimlerine bağlı eşitsizlik derinleşmiştir.

Bu doğrultuda; ücretli çalışan kadınların ve ev kadınlarının, farklı aile tipleri içinde, pandemi koşulları altında ev içi emeğini kullanma biçimi incelenerek bu emeğin görünür kılınması hedeflenmektedir.

Bu çalışmanın sonucunda:

- Pandemi koşullarında artan ev içi emek yükünün ortaya konulması,

- Aile türlerine göre ev içi emek yükünün farklılaşan biçimlerinin açığa çıkarılması,
- Pandeminin toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğinin görülmesi,
- Pandemiye yönelik sosyal politikalarda kadın emeğinin dikkate alınmasını sağlamak hedeflenmiştir.

Feminist araştırmalarda; araştırmacı ve araştırılan arasında empatik ilişki kurulması, aradaki hiyeyarşinin kaldırılması, gündelik hayat ve kişisel deneyimlere önem verilmesi gerekmektedir (Öztan, 2015, s. 277).

Feminist araştırmalarda kadın yaşamları incelenirken araştırmacıların, kendilerini kadın grupları üzerinde yönlendirici, kontrol edici, otoriter bir konuma yerleştirmemeleri, sadece araştırma gündemine bağlı kalmamaları, araştırma katılımcılarının ve araştırmacının aktif rolleri ile araştırma sürecinin her iki taraf için de bilgi edinme, anlama, açıklama deneyimlerini içermesinin gerekliliği savunulmaktadır (Jayaratne ve Stewart'ten akt. Kümbetoğlu, 2005, s.68)".

Bu çalışmada feminist metodolojiyi kullanma sebebim ise ücretli çalışan, evli ve iki çocuk annesi bir kadın olarak pandemi döneminde kadının ev içi emek yükünün artışı bizzat deneyimlemiş ve yaşamış olmamdır. Esnek çalışma metoduyla evde kaldığım andan itibaren hem iş yerinin sorumluluklarını hem de çocuklarımın sorumluluklarını özel alanda yerine getirmeye çalıştım. Eşim, kamusal alandaki işini yine kamusal alanda devam ettirdi. Bu süreçte dışarıyla bağlantıyı en aza indirebilmek adına ücret karşılığı destek alamadım. Özellikle pandemi başladıktan sonra birkaç ay; çocuklarla, ev içi işlerle ve ücretli çalışmama ilişkin işlerle başetmeye çalıştım. Çocukların çevrim içi ders takiplerinin yanı sıra; ödev kontrolleri, kişisel temizlikleri, psikolojilerini korumak adına yaptığımız etkinlikleri, ev temizliği, ütü, yemek ve ekmek yapma vs. ev içi işleri tek başıma göğüslemek zorunda kaldım. Eşimden akşamları destek alsam da bu kesinlikle yeterli gelmiyordu. Hem kendi sağlığım hem eşim, çocuklarım ve aile büyüklerim için yaşadığım kaygı durumları üzerimde büyük bir baskı yarattı. Ev içi işler katlanarak arttı. Marketten alınan ürünlerin dezenfeksiyon işlemleri, pazardan gelen ürünleri açık havada bekletmek, sonrasında poşetlerini değiştirerek buzdolabına yerleştirmek, sürekli çamaşır yıkanması sonucu çamaşır sermek, katlamak, ütölemek ciddi anlamda hem zamanımı alıyor hem de bedensel olarak yoruyordu. Bunun yanında sağlıklı beslenmek ve bağışıklığı kuvvetlendirmek adına ritüel haline gelmiş taze sıkılmış meyve suları hazırlamak, çocukların vitaminlerinin içirilmesi de eklendi. Uzaktan eğitim

sürecinde çocukların derste kalmasını sağlamak, kopan internet bağlantıları ya da çocuğun dikkatini derse yöneltmek zorlayıcı bir süreçti. Sabahtan akşama kadar dur durak bilmeden herşeye yetişmeye çalışıyor ama yine de kendimi yetersiz hissediyordum. Aynı zamanda yüksek lisans öğrencisiydim. Kendi derslerimin takibi, yapmam gereken okumalar, ödevler vardı. Hem iş yerinden gelen sorumluluklar, hem ev kadınlığı, hem öğrencilik, hem annelik hem de eş olmak bitmek bilmeyen sorumluluklar yüklüyordu omzuma. En kötüsü de kimseden destek alamamak oldu.

Kadınların ezilmişlik gerçeği 21. yüzyılda pandemiyle bir tokat gibi çarpmıştı yüzümüze. Simon De Beauvoir'ın da vurguladığı gibi ikinci bir cinsiyete sahiptik. “Feminist teoriye göre, temel olarak araştırmacının duruşu, kadınlara ilişkin bilginin elde edilmesinde ve diğer kadınları anlama çabasında önemlidir. Aynı duruş kadınları birincil veri kaynakları olan “bilen öznelere” olarak görme ve değerlendirmeyi gerektirmektedir (Kümbetoğlu, 2005, s. 53)”. “Öncelikle, bakış açısı kuramlarına göre, bilginin temelleri tarih ve toplumsal hayattan soyutlanmış olmaktan ziyade, tıka basa onlarla doludur (Harding, 2020, s. 66).”

“Bir görüşün, bir iddiadan ziyade, kadınların kendi yaşantıları ve deneyimleri hakkında bize anlattıkları- aynı ölçüde değerli ancak farklı nedenlere sahip-şeylerin dinlenmesi açısından önemli bir duruş noktası olarak kabul edilmesi için, feminist araştırmanın nesnel bir yerden- kadınların yaşantılarından-başlaması gerektiğini ısrarla vurgulamamız gerekir (Harding 1991'den akt. Tanesini 2012 s.185).

Bu çalışma; nitel araştırma yöntemlerinden feminist metodoloji kullanılarak yapılandırılmıştır. Araştırma; Denizli ve Aydın'da ikamet eden ücret karşılığı çalışan kadınlar ve ev kadınlarından; çekirdek ve tek ebeveynli aileye mensup biri pilot olmak üzere on sekiz kadının bilgisine başvurulmuş yürütülmüştür. Araştırma nitel olarak planlanmıştır. “.....nitel veri, bireylerin, süreçlerin, olguların hakkında, deneyimlerin, davranışların, faaliyetlerin tanımlandığı, niyetlerin, isteklerin, değerlerin, fikirlerin içinde yer aldığı, duyguların hislerin yansıtılabildiği, bilgilerin, inançların, kanaatlerin ayrıntılı bir biçimde aktarılabildiği bir veridir (Kümbetoğlu, 2005, s. 43)”. Nitel araştırma yöntemi; gözlem, derinlemesine görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak yapılan, sosyal olguları içinde bulunduğu ortamda araştırmayı ilke edinen bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45).

Bu çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden derinlemesine görüşme kullanılmıştır. “Derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak, açık uçlu

soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılar (Kümbetoğlu, 2005, s. 71)”. Görüşme formu üzerinden yapılan görüşmelerde daha önce hazırlanmış sorulara sadık kalarak daha ayrıntılı bilgiye ulaşabilmek adına ek sorulara sorabilir, soruların yeri değiştirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 150). Kümbetoğlu; “derinlemesine görüşme tekniği ile duygu, deneyim, yaşanmışlık temelindeki verilerin daha ayrıntılı alınabileceğine inanıldığında (Kümbetoğlu, 2005, s. 81)” bu tekniğin kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmektedir.

Feminist metodoloji kullanılarak yapılandırılan bu araştırmanın odak noktasında kadın deneyimleri ve yaşanmışlık olduğu için veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Derinlemesine görüşme öncesinde bilgisine başvurulmuş kadınlara araştırma hakkında bilgi verilerek rızaları alınmış, istedikleri zaman görüşmeyi sonlandırabileceklerine ilişkin bilgi verilmiştir. Görüşme, daha fazla veriye ulaşabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden, kadınların iznine başvurulmuş ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir.

Saha çalışmasında rastlantısal olmayan örneklem biçimlerinden amaçsal ve kartopu örnekleme teknikleri tercih edilmiştir. Amaçsal örneklemin tercih edilmesinin sebebi; farklı yaşam deneyimlerine sahip kadınların, farklı aile türleri içinde, pandemi koşullarındaki ev içi emek yüklerine ilişkin yapılacak araştırma için bu durumu deneyimlemiş başka bir ifadeyle bu kriterleri taşıyan kadınlardan oluşmuş olmasıdır. Bilgisine başvurulmuş kadınlarla güven ilişkisini sağlayabilmek adına da kartopu metoduyla kadınlara ulaşılmıştır.

Görüşme öncesinde kadınlardan görüşme yapılacak yer ve zamana ilişkin bilgi alınmış, görüşmecilerin isteği doğrultusunda kendi evleri veya araştırmacının evi ya da kamusal alanda bir araya gelinerek görüşme yapılmıştır. Araştırmayı diledikleri anda bırakabilecekleri, verilen bilgilerin saklı tutulacağı belirtilmiş, rızaları alınarak görüşme esnasında ses kaydı alınmıştır. Bu durum bazı kadınlarda tedirginlik yaratsa da hepsi ses kaydı alınmasına rıza göstermişlerdir. Görüşmeler, görüşmenin seyrine bağlı olarak yarım saat ile bir saat arasında sürmüştür. Görüşme yapılırken yönlendirici ifadeler kullanılmamış zaman zaman araştırmacı da kendi deneyimlerinden bahsetmiştir. Araştırmada bilgisine başvurulmuş kadınlara ilişkin tüm kişisel bilgiler gizli tutulmuş ve kodlanarak kullanılmıştır.

Yapılan görüşmeler sırasında alınan ses kayıtlarının deşifresini; kadınların emeklerini kullanma biçimleri, kadınların ev işlerine ilişkin emek yükü, bakım emeği, çocukların eğitimine yönelik işler, zamanın cinsiyetçi yanı, kadınların pandemiyle sınırı, ataerkilliğin yeniden üretilmesi mi? değişmesi mi? ve kadınların bitmeyen mesailerini başlıkları altında gruptandırırdım. Her başlığa ilişkin çözümlemelerimi ise feminist bakışı odak noktasında tutarak gerçekleştirdim.

Sonuç olarak, yaşadığım tüm bu deneyimler ve pandemi döneminde kadınların daha fazla ev içi emek yüküne maruz kaldığını gözlemlemek beni bilgi öznesi konumunda tutuyordu. Araştırma öncesinde bilgi öznesi konumundayken, araştırma sonrasında bilgi nesnesi konumuna geçeceğimi, Kümbetoğlu (2005)'nin de belirttiği gibi sosyal olarak inşa edilen dünyayı kadınların bilgi ve deneyimleri üzerinden anlayabileceğimizi düşünüyorum.

4.2.1. Bilgisine başvurulmuş kadınların demografik bilgileri

Sinem, 35 yaşında ilkököl mezunu iki çocuk annesi. Kocasını kanserden kaybettikten sonra hayatına tek ebeveyn olarak devam ediyor. Kocasının rahatsızlığı sırasında evlere gündelik temizliğe gitmeye başlamış. Kocasının kaybından sonra da bu işi sürdürmekte. Hanede; kendisi ve çocukları olmak üzere üç kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan biri yok. COVID-19 geçiren olmamış.

Gülten, 57 yaşında ilkököl mezunu, üç çocuk annesi. Kocasını kanserden 16 yıl önce kaybetmiş. Hayatına tek ebeveyn olarak devam ediyor. Kocasından emekli aylığı var. Gençliğinde kendisi de ücret karşılığı çalışmış. Şu an artık çalışmıyor. Hanede; kendisi ve iki çocuğuyla birlikte üç kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan bir birey yok. COVID-19 geçiren olmamış.

İpek, 29 yaşında, lise mezunu, evli, bir çocuk annesi. Kendisi pandemi öncesinde çalışıyormuş ama pandemiden itibaren çalışmıyor. Kocasını yaklaşık üç yıldır şehir dışında çalışıyor. Hanede; çocuğuyla birlikte iki kişi yaşıyorlar. Kocasının şehir dışında çalışması nedeniyle hane tek ebeveynli bir özellik arz ediyor. Aile bireylerinde kronik rahatsızlığı olan biri yok. COVID-19 geçiren olmamış.

Şule 38 yaşında yüksek lisans mezunu, kocasından boşanmış. Bir çocuk annesi. Öğretmen olarak görev yapıyor. Hanede oğluyla birlikte yaşıyorlar. Kendisinin kronik rahatsızlıkları var. Hanede COVID-19 geçiren olmamış.

Yağmur, 35 yaşında, önlisans mezunu, evli, iki çocuk annesi. Sağlık personeli olarak çalışıyor. Kocasını serbest meslek yapıyor. Hanede; kocası, kendisi ve çocukları

olmak üzere dört kişi yaşıyorlar. Aile kronik rahatsızlığı olan bir birey bulunmuyor. COVID-19 geçiren olmamış.

Şengül, 43 yaşında, ortaokul terk, evli iki çocuk annesi. Kurumsal bir şirkette çay hizmetlerinde görevli. Kocasını tesisatçı. Ücretli işinden ayrı evde yaptığı pasta börekleri satarak hayatını kazanıyor. Hanede; kocası, kendisi ve bir çocuğuyla birlikte üç kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan bir birey yok. COVID-19 geçiren olmamış.

Hilal, 43 yaşında, önlisans mezunu, evli iki çocuk annesi. Kurumsal bir şirkette satış danışmanı olarak görev yapıyor. Kocasını da satış danışmanı olarak çalışıyor. Hanede; kocası, kendisi ve çocukları olmak üzere dört kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan bir birey yok. COVID-19 geçiren olmamış.

Esra, 36 yaşında, lise mezunu, evli bir çocuk annesi. Kurumsal bir şirkette satış temsilcisi olarak çalışıyor. Kocasını öğretmen. Hanede; kocası, kendisi ve çocuğuyla birlikte üç kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan bir birey yok. COVID-19 geçiren olmamış.

Eylül, 37 yaşında lisans mezunu, evli, iki çocuk annesi. Öğretmen olarak görev yapmakta. Kocasını memur. Hanede; kocası, kendisi ve çocukları olmak üzere dört kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan bir birey yok. Tüm aile bireyleri COVID-19 geçirmiş.

Gamze, 46 yaşında, önlisans mezunu, evli iki çocuk annesi. Kendisi de kocası da kamu personeli olarak görev yapıyor. Hanede; kocası, kendisi ve bir çocuğuyla birlikte üç kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan bir birey yok. Kendisi COVID-19 geçirmiş.

Bahar, 42 yaşında, lisans mezunu, evli, iki çocuk annesi. Kocasını da kendisi de kamu personeli olarak çalışıyor. Hanede; kocası, kendisi ve çocukları olmak üzere dört kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan bir birey yok. Tüm aile üyeleri COVID-19 geçirmiş.

Hande, 54 yaşında, lisans mezunu, evli, bir çocuk annesi. Kendisi de kocası da kamu personeli olarak görev yapıyor. Hanede; kocasıyla birlikte iki kişi yaşıyorlar. Kocasının da kendisinin de kronik rahatsızlığı mevcut. Kocasını COVID-19 geçirmiş.

Neslihan, 48 yaşında, lise muzunu, evli, iki çocuk annesi. Kendisi de kocası da kamu personeli. Hanede; kocası, kendisi ve çocukları olmak üzere dört kişi yaşıyorlar. Kendisinin kronik rahatsızlığı mevcut. Kocasını iki kere COVID-19 geçirmiş.

Kübra, 33 yaşında, lise mezunu, evli, dört çocuk annesi. Kendisi bir kamu kurumunda temizlik görevlisi. Kocasını özel bir kurumda işçi olarak çalışıyor. Hanede; kendisi, kocası ve çocukları olmak üzere altı kişi yaşıyorlar. Çocuklardan birinde işitme kaybı mevcut. Kocasını COVID-19 geçirmiş.

Nalan, 34 yaşında, ilkokul mezunu, evli, iki çocuk annesi. Kendisi de kocası da işçi olarak çalışıyor. Hanede; kendisi, kocası ve çocuklarıyla birlikte dört kişi yaşıyorlar. Pandemi döneminde yaklaşık bir yıl kadar kayınpederi de onlarla yaşamış. Aile üyelerinden kronik rahatsızlığı olan yok. COVID-19 geçiren olmamış.

Ayşen, 34 yaşında, önlisans mezunu, evli, üç çocuk annesi. Kendisi şu an çalışmıyor. Kocasının kendi iş yeri var serbest meslekle uğraşıyor. Hanede; kendisi, kocası ve çocuklarıyla birlikte beş kişi yaşıyorlar. Ailede kronik rahatsızlığı olan biri yok. COVID-19 geçirmişler.

Elif 38 yaşında, önlisans mezunu iki çocuk annesi. Ücret karşılığı çalışmıyor. Kocasını akademisyen. Hanede kocası ve çocuklarıyla birlikte dört kişi yaşıyorlar. Pandemi döneminde altı ay kadar annesi de onlarla birlikte yaşamış. Kendisinin kronik rahatsızlıkları var. Kocasını, kendisi ve annesi COVID-19 geçirmişler.

Zuhal 40 yaşında, üniversite mezunu iki çocuk annesi. Kamu personeli fakat şu an doğum izninde. Kocasını polis. Hanede kocası ve çocuklarıyla birlikte dört kişi yaşıyorlar. Kronik rahatsızlığı yok. Doğuma üç gün kala COVID-19 geçirmiş.

5. PANDEMİ KOŞULLARINDA KADINLARIN ARTAN EV İÇİ EMEK YÜKLERİ

Araştırmanın bu bölümü; yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bilgilere ilişkin değerlendirmeleri kapsamaktadır. Çekirdek ve tek ebeveynli ailelerde; ücret karşılığı çalışan veya ev kadınlarının pandemi dönemindeki yaşam deneyimleri ışığında artan ev içi emek yükleri, sekiz başlık altında değerlendirilmiştir. Bu başlıklar; kadınların emeklerini kullanma biçimleri, kadınların ev içi emek yükleri, bakım emeği, çocukların eğitimine yönelik işler, zamanın cinsiyetçi yanı, kadınların pandemiyle sınanması, ataerkilliğin yeniden üretilmesi mi? değişmesi mi? ve kadınların bitmeyen mesaisi başlıkları altında incelenmiştir.

5.1. Kadınların Emeklerini Kullanma Biçimleri

Bora (2018)'ya göre feminist kuramcılar yaptıkları analizlerinde kadınların erkeklerden ayrı bir sınıf oluşturduğunu belirtirler. Ayrı bir sınıf olarak görmelerine de ev içi emek, erkeklerin kadınların cinsellikleri üzerindeki kontrolü ve annelik kavramlarıyla açıklık getirmişlerdir.

“Ev işi en temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemeden anlamlı örüntüler oluşturarak yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkilidir (Davidoff 2002'den akt. Bora, 2018, s. 61)”. Ev içi işler, kadının ev kadını veya ücret karşılığı çalışmasına bağlı olmaksızın yine kadınlar tarafından yapılmaktadır. Özbay (1982, s. 209) kamusal alanda çalışan kadınları, çalışan kadınlar olarak değil, “olsa olsa piyasa ekonomisine katılan ev kadınları” olarak tanımlamaktadır. Erkeği kamusal alanda konumlandırırken kadını özel alana hapseden geleneksel iş bölümünün, ev içi işlerin kadın tarafından yapılmasını yeniden üreten güçlü bir işlevi bulunmaktadır.

Bu bölümde bilgisine başvurulmuş kadınların pandemi koşulları altında emeklerini kullanma biçimlerini; ücret karşılığı çalışan kadınlar ve ev kadınları olmak üzere iki başlık altında inceliyorum.

5.1.1. Ücret Karşılığı Çalışan Kadınlar

Ücret karşılığı çalışmak kadının özgürleşmesi için ön koşullarından birini oluştursa bile, ekonomik bağımsızlık kadının ataerkil tahakkümden tamamen kurtulması anlamına gelmemektedir. Çünkü kadınlar hem iş yerinde hem evde uzun süre çalışmak zorundadır. (Hooks, 2016, s. 65-71)

Dalla Costa; kadının kamusal alanda çalışmasının ev işlerine ilişkin sorumluluklarını ortadan kaldırmadığını, bu sebeple de tüm dünya kadınlarının ev kadını olduklarını ifade etmiştir (Vogel, 1990).

Malone (2022) ücret karşılığı çalışan kadınların, Hochschild'in "ikinci vardiya" olarak tanımladığı ev içi sorumlulukları, yıllardır üstlenmiş olduğunu belirtir. İkinci vardiya ücretli çalışan kadının günlük mesaisini tamamladıktan sonraki hane içinde yürüttüğü işleri işaret etmektedir. Pandemi sürecinde uygulanan esnek mesai sistemi ücret karşılığı çalışan kadının ücretli işe yönelik sorumluluklarını haneye taşımış ama aynı zamanda ev içindeki sorumluluklarını aynı anda yürütmeye mecbur bırakmıştır. Pandemi sürecinde ücretli işe yönelik sorumluluklar ve ev içindeki sorumluluklar birbiri içine geçmiştir. Molyneux, 1979 yılında kaleme aldığı *Ev Emeği Tartışması ve Ötesi* isimli makalesinde durgunluk dönemlerinde emeklerinden vazgeçilen grubun ilk kadınlar olduğunu ifade etmiştir (Molyneux, 2016). Benzer ifadeler *Millet'in Cinsel Politika* isimli eserinde de yer verilmektedir. Kadınların yedek iş gücü olarak görüldüğü, savaş sırasında ve ekonomik kalkınma dönemlerinde işe alınan kadınların, barış veya ekonomik buhran dönemlerinde işten çıkarıldığı belirtilmektedir (Millet, 1987, s. 72-73). Geçen kırk yıllık sürecin, bu tezin doğruluğunda herhangi bir değişikliğe sebep olmadığını COVID-19 pandemisi sürecinde deneyimlemiş olmamız ise çok acı bir durum. Çünkü COVID-19 pandemisi, hizmet sektöründe emeklerinden kolay vazgeçilen grubun kadınlar olduğunu bizlere göstermiş ve kadının kamusal alandaki ikincil konumunu gözler önüne sermiştir. Özel alan olarak tanımlanan hane içinde de pandemi sürecinde kadının emek yükü katlanarak artmıştır. Çokoğullar (2021) tarafından yapılan başka bir araştırmada da, COVID-19 pandemisi sürecinde üretimin durması nedeniyle öncelikle işten çıkarılanların kadınlar olduğu belirtilmektedir.

Bilgisine başvuru (görüşüğüm) on sekiz kadından on dördü gelir getiren işlerde çalışmaktadır. Ücret karşılığı çalışan kadınlar; şube müdürü, öğretmen, sağlık personeli, memur, sekreter, satış temsilcisi, çay hizmetleri çalışanı, temizlik görevlisi ve gündelik temizlik işçisinden oluşmaktadır. Ücret karşılığı çalışan kadınların çalışma hayatında pandemiden kaynaklı değişiklikler olmuştur. Bazılarının kamusal alandaki iş yüklerinde pandemiden kaynaklı artış gözlenirken bazıları da esnek ve dönüşümlü çalışmaya geçtiklerini ifade edip, pandemi kamusal alandaki işlerine ilişkin iş yüklerinin azaldığını belirtmişlerdir.

Sağlık personelinin pandemi koşullarında iş yükünün çok fazla arttığı yadsınamaz bir gerçektir. Kamuda çalışan diğer personel; esnek, dönüşümlü veya uzaktan çalışma metoduna geçiş yapmış iş yükü normal sürece göre düşüş göstermiştir. Pandemi döneminde, çalışma koşulları diğer meslek gruplarına göre artış gösteren gruplardan ilki sağlık personeli olmuştur. Yıllık izin hakları iptal edilen sağlık personeli çocukların bakımına yönelik zorlu bir süreç geçirmiştir. Sağlık personeli olarak çalışan Yağmur, pandemi sürecinde iş yükünün iki katına çıktığını, yemek yemeğe bile fırsat bulamadıklarını ifade etmiştir.

Yani şöyle bişey ilk başladığımızda dediğim gibi ben mesaideydim sekiz saat çalışıyordum sekiz saat içinde üç dört vaka yaparken, sekiz saat içinde on-on iki vaka yapmaya başladık ki bu hiç oturmamak demek. Sadece yemek yemeğe vakit ayırabiliyorsak ayırıyorduk ayırmazsak ambulansla yediğimiz günleri hatırlıyorum yani... Ooo çok kötüydü. Tabi tabi yani ilk hastaları biz taşıdık zaten yasaktı araçla şeyle gitmeleri ambulanslar taşıdı pozitif olduğunu biliyorsun zaten şehrin ilk hastaları bu konu zaten söyleniyor komuta kontrol merkezi tarafından işte özel ekipmanlar giyiyorsun çıkartıyorsun onun iş yükü farklı o çok kötü bi dönemdi yaa.(Yağmur,35,evli)

Bu zorlu süreçte, eğitim öğretimin uzaktan eğitim metoduyla yürütülmesi öğretmenlerin çalışma durumunda değişiklik oluşturmuştur. Öğretmen olarak görev yapan Eylül uzaktan eğitim sürecinde evden çalıştığı için, öğretmen kimliğiyle annelik kimliği arasında sıkışıp kaldığını belirtmektedir. İki çocuk annesi Eylül kendi ders programlarının yanı sıra oğlunun derslerini de takip etmek durumunda kalmıştır. Aynı zamanda bebeğinin bakımını da üstlenmiştir. Ücret karşılığı destek alsa da bu süreçte çok zorlandığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Tabi ki çok oldu. İş yüküm çok arttı. Hem öğretmen olduğum için uzaktan eğitim yapmak zorundaydım hem de ev işlerini yapmak zorundaydım yani yükümü ikiye çarptı diyebilirim. Şöyle söylüyim günde altı ders yapıyordum. Ders saatleri yarım saate düşürülmüştü uzaktan olduğu için zaten uzaktan eğitim gerçekten zor. Yarım saatti .On dakika teneffüs araları vardı. Ben karşıdaki öğrencilerim, velilerim yorulmasın diye hani üç saat sabahtan sonra bir iki saat ara verip üç saatte öğleden sonra şeklinde yapmıştım derslerimi. Yani toplamında yaklaşık hazırlık süreçlerini de işin içine katarsak bi dört saatim gidiyordu... Ondan da bahsedeyim çok zordu benim için bi tane küçük bebeğim var iki yaşında o zaman bir yaşındaydı çok zorlandım hem yemek yapmam lazım hem derse giremem lazım hem evi temizlemem lazım ve bebeğim olduğu için bebek de benden ayrılmak istemiyor çünkü evin içinde bi annenin olduğunu biliyor. Çıkıp gittiğinizde dersinize adapte olabilirsiniz çünkü çocuk bi bakıcısı vardır bakıcısıyla kalmıştır. Veya anneannesini babaannesini vardır ona emanet etmişsinizdir siz gittiğinizde bir birey olarak gidiyorsunuz ama ben pandemide evin içinde bi

anneyim yani bunu sıyrılıp uzaktan eğitime geçemiyosun çünkü o evin içindesin çocuğun seni görüyor hissediyor o odada olduğunu. Ders yapmak iki kat daha zordu benim için ama tabiki öğrencilerim vardı ve ben onlara eğitim vermek zorundaydım yani.(Eylül, 37,evli)

COVID-19 pandemisine yönelik Işık (2020) tarafından yapılan başka bir araştırmada kadının evden çalışmaya başlamasıyla birlikte sorumluluklarının katlanarak arttığı, kimi zaman erkekler ev içi işlerde sorumluluk alsa da kadının ev içi emek yükünde ciddi bir artış gözlemlendiği belirtilmektedir. .

Özel bir kolejde öğretmen olarak görev yapan Şule aynı zamanda hayatına tek ebeveyn olarak devam etmektedir. Pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecine geçildiği için tüm gün ders vermek zorunda kaldığını, bu dönemde oğlunun dersleriyle yeteri kadar ilgilenemediğini ve bu sürecin kendisi için zorlayıcı olduğunu belirtmiştir. Özel bir kolejde öğretmen olarak çalışması, velilerin diledikleri zaman kendisine ulaşılabilirliğini arttırmıştır.

Çok inanılmaz zorladı gerçekten. Çünkü bilinmeyen bi sürece girmiştik. Sonunun da ne olacağı çok da bilinmiyordu. Biz de bilmiyorduk aileler de bilmiyordu öğrenciler de bilmiyordu. Ve ee yoğun bi süreç içerisindeydik. Çünkü benim mesleğimin yanında sınav grubu öğretmeni olmam on ikinci sınıf öğretmeniym ve çocukları sınava hazırlıyor olmak online olarak inanılmaz zordu. Hani sabah dokuzlarda oturup akşam bilgisayarın başından kalktığımız zamanlar oldu gerçekten öğrencileri adapte ederken kendimizi de adapte etmek gerekiyordu tabiki bu duruma. Çok zordu. Bilgisayar karşısında bütün gün oturmak ve öğrencilerle yüzyüze iletişim özellikle de göz teması kuramamak inanılmaz zordu gerçekten...Yani ben başka bi odada ders anlatırken oğlum da kendi odasında ders dinliyordu. Tabiki internet el verdiği sürece aynı anda birimiz ders anlatırken birimiz ders dinleme durumunda kalıyorduk. İnternette kopukluklar yaşıyorduk sonuçta sanal bi ortam ıı çok inanılmaz zordu. Ben sesli ders anlatmak zorundaydım o dinlemek zorundaydı. Ben anlatırken sesimden rahatsız oluyordu dinleyemiyordu ya da internet kopuyodu dersine giremiyordu. Çünkü öncelik bendim derse bağlanmak zorunluluğum vardı öğretmen olarak o derse girmese de olurdu öğrenci olarak diye düşündüp önceliği bana vererek o şekilde hareket ettik. (Şule,38, bekar)

Kurumsal bir şirkette çay ve temizlik hizmetlerinde çalışan Şengül'ün pandemiden korunabilmek için genel bir kural olarak kabul edilen maske-mesafe-hijyen argümanlarından olan hijyenin hayatımıza olağanüstü bir şekilde dahil olması, ücretli işe ilişkin iş yükünde artışa sebep olmuştur. Şengül sürekli temizlik yapmak zorunda hissettiğini, bardakları çamaşır suyuyla yıkamaya başladığını ifade etmiştir.

...Temizlikte eee hijyende daha fazla oldu. Yıkadığımız şeyi bi daha yıkadık sildiğimiz yeri bi daha sildik. Yani mesala gün içinde diyeyimki size bir saat iki saat temizlik yapıyorsam diğerini çay yapıyorsam onun yarısı temizliğe ayrıldı. Günün yarısı temizlikle geçiyordu. Dokunduğumuz yerleri silelim. Kapı kollarını silelim, dezenfektan sıkalım her yere. Hep böyle geçti. (Şengül, 43,evli)

İşçi olarak çalışan Nalan'ın da pandemi sürecinde çalışma koşulları değişiklik göstermiş, iş yükü artmıştır. Bazı çalışma arkadaşları kısa çalışma ödeneği kapsamında izne ayrılmak durumunda kaldığı için iş yerindeki tüm işleri iki kişi yapmak zorunda kaldıklarını, bu durumun kendileri için fazlaca yorucu olduğunu belirtmiştir. (Molyneux, 2016)'un ifade ettiği gibi emeklerinden kolay vazgeçilen grup yine kadınlar olmuştur. Bu durum ataerkillik çerçevesinde kadını ev içinde konumlandıran cinsiyetlendirilmiş iş bölümünün bir yansımasıdır.

Ben çalıştım ama diğer arkadaşlarım pandemi iznine ayrıldı. Pandemi iznine ayrılanlardan biz iki kişi kaldık iki kişiyi ayırmadılar. Çalıştık hani üç vardiya çalışıyodum zaten vardiyayı ikiye düşürdüler ikiye düşürünce hani sabah yedi-üç bi de akşam üç-on bir vardiyası olarak çalıştık. Ama bütün işleri hani iki kişiye yüklediler. Hem bulaşığa baktık hem kantine baktık. Arada kasaya baktım baya bi yoğun süreçte şey olduk çalıştık. (Nalan, 34, evli)

Satış temsilcisi olan Esra'nın ifadelerinden pandemi döneminin ilk aylarında yaşanan belirsizlik ve korku nedeniyle, insanların daha az alışveriş yapmasından ve önceliklerinin değişmesinden dolayı ücretli işe ilişkin iş yükünün azaldığı, sonrasında ise aynı yoğunluğun devam ettiği anlaşılmaktadır.

...Müşteri azaldı ya ilk zamanlar özellikle pandeminin başında birden hani günde işte şöyle söyliyim kişi başına satış elemanlarında kişi başına işte yirmi müşteri bakıyorsak bu üç müşteriye kadar düştü diyebilirim. Günlük ilgilendiğimiz müşteri sayısı. Ancak sonrasında halkta biraz daha panik azaldı hastalık tanınmaya başladıktan sonra ki bu çok kısa sürdü bizde üç dört ay sonrasında tekrar eski yoğunluğumuz başladı. İş yükümüzde herhangi bi değişiklik yani şunu söyleyebilirim sadece işte personel yarı yarıya çalıştı e tabi ki bu da geriye çok az personel kalması anlamına geliyor. Kalan personelin iş yükü çarpı iki olmuş oldu. Sadece o şekilde bi değişiklik olmuş oldu. (Esra, 36,evli)

Satış danışmanı olan Hilal de dönüşümlü çalışma metoduna geçtiğini ve pandeminin ücretli işe ilişkin iş yükünü azalttığını ifade etmiştir.

...Yani işte kısmi çalışma ödeneği nasıl diyim satışlar biraz yarı yarıya azaldı yarım maaş aldığımız zamanlar oldu ama şu da bi gerçek ki zaten normal rutinde bi yere gidemedik alışveriş yapamadık masraflarımız da ona göre azaldı. Zaten elimiz ayağımız uzamadı kısacası.(Hilal,43,evli)

Gündelik temizlik işçisi olan Sinem pandemiden kaynaklı işlerinde düşüş olduğunu belirtmiştir. Bunun kendisini maddi anlamda çok zorladığını ifade etmektedir. Hayatını tek ebeveyn olarak devam ettiren Sinem bu durumla ilgili şunları söylemiştir:

Evet biraz oldu. Bazı yerlere gidebildim, bazı yerlere gidemedim. Pandemiden dolayı, çalışamadım. ... Yani pandemiden dolayı çalışmamam. Benim tek başıma olmam. Beni şey yapan zorlayan. Yani pandemiden önce sıkıntım o kadar yoktu. Pandemiden dolayı baya bi zorlandım. İşim fazla olmadı. O yüzden çok zorluk çektim. Tek başıma olduğum için. Psikolojik olarak da baya etkilendim. Yalnız hissediyorsun kendini. Yani çok zor oluyor iki tane çocuğum var baba da olmayınca. (Sinem, 35, bekar)

Alpar (2020) tarafından yapılan araştırmaya göre; COVID-19 sürecinde kadınların hane içi emeğine ilişkin ücret karşılığı çalışan kadının eve geldiğinde başlayan ikinci vardiyasının pandemiyle birlikte oluşan çalışma koşullarındaki değişiklik nedeniyle tam ve bütün bir vardiyaya dönüştüğü, emek piyasasında çalışmayan kadınların halihazırda ev içinde harcadıkları emeğin artış gösterdiği belirtilmektedir. Ulaşılan diğer sonuç ise tek ebeveynli ailelerde kadınların yüklerinin daha da arttığı yönündedir.

5.1.2. Ev Kadınları

Ev kadınları, uluslararası düzeyde yapılan istatistikler incelendiğinde piyasa ekonomisine katılmayan kadınlar olarak tanımlanmaktadır. Fakat ev kadınlığı istatistiksel bir durumdan öte tüm kadınların deneyimlediği toplumsal bir roldür (Warrior ve Leghorn 1974'ten Akt. Özbay, 1982). Kadının hane içinde harcadığı emeği sadece yeniden üretim faaliyeti kapsamında değil, üretim faaliyeti kapsamında da görülmesi gerektiğini ifade eden feminist iktisatçılar, bu emeğin milli gelir hesaplarına ilave edilmesi gerektiğini savunurlar (Durakbaşı, 2019).

Ev kadınlığı, her ne kadar kadınların doğal eğilimleri ve özelliklerine bağlansa da, tarihsel bir konumdur. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ev ile iş yerinin ayrılması, evin ekonominin dışında bir yer haline gelişi, ekonomi ile ilişkilendirildiğinde de ancak tüketicilik atfedilmesi, son yüz elli-iki yüz yıllık tarihin bir görüngüsüdür (Bora, 2018, s. 59).

Bu kapsamda dört ev kadını ile görüşme yapılmıştır. Bu kişilerden ikisi hayatına tek ebeveyn olarak devam etmektedir. Kocasını kaybeden Gülten, kocasından kendisine emekli aylığı kaldığı için şu an ücret karşılığı çalışmamaktadır. Geçmiş yıllarda sigortalı olarak çalıştığını, hizmet süresinin dolduğunu fakat emekli olabilmek için yaşını beklediğini ifade etmiştir. İpek'in kocası ise yaklaşık üç yıldır şehir dışında çalışmaktadır. Pandemi öncesinde ücret karşılığı çalıştığını fakat pandemiyle birlikte çalışma hayatına

ara verdiğini ifade etmiştir. Kocasıyla farklı şehirlerde yaşamasının sebebi ise çocuğunun eğitimine bulunduğu şehirde devam etmesini istemesi olarak belirtmiştir.

Kadınların biyolojik olarak yeniden üretici konumları (doğurganlık) kadınları toplumsal olarak iş gücünde kısıtlamaya yöneltir (Molyneux, 2016, s. 148). Bu durumu deneyimleyen Ayşen pandemi öncesinde bir çocuk sahibiyken ücret karşılığı çalıştığını, fakat pandemi döneminde ikiz bebek dünyaya getirdiğini, ücret karşılığı çalışma hayatına çocuklarının bakımı dolayısıyla ara verdiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Gülten de çocukları küçük yaştaiken, çocuklarının bakımı dolayısıyla ücret karşılığı çalışmadığını, çocuklarını büyüttükten sonra çalışma hayatına atıldığını ifade etmiştir. Kocası akademisyen olan Elif şimdilik ücret karşılığı çalışmamaktadır. Fakat pastacılık kursuna gittiğini, bununla ilgili belgelerini temin ettikten sonra çalışmak istediğini belirtmiştir.

5.2. Kadınların Ev İşlerine İlişkin Emek Yüğü

Bu bölümde kadınların ev işlerine ilişkin emek yükleri; temizlik işleri, mutfak işleri ve alışveriş işleri başlıkları altında incelenmektedir. Görüşme yapılan kadınların tamamı pandemi sürecinde ev içi işlere, pandemi öncesine göre daha çok emek harcadıklarını ifade etmişlerdir. Virüsten korunabilmek adına temizliğin daha da detaylandırıldığı, temizlik maddelerinde geçmişe oranla daha fazla kimyasal ürün tercih edildiği, temizlik yapma işinin pandemi öncesine göre sık tekrarlandığını belirtmişlerdir. Hemen hemen tüm kadınlar, çamaşır yıkanması ve ütü miktarında artış yaşadıklarını, bu tarz işlerin organizasyonunun ve yapılmasının büyük oranda kendilerinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmişlerdir. Pandemi öncesinde çoğunluk tarafından yapılmayan fakat pandemi sürecinde hayatımıza dahil olan market ve pazardan alınan ürünlerinin dezenfekte işlemleri kadınlar için ekstra yük oluşturmuştur. Yemek yapma işinin genellikle kadınların sorumluluğunda olduğu, sofrayı kurup sofrayı kaldırmaya ilişkin ise aile bireylerinden destek aldıkları anlaşılmaktadır. Aile bireylerinin ihtiyaçlarına yönelik yapılan gıda ve giysi alışverişi çoğunlukla eşlerin birlikte katılımı ile yapılmaktadır. İhtiyaçların belirlenmesi noktasında ise sorumluluk kadınlara aittir. Bilgisine başvuru kadınlarından hayatına tek ebeveyn olarak devam edenler bahsedilen işlerin tamamını kendileri üstlenmişlerdir. Benzer şekilde, ev kadını olanların da ev içi işleri kendilerinin üstlendiği gözlenmiştir.

Mies'e göre ücretli emek sömürüsü, ücretsiz emekçilerin (kadınlar, sömürgeler, köylüler) süper sömürüsü halinde mümkün olur (Mies, 2008, s. 108). Şöyle ki; evde gerçekleştirilen yeniden üretim faaliyetleri (yemek, temizlik, bakım vb.) kadın tarafından

harcanan emekle sağlanmaktadır. Kadınların ev içi emek yükleri ayrıntılı olarak incelendiğinde ise pandemi koşullarında kadınların ev içi emek yükünün arttığı gözlenmiştir. Bu durum bize kadınların pandemi sürecinde pandemi öncesine göre daha çok emek harcayıp daha çok sömürüldüğünü göstermektedir.

5.2.1. Temizlik işleri

Görüşme yapılan kadınların tamamı ev temizliğine ilişkin işlerin kendilerinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Ev kadınları bu sorumlulukları büyük oranda kendileri yerine getirirken, ücret karşılığı çalışan kadınlardan üçü pandemi öncesi ücret karşılığı destek aldığını, pandemi döneminde ise bu işi kendilerinin yürüttüğünü, bazıları da kocalarından destek gördüğünü ifade etmişlerdir. Başka bir bireyden destek alınması durumunda bile ev temizliğinin ne zaman yapılacağı, neler yapılacağı, nasıl yapılacağı ve kimin hangi işi yapacağını paylaşımı yine kadın tarafından yapılmaktadır. Tek ebeveynin anne olduğu hanelerde ise bu işler tamamen kadının sorumluluğundadır. Görüşme yapılan tüm kadınlar pandemi döneminde bu işlerin katlanarak arttığını dile getirmişlerdir.

Tek ebeveyn olan annelerin yaşadığı sorunların başında gelir yetersizliği, çocukların izlenmesi ve hane yönetimi gelmektedir (Demirel, 2021). Kocasının vefat etmesi sonucunda tek ebeveyn olarak hayatına devam eden Sinem'in yaşadığı sıkıntılar pandemi döneminde daha da belirgin hale gelmiştir. Gündelik temizlik işçisi olarak kayıt dışı çalışan Sinem, COVID-19 pandemisi nedeniyle iş sıkıntısı çekmiş ve maddi anlamda zor günler geçirmiştir. Ayrıca ev içi işlerdeki sorumluluklar da tamamen kendisine aittir. Çocuklarının bakımına ilişkin sorumluluğun tamamen kendisinde olması ve oluşan pandemi döneminin Sinem'i hem ekonomik hem de psikolojik olarak yıpratmış olduğunu aşağıdaki cümlelerinden anlamaktayız.

Yok olmadı hep kendim yaptım. Daha önce de kendim yapıyordum. Pandemiden dolayı biraz daha sık ve titizlikle şey yaptım. ...Yani tek başıma olduğum için gerçekten hani zor oluyor. Çalışmak iki tane çocukla şey yapmak. Yalnızlık. Yani bi destek olmayınca, baya da zorlandım yani.... Yani pandemiden dolayı çalışamamam. Benim tek başıma olmam. Beni şey yapan zorlayan. Yani pandemiden önce sıkıntım o kadar yoktu. Pandemiden dolayı baya bi zorlandım. İşim fazla olmadı. O yüzden çok zorluk çektim. Tek başıma olduğum için....Psikolojik olarak da baya etkilendim. Yalnız hissediyorsun kendini. Yani çok zor oluyor iki tane çocuğum var baba da olmayınca...Bazen dinliyola bazen dinlemiyola. Onlar da babasızlığının şeysizliğini yaşadığı için beni de etkiliyor.(Sinem,35, Bekar)

Pandemi döneminde günlük yapılan temizlikte herhangi bir değişim yaşadın mı sorusuna “*Evet oldu daha sık temizlik yaptık, daha titizlikle daha dikkatli yani... Sirke kullandım. Yok yani her zamanki şeylerden kullandım gene. Sirke, domestos, klorak gibi şeylerden...Evet daha fazla tükettik.*” şeklinde cevap vermiştir.

Görüşme yapılan kadınlar arasındaki Gülten de hayatına tek ebeveyn olarak devam etmektedir. Pandemide ev içi iş yükünde artış olduğunu ve günlük yapılan temizlik miktarında değişiklik olduğunu belirtmiştir. Yetişkin yaştaki iki oğluyla birlikte yaşayan Gülten ev temizliğine ilişkin işleri tamamen kendisi üstlenmiştir.

Ben yapıyorum. Normel domestos şey ediyom karıştırıyorum. Tuvaletleri banyoları onları şey ediyom siliyorum ediyom. İçerleri de domestosla ediyom... Kendim yapıyorum. Biraz daha temizliğimize dikkat ediyoz....Yok çocuklar yapmıyorlar onlar çalıştıklarından yapmıyorlar ben kendim yapıyorum... Biraz daha sık yapıyoruz tabi. Ellerimize şeye dikkat ediyoz yıkamasına şeye dikkat ediyoz temizliğimize...Tabi insan dikkat ediyoz biraz daha temizliğine, yediğin şeylere dikkat ediyon. Biraz daha temiz çok yıkamaya bakıyon... Pazar şeylerine eşyalarına da dikkat ediyon insan biraz daha yıkamasına şey etmesine. Daha temiz olmasını istiyon... Valla bilmiyom önünden öğretmesinden mi kaynaklanıyo bilmiyom da ben yapıyom işte bu yaşta bilen sözüm ben yaparım hep temizliğimi şeyimi hani anne al gel biz ediverelim demezler. Hep ben yaparım cam silme ondan keri süpürge süpürmek ben yaparım temizliği. (Gülten,57, bekar)

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyete yönelik ilk ayrım 1972 yılında Ann Oakley tarafından *Sex, Gender and Society* eserinde ortaya konmuştur. Cinsiyet (sex) kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları işaret ederken, toplumsal cinsiyet (gender) toplumsal bakımından kadın ile erkek arasındaki eşitsiz bölünmeyi işaret eder (Vatandaş, 2011). Ev içi emek olarak adlandırılan ev içinde yapılan işler cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle genellikle kadının sorumluluğundadır. Gülten, kocasını kaybetmeden önce, gençlik yıllarında kocasının temizlik konusunda herhangi bir sorumluluk almadığını, şimdi erkek çocuklarından da bu konuda bir destek görmediğini belirtmiştir. Bu durumun toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkillikle bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Temizliği ben yalan söylemeyeyim haftadan haftaya şey yapardım. Süpürgeye şeyi tutardım tatil olduğu zaman tekstil olduğundan gece gelirdim vaktim olmazdı... O yapmaz o hiç bi süpürge şey yapmamıştır. Oğlanlar da yapmaz o da yapmazdı.(Gülten,57, bekar)

Kocasının şehir dışında çalışmasından dolayı tek ebeveyn olarak hayatına devam eden İpek, ev temizliğinin de diğer ev içi işler gibi kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Kocasıyla aynı hanede yaşadığı dönemde de ev içi işlerde sorumluluk

kendisine aittir. Pandemi öncesinde ve sürecinde ev temizliğini kendisinin yaptığını, günlük yapılan temizliğin ve kullanılan ürünlerin miktarının arttığını ifade etmiştir.

Ben yapıyordum. Hala ben yapıyorum herhangi bi değişiklik olmadı...Daha çok temizlik yapmaya başladım daha çok her yeri dezenfekte etmeye başladım...Evet katkısı yok maalesef...Daha çok ellerimizi yıkamaya başladık dışardan gelince hemen kıyafetlerimizi çıkarıp duşa girmeye başladık. Bu şekilde genellikle elimizi temizlemeye daha çok dikkat ettik...Çook daha fazla klorak yani çamaşır suyu. Ondan sonra ee kolonya onlarla daha çok haşır neşir olduk...Benim tarafımdan çamaşır suyuyla ya da yıkayarak, kolonya sıkarak yani o şekilde temizlik yaptım.(İpek, 29, evli)

Tek ebeveynli hanede anne olan Şule, ev temizliğine ilişkin tüm sorumlulukların kendisine ait olduğunu, pandemi döneminde ev temizliğiyle ilgili işlerin arttığını, kullandığı temizlik ürünlerinin değiştiğini ve miktarının arttığını fakat bununla ilgili pişmanlık yaşadığını ifade etmiştir.

Düzenli olarak evime gelen bi temizlikçim vardı. Ama tabiki pandemiyle birlikte o da gelemmez oldu ve evin temizliği de aynı anda bana kaldı. Hem bilgisayarın başında bütün gün oturup hem ev işlerine yetişmeye çalıştım... Kapı kolları dezenfekte edildi. Hepimizin bildiği ünlü çamaşır suyu markası domestosla (gülüyor)... Kapı kolları kapı girişi özellikle dezenfekte edildi... Her gün, astım hastası olduğum için çok fazla domestosla uğraşmayan ben, o dönemde yerleri bile çamaşır suyuyla silme durumunda kalmıştık yani...Dediğim gibi ben çok ağır temizlik ürünleriyle başbaşa kalamıyorum. Solunum sıkıntısı yaşadığım için e onlar oldu. Bunun yanında dezenfekte edici yüzey temizleyici gibi şeyler çıktı. Dezenfektanlar çıktı. Çift formüllü bilmem bişeyler her gün reklamlarda bişey görüyor olduk. Çok da cazip geliyordu o virüsü öldüyormuş şöyle yapıyormuş diye çeşit çeşit ambalajı renkli renkli ürünler evime girdi o dönemde. Büyük hataymış aslında ama maalesef insan bi korku balonunun içinde yaşadığı zamanda ne yapacağını çok da tasarlayamıyor. (Şule,38, bekar)

Evli ve sağlık çalışanı olan Yağmur pandemi öncesinde ev temizliği için ücret karşılığı destek almaktadır. Pandemi sürecinde ücret karşılığı çalışma şartlarında artış olduğu için destek almaya devam etmiştir. Fakat günlük temizliği yine kendisi yapmıştır.

Pandemi öncesinde de haftada bir gün Perşembe günleri yarım gün kadın geliyodu eve, pandemi sürecinde de çalışmaya devam ettiğim için süreç devam etti. Gelmeye devam etti. Bi dönem sadece gelemedi şeyden dolayı o dönem ben kendim yaptım. (Yağmur,35,evli)

Kocasının ev işlerine karşı tutumuna ilişkin “*Sorumluluğu yok. Sorumluluk açısından bakarsak yok tabi. Yardım diyebiliriz.... Haftasonları eşimle yapıyorduk. Yapmıyorduk değil. Ben silerken o süpürüyordu. O prizleri bilmem neyi sildi. O da yaptı*

hiç şey yapmadı hani bunları niye yapıyoruz demedi yaptı” ifadesinde bulunmuştur. Pandemi sürecinde, pandemi öncesine göre yapılan temizliğin arttığını, temizlik maddelerinde değişiklik olduğunu dile getirmiştir.

Oldu tabiki canım yani ilk eve geldikten sonra biz aktif ambulansta çalıştığımız için o dönemlerde elimizle tuttuğumuz her kapı kolu işte, pirizlere varana kadar, böyle bi şeye yeltendik tabi. Çamaşır suyuyla silmeler normalde ben çamaşır suyuyla ev temizlemem küçük çocuğum olduğu için ama o süreçte tabiki oldu... Tabi arttı inanılmaz arttı hem de. (Yağmur, 35, evli)

Yağmur, alınan malzemelerin dezenfeksiyon işleminin kendisi tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. *“Onu ben yaptım. İlk zamanlar çamaşır sulu bezlerle (güliyor) siliyorduk sonra o süreci atlatınca işte ne bilim kolonyalı mendillerle falan sildik. Şu anda da bıraktım zaten onları.”* demiştir.

Şengül, pandemi öncesinde ve pandemi sırasında ev temizliğini kendisi yaptığını, günlük yapılan temizlikte ve kullanılan temizlik maddelerinde değişiklik olduğunu dile getirmiştir.

Pandemiden önce de ben yapıyordum. İzin günlerimde akşam eve gittiğimde, pandemi süresinde de evde olduğum sürelerde yine ben. İzinli olduğum esnek çalışmada olduğum sürelerde yine ben yaptım. Eşimin faydası olmadı...Eee biraz daha fazla dikkat titiz davrandım. Çamaşır suyudur temizlik titizlik dezenfektan her yeri tek tek dışardan gelen ürünleri poşetleri tek tek onları dezenfekte tabi değişiklik oldu...Tabiki arttı. Kullanım daha fazla arttı. Dezenfektan kolonya kullanmak daha fazlalaştı değişti... Tabi tabi hepsi arttı değişti daha etkili ürünler kullanmaya başladık en azından. (Şengül,43,evli)

Hilal yapılan görüşmede eşitlikçi bir aile yapısı olduğunu belirtmiştir. Eşler arasında işler eşit bir şekilde paylaşılmaktadır. Görev paylaşımının Hilal tarafından yapıldığı, ama bu paylaşırma işi olmasa kocasının ev işleri konusunda sorumluluk almayacağını dolaylı olarak ifade etmiştir. *“Tabi o zaten bişi söylemezsem ben o genelde kendine ayırır zamanı, yani şu yapılacak demezsem genelde kendine ayırır”* Bu ifade eşitlikçi ailelerde bile ev içi işlerin kadınların sorumluluğu olarak algılandığının göstergesidir. Erkek ev içi işler konusunda herhangi bir sorumluluk almamaktadır. İşlerin planlaması, hangi işin ne zaman kim tarafından yapılacağı ve erkeğin kendisinden istenmesi durumunda işlerle ilgili efor sarfettiği gerçeğini yansıtmıştır.

Hilal pandemi döneminde yapılan temizliğin öncesine göre artış gösterdiğini, ev temizliğinin aile bireylerince ortak olarak yapıldığını, temizlik maddelerinde de değişiklikler olduğunu şu şekilde ifade etmektedir.

Eşimin temizlik konusunda zaten bizim her şey çocuklar da dahil olmak üzere 111 ortak yapılır. Yani çocukların yapamayacağı şeyler harici eşimle ikimiz ortak yaparız zaten normal pandemi haricinde de ortak yapardık... Daha derine indik dolapların içleri uzun zamandır ellenmeyen çünkü çalıştığımız için ellenmeyen yerleri de elledik komple indirdik dolapları komple yerine kaldırdık temizledik... Temizlik maddelerine göre şey arttı onlara ilgimiz arttı. Yani daha nasıl daha güzel çeşitlendirdik temizlik maddelerimizi diyeyim.(Hilal, 43,evli)

Satış danışmanı olarak çalışan Esra pandemi öncesi ve sırasında yapılan ev içi temizlikte kocasının da sorumluluk aldığını ifade etmiştir. Pandemi sırasında günlük yapılan temizlikte ve kullanılan maddelerde değişiklik olduğunu belirtmiştir.

Eşimin her zaman sorumluluğu var birlikte yapıyoruz temizliği ama tabi büyük oranda ben yapıyorum. Pandemi sürecinde değişiklik şu şekilde oldu tabi daha yoğun yapıldı daha çok zaman ayrıldı kullanılan malzeme sayısı arttı. Daha kimyasal ağırlıklı kullandık diyebilirim. Evet böyle... Her defasında işte kapı kolları silindi ışık düğmeleri daha çok böyle dokunulan yerler temizlendi... Her gün düzenli olarak temizlik yapıldı. Eskisine oranla daha çok kimyasal ağırlıklı temizlik yaptık... Genelde ben tabi genelde ben yaptım... Sadece oranı değişti daha fazla tüketilmeye başlandı. Onun dışında kullandığımız aynı malzemeleri kullanmaya devam ettik sadece biraz daha yoğun kullandık. (Esra, 36,evli)

Öğretmen olarak görev yapan Eylül ev temizliğine ilişkin sorumluluğun pandemi öncesinde ve sürecinde kendisine ait olduğunu, kocasının çok fazla sorumluluk almadığını, günlük yapılan temizliğin arttığını, kullanılan temizlik maddelerinde de değişiklik olduğunu ifade etmiştir.

Ben çalışmama rağmen evimin temizliğini kendim yapıyordum, pandemi sürecinde de kendim yaptım. Tabiki daha hassastım o dönemde daha fazla temizlikle uğraştım daha fazla kimyasal kullandım ki sırf hani ailemi korumak adına virüsten eee tabiki bu da şeydi yani zor bi süreçti benim için. (Eylül,37, evli)

Eylül kocasının desteğiyle ilgili olarak; *“Çok fazla yok. Ama tabiki o da elini yıkamaya daha çok dikkat etti. Veya hani dışardan aldığımız şeyleri dezenfekte ederken bana yardımcı oldu. Ama onu dışındaki şeylerde çok fazla değildi.”* demiştir. Günlük yapılan temizlik ve kullanılan temizlik maddeleri ile ilgili ifadesi şöyledir:

Şöyle oldu. Ben sonuçta çalışan bi insan olduğum için her gün genel temizlik yapmıyordum ama pandemi sürecinde eve bişey girdiği anda ıı sanki o giren şey her yeri kirletiyormuş gibi temizlik yapmaya başladım tabiki. Her gün düzenli bi şekilde. Biçok yer silindi. Hatta farklı kimyasallarla silindi o yüzden de zordu benim için yani... Tabiki ben öncesinde çok fazla çamaşır suyu kullanmıyordum zararlı olduğunu biliyorum ama pandemide virüsten korunma adına en güvenli şey o geldiği için çamaşır suyu çok fazla kullanmaya başladım.(Eylül, 37, evli)

Gamze, pandemi öncesi ve pandemi sürecinde ev temizliğini kendisi yaptığını, günlük yapılan temizlikte ve kullanılan temizlik ürünlerinde artış olduğunu, kocasının temizlik konusunda herhangi bir sorumluluğu olmadığını belirtmiştir.

Kendim. İşten, çalıştığım için geldiğim zaman geceleri. Tuvaletimin banyomun temizliğini her gün yapmak zorundayım. Çünkü hani sonrası da bi değişiklik her gün temizlediğim için yani.Süpürgemi mesala iki üç günde bir yaparım. Ortalık toparlaması zaten yatmadan önce bi ev hanımı olarak gibi çalıştığımız için gündüz evde olmadığımız için yatmadan önce bi ortalığı toparlarım bi lavabo banyoları temizlerim. Her gün yaparım. Lavabo ve şey tuvalet oturma yerini her gün klorakla yıkar öyle yatarım...Tabi pandemide şöyle oldu biri girip çıkarken de yaptım artık. Hani birinin oturduğu yerde başka birisi oturmasın diye...Aile bireyleri dahil. Çünkü oğlum çalıştığı için kızım okul sürecini evde geçirdi ama kızım tehlikeydi biz dışardaydık. Üç kişi dışardan geliyo biri oturup biri kalktığı zaman onu toparlardım ve lavabolarda mesela havlu peçete kullandım pandemi sürecinde kullanıp atılması için...Öyle kullanmaya çalıştım hani her oturma kalkmada temizlemeye çalıştım elimden geldiği kadar...Yok daha eşim ay yeter artık derdi bazen...Yok ya ev temizliğinde eşim pek katkıda değil. Ha yemekte olabilir belki ama hani ben bi yemek yaparken o bi salatamı yapardı. Ya da masa kurumunda yardım ederdi. Ama yok temizlikte. (gülüyor)...İşte dediğim gibi süpürge yapıyordum. Mesala vileda yapmazdım. Ama şimdi her viledanın içine klorak koymaya çalıştım. Hemen bi silmeye çalışırdım yani yerleri... Kapı kolları çok şeyimi yapardı. Hani biri gelip gidince diye kapı kollarını silerdim. Bu pandemiden sonra kapı kollarına daha çok şey yapardım. Biri dokunup başka biri dokunmasın diye kapı kollarını daha özen gösterdim... Domestos kullandım. Yer sil kullandım. Banyolar için banyo cifleri vardı onlardan kullandım. Yağçöz. Ama klorağın fisfini aldım bi de. Kapı kollarına onu yapıp da kurulamam için gibi diye... Tabi tabi artıyo. (Gamze, 46, evli)

Pandemi öncesinde temizlik konusunda ücret karşılığında destek alan Bahar, pandemi sürecinde virüsün bulaşma ihtimalinden çekindiği için bu görevi kendisi üstlenmiştir. Günlük yapılan temizliğin ve kullanılan temizlik ürünlerinin miktarının arttığını, kocasının ise yoğun iş temposundan dolayı kendisine destek olamadığını belirtmiştir.

Pandemi öncesi evin temizliğinde yardımcı geliyordu. Pandemi sürecinde yardımcı yani bulaşma riskinden dolayı yardımcı işine ara verdik kendim üstlendim o görevi. Yani yardımcının olmadığı günlerde ben yapıyordum ama yardımcının olması bana avantaj getiriyordu daha az temizlik anlamında daha az iş yüküm vardı... Eşim yoğun olduğu için ee temizlik konusunda bana çok bi faydası olmuyo yardımı olmuyo diyim...Tabiki de arttı...Çünkü baya baya arttı. En basitinden eve aldığımız bütün eşyalar önce bi balkonda bekledi sonra temizlenerek kaldırıldı. Eskiden getirdiğim paketli ürünleri direk yerleştiriyorsam şimdi önce bi balkonda bekletiyorum yirmi dört saat kırk sekiz saat havanın durumuna göre sonrasında yıkanacakları yıkıyorum paketlerin paketini değiştirip dolaba kaldırıyorum. Yani ekstradan bi iş yükü oldu... Ee başka, kıyafetler her gün yıkanır oldu yani kapı kolları aynen sonra maske girdi temizlik anlamından başka ne oldu...Günlük rutin aynen çamaşır suları girdi temizlik sularına çamaşır suyu çok tüketir olduk günlük normalde üç güne bir süpürüyösam her gün en azından 11 iki güne bi süpürme ihtiyacı duydum dediğim gibi eskiden normal deterjanla siliyorsam yerleri şey sularına temizlik sularına yer silme sularına çamaşır suyu koyar oldum... Tabiki arttı. Miktar olarak da arttı çeşit olarak da arttı. (Bahar, 42, evli)

Pandemi öncesinde ev temizliğine ilişkin ücret karşılığı destek alan Hande, pandemi sürecinde destek alamamıştır. Ev temizliğini kendisinin yaptığını, günlük yapılan temizlikte artış olduğunu, kullanılan temizlik maddelerinin değiştiğini ifade etmiştir. Kocasının bu konuda herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Pandemi öncesinde on beş günde düzenli gelen bir kadını var o temizlik yapıyor ama hak verirsiniz ki on beş gün bir evin temizliği için yetmemektedir. Bir de kedi olduğu için artı ben hemen hemen iki günde bir yerlerin süpürülmesi silinmesi ve toz alınması işlemi rutinde devam etti...Yeri sildiğim ya da yüzeyleri sildiğim malzemenin içine dezenfektanlar eklemeye başladım...İlk başlarda gelemedi. Ben rutine devam ettim... Şeyden dolayı sokağa çıkma yasaklarından dolayı gelemedi. Ailesinde riskli temaslı durumları olduğu için gelemedi kendi sağlığını korumak için gelemedi uzun bi süre gelemedi. Ben rutine devam ettim..Ya en basitinden alışverişe gidildiğinde ben normalde salgından önce marketten aldığımı pazardan aldığımı yerlerine yerleştiren bi tiptim. Ama hala iki yıl oldu hala ben eve getirdiğim her şeyi dezenfektan bir maddeyle sulandırdığım bi bezle silip kurumasını bekleyip öyle kaldırıyorum dolaplara yerlerine...Yani evet daha sıklaştırdığımı söyleyebilirim. Bu kaygılarla ilgili bişey aslında. Hani daha temiz olmalıyız daha temiz olmalıyızdan bakış açımız ya kıyafetleri dışardan geldiğimiz kıyafetleri salgın başladığında ben markete bile giderken pazara bile giderken çift maske artı eldiven kullanıyordum şimdi en azından eldiven kullanmıyorum. Arabada her cepte ya alkol var ya kolonya var ya dezenfektan var hani sürekli böyle maskeyi sürekli değiştiririm falan böyle...Evet özellikle çamaşır suyundansa çamaşır suyu etkili marka söyleyebiliyor muyum?...Yani şey bingonun oksijen bazlı bir hijyen ürünü çıktı çamaşır suyu etkili diye ben başından beri onu

kullanıyorum çünkü normal şey çamaşır suyu ellerimi mahvediyordu bu hem elleri mahvetmiyor hem soluduğum zaman zarar vermeyen bir solüsyon olduğu için başından beri onu kullandım hem yerleri silerken yüzey temizleyici karışımın içine kattığım malzeme odur hem bu bütün malzemeleri silerken kullandığım malzeme odur... Ya şöyle kadın kullanıyordu. Eve temizliğe geldiğinde o belli noktalarda kullanıyordu. Hani normal yüzey temizleyiciyi kullanıyordum içine başka bişi katmıyordum ama pandemi hayatımıza bunu kattı. (Hande, 54, evli)

Neslihan, pandemi öncesi ve pandemi sırasında ev temizliğinin ailenin tüm üyeleri tarafından yapıldığını, kocasının bu konuda sorumluluk aldığını, pandemi sürecinde günlük yapılan temizliğin ve temizlik ürünlerinin kullanım miktarının arttığını ifade etmiştir.

Biz ailecek yapıyoruz. Hepimiz iş payı deyem artık hepimiz yapıyoruz öyle. Çocuklar eşim ben hepimiz ailecek yaparız işimizi ailecek de otururuz...Görev dağılımı mesela kahvaltı sofrasında ben söylerim şunu şunu yapmak isteyen var mı hani lavaboları kim yapmak ister süpürgeyi kim yapmak ister tozu kim almak ister herkes gönüllü olan alır en son bana kalır hangisi kaldıysa (gülüyor)...Evet evet daha sık yapmaya çalıştık daha çok deterjan sirke klorak daha çok kullandık yani...Mesela atıyorum haftada iki kere yapıyosak günde gün aşırı yaptık ı daha sık çamaşırlarımız olsun her konuda daha sık oldu herşey öyle...Çalıştığım için hepimiz işin ucundan tuttuk yani...Olmadı aynısını kullandım sirke domestos normal deterjanlar yer deterjanları yukarı deterjanları aynı kullandıklarımı kullandım sadece sirke biraz daha yoğun kullandım. (Neslihan,48, evli)

Dört çocuk sahibi olan Kübra'nın yedi ve on yaşlarında ikiz erkek çocukları vardır. Ücret karşılığı çalışan Kübra, pandemi öncesi ve sürecinde ev temizliğine ilişkin kocasının kendisine destek olduğunu ifade etmiştir. Fakat bilgisine başvurulana diğer kadınlar gibi kocasından destek istemesi durumunda kendisine destek olduğunu belirtmiştir. Bu durum da erkeklerin ev içi işlerde sorumluluk almaya mesafeli yaklaştığının göstergesidir.

Ben yapıyodum sürekli ben yapıyom. Ama gerektiğinde de eşim yardımcı oluyor şunu yap dediğimde mutlaka yapıyo. Sürekli sirkeli sularla temizlik yaptım klotlan aceyle devamlı ...Genelde de öyle çocuklar da bende gördüğünde sürekli anne yardım edelim anne ben yapayım ben söyleyim. Devamlı onlar da kendileri yataklarına dolaplarına işte kitaplıklarına devamlı sandalyesine bi bez alır sürekli silerlerdi beraber birlikte bişey görsün öbürkü de ondan yapar görerek...Yardımcı oluyolar. Eşim de ben sürekli bu virüs şeysinden çocuklardan çok korktuk atlatamazlar diye devamlı eve geldiğimizde sürekli elimizde kovalarla temizlik yapardık...Destek olur normalde de yapar...Kalabalık olduğum için çocuklar da küçük olduğu için ıı ben genelde sürekli ellenen yerleri yapıp geçiyordum yani hafta sonu genel temizlikti onlar bene yardımcı oluyodu eşim olsun çocuklar olsun ama hafta

içi kendim genelde mesela lavaboları kendim yapardım aceyle kloratla temizlerdim kapı kollarını sirkeli sularla silerdim...Evet evet pandemide. Ama diğer türlü genel temizliğimi hafta sonu yapıyom hafta içi zaten hiç bişeye yetişemiyom sadece bi yemek yapıp önlerine koyduğuma razı geliyom. (Kübra, 33,evli)

Nalan, pandemi öncesinde ve sürecinde ev temizliğini kendisinin yaptığını, pandemi sürecinde günlük yapılan temizliğin arttığını ve kullanılan maddelerin de değişiklik gösterdiğini ifade etmiştir.

Genelde ben yapıyodum...İşten çıktıktan sonra iki vardiye çalıştığım için hani 7-3 ten çıkarsam...Aynı aynı vardiyeliydim. İşten çıkınca da gidiyodum temizliğimi yapıyodum gine aynı şekilde sabah gitmezsem sabahtan hallediyodum hani yemeklerim olsun şey olsun temizliğim olsun aynı şekilde hani hep kendim yapmaya çalıştım...Haftada bir gün tatil hakkın var. Bir hafta Cumartesi bi hafta Pazar şeklindeydi...Oldu tabiki de değişiklikler oldu. İki günde bir yaptığımız temizlik her gün yapar olduk artık hani. Birbirimizi dahi dokunmaya korkuyoduk açıkçası. Hani her yer çamaşır suları sirkeler kıyafetler olsun hani bi giydiğini hemen çıkartıp akşamına çıkartıp değişiyodu yani hiç şey olmuyodu tekrar giymeye şey yapmıyoduk. Sürekli yıkama sürekli duş alma hissi. Her yeri silme hissi. Onların hepsini de yani yaşadık...Temizlik maddelerinde fazla bi değişiklik değil daha yoğunlaştırdık artık. (Nalan, 34,evli)

Nalan ev işleri konusunda kocasının desteğine ilişkin “*Yani canı isterse tabiki oluyo yapıveriyor hani ben süpürgeye tutarsam o canı isterse toz aliveriyo ama canı istemedikten sonra hiç bişey yaptırımıyosun*” demiştir. Bu durum da erkeğin temizlik konusunda sorumluluk almadığını, temizlik işlerinin cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle 2022 yılında hala kadın işi olarak algılandığını göstermektedir.

Pandemi öncesi ev temizliği Ayşen’in sorumluluğundadır. Pandemi döneminde ikiz çocuk dünyaya getiren Ayşen, ev temizliğine ilişkin ücret karşılığı destek almaya başladığını, günlük yapılan temizlik ve kullanılan temizlik maddelerinde değişiklik olduğunu ifade etmiştir.

Yani ben yapıyordum kendime göre bi program oluşturmıştım o şekilde yapıyordum hani günlükleri günlük daha büyükleri aylık o şekilde...Yani pandemi sırasına benim doğumum denk geldi tam olarak o dönemde bi süre annem bizdeydi o yardımcı oldu. Ondan sonra düzenli olarak temizlik için eve birini almaya başladım...Ya tabi daha sık özellikle lavabolar işte tuvalet mutfak vs. daha sık temizledim. O şekilde...Tabi tabi hani normalde iki güne bir hafta bir yaptığım yerleri her gün temizledim...Yani aslında şey biraz daha içeriği temiz olanlara dönmeye çalıştım. Hani daha çok kimyasaldan daha çok içeriği daha temiz olan deterjanlara dönmeye çalıştım. Onları araştırdım bu dönemde. (Ayşen,34,evli)

Ev kadını olan Elif, pandemi sürecinde ev temizliğiyle ilgili çok zorlandığını ifade etmiştir. Pandemi sürecinde kocasının evden çalışmaya başlaması, çocukların eğitimine evden devam etmesinin kendisinin iş yükünü fazlaca arttırdığını belirtmiştir. Kocasının bu konuda herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Eee oldu tabi. İş yüküm arttı. Çünkü herkes evdeydi. Yani sabah herkes evden gidiyordu ben tek başıma kalıyodum işim daha kolay oluyodu daha az oluyodu. Ama pandemide kimse okula gitmedi kimse işe gitmedi o yüzden daha fazla işim oldu arttı yani... Hee yok. Herhangi bir sorumluluğu yok temizlik konusunda ee sadece zaman zaman bana yardım eder... Oldu çok artı. Çünkü hep evdelerdi. Ev daha çok kirlendi. Çalışma odasında eşim çalıştı, çalışırken çayını aldı gitti yanına ne bilim pastasını böreğini çekirdeğini aldı gitti. Orası ayrı bi kirlendi. Kızım odasında çalıştı. Derslere girdi uzaktan eğitim. O yanında meyve suyu meyve ya da başka bişiler aldı götürdü o yedi içti orası ayrı kirlendi. Ondan sonra biz annemle genelde salonda takıldık orası da kirlendi derken iş tabi arttı çoğaldı. Böyle bi değişiklik oldu...Her gün yapmak zorundasın hani çok ayrıntılı değilse bile yapmak zorundasın ee çünkü normalde herkes evden gidiyordu. Ben sabah derleyip toplayıp temizliyodum akşama kadar kirlenmiyodu. Ama pandemide 7/24 herkes evde. Odalarda yiyolar içiyolar. Temizlemezsem daha çok birikecek o yüzden temizliyodum. (Elif, 38, evli)

Özet olarak; ev temizliğine ilişkin işler, cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle özel alanda konumlandırılan kadının sorumluluğundadır. Pandemi döneminde yaşanan çalışma koşullarındaki değişiklik ve izolasyon durumu sebebiyle hane halkının evde bulunması, gündelik pratiklerin değişmesine neden olmuştur. Olası bulaş ihtimalini en aza düşürebilmek adına temizlikle alakalı mekânsal pratikler artış göstermiştir. Sumbas (2021) yapmış olduğu çalışmada pandemi dönemindeki kadının ev içi iş yükünün artış göstermesinin sebebini iki temel nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki, bir çok kurum tarafından veya ailesellik metoduyla sağlanan hizmetin pandemi döneminde ortadan kalkması, ikincisi ise virüsle mücadelede temizlik işlerinin önemine ilişkin yapılan vurgudur.

Temizlik işleri ile ilgili erkeklerin sorumluluk almaktan kaçınması, pandemi döneminde kadınların ev işiyle ilgili yükümlülüklerinin katlanarak artmasına sebep olmuştur. Bilgisine başvurulmuş bütün kadınlar pandemi döneminde temizlikle ilgili işlerde ve kullanılan temizlik maddelerinde artış yaşandığını belirtmiştir. Ücret karşılığı çalışan kadınların bazıları pandemi öncesinde ev temizliğiyle ilgili ücret karşılığı destek alırken pandemi döneminde bu işleri kendileri üstlenmişlerdir. Çekirdek ailede yaşayan kadınların bazıları kocalarından ev temizliğiyle ilgili destek alabildiklerini ifade etmiş

olsalar da bu tam anlamıyla eşit iş paylaşımı anlamına gelmemektedir. Bu çalışma doğrultusunda en dezavantajlı konumda bulunan kadınların, tek ebeveynli haneleri yöneten kadınlar olduğu gözlenmektedir. Kocatürk (2021) tarafından yapılan bir araştırmaya göre de kadının pandemi koşulları altında ev içi yükümlülüklerinin artış gösterdiği belirtilmektedir.

5.2.1.1. Giysilerin temizliği ve ütülenmesi

Giysilerin yıkanması, serilmesi, katlanması, ütülenmesi genel olarak her gün tekrar eden bir iştir. Bu iş basit olarak görünse de yıkanacak çamaşırların renklerine, kumaşlarının yapısına göre ayrılması, yıkandıktan sonra serilmesi, kuruduktan sonra katlanması veya ütülenmesi sonrasında yerleştirilmesi oldukça zaman ve enerji almaktadır. Görüşme yapılan kadınların tamamına yakını pandemi sürecinde hijyene maksimum derecede önem verilmesi ve dışarıda giyilen kıyafetin bir daha giyilmemesi sonucunda yıkanan çamaşır oranında artış olduğu gibi ütülenen kıyafetlerde de artış olduğunu belirtmiştir. Görüşme yapılan kadınlardan sadece biri ütü yapma sorumluluğunun tamamen kocasına ait olduğunu biri de kocasından istediğinde kendisine ütü yapma konusunda destek olduğunu ifade etmiştir.

Pandemi öncesinde ütünün yapılmasına ilişkin ücret karşılığı destek alıyordum. Pandeminin hayatımıza dahil olmasıyla birlikte diğer ev içi işler gibi ütü işi de benim sorumluluğuma dahil oldu. Bir giyilen kıyafet bir daha giyilmediği için çok fazla çamaşır yıkandı, serildi, katlandı, ütülendi, kaldırıldı. Bu işler tamamen benim sorumluluğumdaydı. İki ay kadar bir süre ben uzaktan çalışmaya geçsem de kocam işine kamusal alanda devam etti. Dolayısıyla yıkanan çamaşır ve ütülenen kıyafet miktarı artış gösterdi. Bunun sorumluluğu tamamen bana aitti.

Tek ebeveyn olarak hayatına devam eden Şule, pandemi döneminde yıkanan çamaşır miktarının artış gösterdiğini fakat ütü miktarında öncelikle artış yaşansa da sonra düşüş gösterdiğini belirtmektedir.

Şöyle o dönem ilk zamanlar ilk patlak verdiği zaman var ya dışardan gelindiği zaman kıyafet değiştirilince o kıyafetleri ayrıca yıkıyodum. Bu kıyafet dışardan geldi bu kıyafetleri bunları ayrı yıkamam gerekiyor diye düşündüğüm için bi fazlalaşma olmuştur yıkamamda...Yani şöyle ütü yani zaten çok yüksek derecede yıkamaya başlamıştım kıyafetleri biraz mikropları olsun diye üstüne bi de ütüleyeyimki mikropları olsun diye ee düşünmüştüm ama ondan sonra onu çok da yapmadım açıkçası. Zaten hani böyle çok ütüyle ütü seven bi insan değilim ütüyle haşır neşir olan bi insan değilim gerektiğinde ütü yapmayı seviyorum diyeyim o

dönemde de öyle bi süreç yaşamıştım onun dışında çok fazla ütüyle haşır neşir olmadım.
(Şule, 38, bekar)

Şengül ütü yapmanın kendisinin sorumluluğunda olduğunu ve pandemi sürecinde bununla ilgili artış olduğunu belirtmiştir. Bu durumla ilgili ifadesi *“Benim...Ee yani tabi. Daha çok kıyafet değiştirdik. Dışardan geldiğimiz kıyafetler hep yıkandı. Sürekli ütü daha çok çoğaldı arttı.”* şeklinde olmuştur.

Hilal, ütü yapmanın kendisinin sorumluluğunda olduğunu pandemi döneminde ise bu durumda azalma olduğunu dile getirmiştir.

Benim. O benim. Yani şimdi şöyle ben kapanmalarda özellikle işe gelmediğim için ütü de yapmadım.... Eşim zaten çok ütülü kıyafet kullanmaz işi gereği o yüzden çok da ütüye dair işlerim olmuyor. Sadece çocuklar okula giderken onların formlarını falan ütülerim o şekilde.
(Hilal,43, evli)

Ev içi işler konusunda kocasının sorumluluk aldığını ifade eden Esra, ütü yapma işinin tamamen kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. *“Benim sorumluluğumda. Sadece ben yapıyorum...Miktar tabiki değişti. Daha fazla çamaşır yıkandığı için daha fazla ütü yapıldı evde.”* demiştir.

Eylül, ütü yapma işinin pandemi öncesi ve pandemi sırasında kocasının sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Bu işin kocasının sorumluluğunda olduğunu ifade eden tek kadın Eylül olmuştur.

Şöyle bişey bu konu eşime aittir (gülüyor) çünkü ütülerini eşim yapıyor ama tabi pandemi sürecinde dışarıya çıkma gibi çok fazla şeyimiz olmadığı için ütü yapılmadı çok fazla pandemide ama normal vakitlerde aktif çalıştığı için ve daha çok kendisi ütüye ihtiyaç duyduğu için bu sorumluluğu kendisi yerine getiriyordu ama pandemi sürecinde çok fazla ütülük işimiz de olmadı işin açığı. (Eylül, 37,evli)

Gamze ütü yapma işinin tamamen kendisinin sorumluluğunda olduğunu, kocasının veya çocuklarının bu konuda herhangi bir sorumluluk almadığını belirtmiştir. Pandemi döneminde ise ütüde azalma olduğunu ifade etmiştir.

Kesinlikle ben. Eşimin ütü yapmasını çok çok isterdim. Çok çok isterdim bunu her zaman vurgularım ama hiç daha eşimin otuz yıllık evliyim ütüye elinin değdiğini görmedim. Çok isterdim yalnız...Azalma oldu daha da. Azalma oldu heralde. Çünkü çok giyimimize şey yapmadık heralde bi de kışın kazak olayı olduğu için onun için daha da ütü azalma oldu. Ama ben şöyle bi takıntım vardır ben iç çamaşıma kadar ütülerim...Haftada üç saatimi alır...Alır hele bi de biriktirdiysem.(Gamze,46,evli)

Bahar, ütü yapma işinin ise pandemi öncesinde ve sürecinde tamamen kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Pandemi döneminde bununla ilgili artış olduğunu şu cümlelerinden anlıyoruz. *“Tabiki benim.(gülüyor)...Aynen zaten her gün kıyafetler yıkandığı için ekstra bi ütü birikmesi oldu dağ gibi ütüler hep de ben ben yapıyorum.”*

Bu sorumluluğu üstelenen kadınlar biri de Hande olmuştur.

Benim sorumluluğumdadır...Ya çok acil bişeyse hemen hani böyle bi ısıt tek parça gerekli bişeyse yaparım ama genellikle bakış açım şeydir enerji ıı sonsuz değil bu dünyada biliyorsunuz hani enerji karbon ayak izimiz su ayak izimiz bunları iyi yönetebilmek çok değerlidir bi evde. Eee su tanklı basınçlı ütümü açıp biriktirip hafta bir gün çünkü o daha az elektrik harcıyor bu şekilde yapmaya çalışıyorum ama acil bişey olduğunda öbür tek ütüyü hani normal ütüyü açar tık tık yapar kapatırım. (Hande, 54,evli)

Parsons’a göre ailede kız çocuk annelik rolünü, erkek çocuk ise babalık rolünü öğrenir. Kız çocuk bu durumda annesinden ev işleriyle alakalı kadınlık rolünü öğrenirken erkek çocuk ise babasından meslek edinmeyi öğrenmektedir (Yıldırım E. , 2016, s. 75). Neslihan ütü yapmayla ilgili sorumluluğa ilişkin *“Ütü benim ve büyük kızımın ikimizin”* ifadesinde bulunmuştur. Pandemi döneminde ise bu işle ilgili değişikliklerle alakalı olarak *“Yoo yaşamadık aynı devam etti yani ikimiz yaptık yine...Azalma oldu. Evdeydik çünkü çok fazla ütülenen kıyafet giymedik”* demiştir. (Dedeoğlu, 2000, s. 141)’nın ifade ettiği gibi aile, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ve cinsiyete dayalı iş bölümünün öğrenildiği toplumsal bir yapıdır. Bu görüşmede görüldüğü üzere kız çocuk ütü yaparak gelecekteki hanesindeki sorumluluklara ilişkin tecrübe sahibi olmaya başlamıştır.

Kübra, ütü yapma işinin genelde kendisinin sorumluluğunda olduğunu fakat kocasından talep etmesi durumunda eşinin de ütü yaptığını, çamaşır serdiğini belirtmiştir.

Genelde benim. Ama dediğim gibi işte hadi sen yapıver bak falan dedim mi yapar...Evet biliyo...Eşim sürekli ütülü giymiyor yani giyen biri değil böyle hani memur amir gibi değil dağlarda olduğu için en çok normal kıyafetiyle gidiyo onda sıkıntı olmuyo genelde evet bende oluyo ben de kendim yapıp geçiyom çocuklar zaten okul forması onların belli ama dediğim gibi mutlaka yapıver dedim mi yapıyo bu mesela çamaşır sermede falan ben işte işim var sen seriver dedim mi hiç balkondan ipi sallandırır yani yapar ben yapamam edemem demiyo yani. (Kübra, 33, evli)

Nalan ütü yapma işinin tamamen kendisinin sorumluluğunda olduğunu, pandemi sürecinde aktif çalışmaya devam ettiği için yapılan ütü miktarının da arttığını ifade etmiştir.

O da benim sorumluluğunda...Biriktiriyorum açıkçası biriktiriyorum. Ya da hani kendi ütülerim daha çok oluyo benim eşimden fazla kendim daha çok ütü kullanıyorum. Günlük de yapabiliyorum bazen ee acilsem eğer hepsini biriktirme şeyim yoksa ya da yapamıyacaksam günlük ne giyeceksem onu ütüyüp çıkıyorum...O zaman ı birikti aynen daha hani çok fazla çıkarttığımız için ütü daha çok oldu. (Nalan, 34,evli)

Ayşen ütü yapma işinin tamamen kendisinin sorumluluğunda olduğunu, pandemi döneminde de ütü miktarında azalma olduğunu “Benim...Yok olmadı hala benim...Yani bi tık azaldı tabi”. Cümlelerinden anlıyoruz.

Ev kadını olan Elif, pandemi sürecinde çamaşır yıkanma sıklığında artış olduğunu, fakat kocasının evden çalışmaya başlaması ve çocukların evde kalması nedeniyle ütü miktarında azalma olduğunu belirtmiştir. Bu işlere ilişkin sorumluluk Elif’e aittir.

Arttı özellikle bi dönem. Şöyle diyim bi dönem çok korktuk çok gerildik o dönemde arttı. Hani mecburen dışarı çıktığımızda geliyorduk üzerimizde ne varsa hepsini çıkarıp hemen yıkıyorduk filan o dönemde çok artmıştı. Sonra bu biraz daha yavaş yavaş azaldı... Heh o her koşulda benim... Hayır hayır azaldı. Çünkü dışarı çıkma olayımız çok olmayınca ütü azaldı baya baya azaldı. Çünkü genelde evde ev kıyafetiyle dolaşıyosun azaldı. (Elif,38,evli)

Pandemi süreci bazı hanelerde ütü yapma sıklığına ilişkin azalma oluştursa da çoğunlukla ütü yapma miktarında artış eğilimi gözlenmektedir. Visürün nereden ne şekilde bulaşacağını henüz bilinemediği süreçlerde çok fazla çamaşır yıkandığı ve dolayısıyla çalışma koşullarında değişiklik olmayan hanelerde de ütü miktarının arttığı görülmektedir. Çamaşır yıkanması, serilmesi, katlanması, ütülenecek çamaşırların ayrılarak diğerlerinin dolaba yerleştirilmesine yönelik sorumlulukların genel anlamda kadınlara ait olduğu gözlenmiştir. Ücret karşılığı çalışan kadınların bazıları eşlerinden bu konuda destek gördüğünü belirtmiş olsa da ev kadınları bu sorumluluğun tamamen kendilerine ait olduğu ifade etmiştir. Tek ebeveynin anne olduğu hanelerde de benzer bir durum var olup, tüm sorumluluk kadınlara aittir. Pandeminin, giysilerin temizliği ve ütülenmesi noktasında kadının ev içi yükünü arttırdığı gözlenmektedir.

5.2.2. Mutfak işleri

Küçümsenen, zeka ve hayal gücü gerektirmediği düşünülen, monoton, basit ve sıkıcı olarak görülen yemek yapma işinin her aşaması (besinlerinin satın alınması, hijyeni, menü oluşturmak vb.) kolektif alanlar (hastane, yemekhane vb.) hariç olmak üzere genelde hep kadınlar tarafından yerine getirilmektedir (Giard, 1990, s. 190). Kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığı mutfak işlerinde, erkeklerin yardımcı rolünden öteye gitmediği, her gün yapılan yemeğin kadının görevi haline geldiği görülmektedir. Alışverişin yapılmasından, mөнünün kararlaştırılması, yemeğin pişirilmesi ve sofrasının hazırlanmasına kadar ki tüm süreçlerde kadın aktif olarak katılım göstermektedir. Erkekler (ki bu da tüm erkekler için geçerli değildir) alışverişin yapılması ve sofra hazırlanırken basit yardımlarda bulunarak kadınlara destek olabilmektedir. Ayrıca yine mutfak işleri kapsamında değerlendirilebilecek geçimlik malların (salça, turşu, reçel, ekmek vb) üretiminin kadınların sorumluluğunda olduğu, bazı hanelerde ise erkeklerin bu işlerle ilgili basit yardımlarda bulunduğu görülmektedir.

Yemek yapmak basit bir yeniden üretim faaliyeti değildir. Piyasadan alınan veya yetiştirilen sebze ve gıdaların uygun koşullar altında saklandıktan ve pişirildikten sonra, sağlıklı ve dengeli beslenme standartlarına riayet edilerek hane halkına sunumunu içeren bir dizi faaliyeti kapsamaktadır. Bu hizmetin kadınlar tarafından evde yapılmaması durumunda Delphy (2016,s.100)'nin de belirttiği gibi ücret karşılığı piyasadan hazır bir şekilde alınması gerekmektedir. Kapitalist sistem her ne kadar kadınlar tarafından harcanan emeğin artı değer yaratmadığını (Mies, 2008) iddia etse de bu durum bize kadınlar tarafından artı değer üreten bir emek harcandığını göstermektedir.

Yemek ve mutfak işleri genellikle kadınlar tarafından sessiz sedasız bir şekilde yüksek görev bilinciyle yerine getirilir. Erkekler ise bu işi kolektif alanlarda ücret karşılığı yaparken ev içinde bu işi yapmaya mesafeli yaklaşmaktadır. Erkeklerin emeklerini ücrete dönüştürülebilir olduğunda kullanmaktan çekinmediklerini fakat ücretsiz bir şekilde ev içinde gerçekleştirilirken muhtemelen kullanılan emeğin değersizleştiğini düşündüklerinden bu işi ev içinde kadınlara yüklemişlerdir. Görüşme yapılan kadınların tamamına yakını bu işin kendilerinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir.

Gündelik temizlik işçisi olarak çalışan ve tek ebeveyn olan Sinem yemek yapma işi ve alınan ürünlerin dezenfeksiyon işlemlerinin kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. *“Ben yapıyordum hep sürekli. Ben yapıyorum gene...Ben yaptım gene*

yani. Yani sirkeyle yıkıyordum. Genelde meyvaları olsun. Dışarıdan aldığım bişeyi olsun. Bol suyla yıkıyordum.” Çocuklarının zaman zaman sofrayı kurup kaldırmada yardımcı olduklarını ifade etmektedir. Fakat bu durum tam anlamıyla sorumluluk aldıkları anlamına gelmemektedir. “Çocuklarım yapıyordu arada. Çocuklarım yapıyorlardı yani”.

Elli yedi yaşında ve tek ebeveyn olan Gülten de yemek yapma ve sofrayı kurup kaldırma sorumluluğunun kendisine ait olduğunu, pandemi döneminde bununla ilgili bir değişiklik olmadığını fakat öğün sayısında artış olduğunu dile getirmiştir.

Ben yapıyorum yemeği, çaya, çamaşıra, yani ev işi benim... Bir gün evvelsinden biraz varsa biraz daha yapıyoruz. Olmadığı zaman yetecek kadar sözüm üç kişiye. Ee misafirim gelirse acık daha fazla yapıyorum öyle... İki çeşit üç çeşit... Yemeğin şeye göre hani hafifliğine göre, sebze yemeği olursa tabi tez oluyo, et yemeği olursa biraz daha uzun sürüyor... Yok ya aynı yediğimizi yeyoz işte... Tabi tabi kapanmalarda biraz daha can sıkısından insan şey yapıyo hani yemek daha çok yeniyor... Olmadılar. Onlar beni pek yardım şeyetmezler yemek üzerine şeyetmezler. Ben olmazsam o zaman yaparlar yerler işte kendileri, ben olursam ben yaparım... Tabi devamlı evde olduğundan geç kalkılıyor o zaman biraz geç yeniyo, e akşam da geç yatılıyo yatıyokan yeniliyo bazen e artış oluyor tabi. (Gülten, 57, bekar)

Gülten kocasını kaybetmeden önce, kendisinin ücretli bir işte çalıştığı dönemlerde, kocasının yemek yapmayla ilgili sorumluluk aldığını ifade etmiştir.

Ben çalışıyordum tekstilde beyim sağıkan çalışıyordum. O zaman yemeklere beyim yapıgoyuyodu. Bulaşığını ben toparlıyodum da sofrayı, o yapıgoyuyodu yemeği. Ben geç geliyodum mesaiye kaldığım zaman, çocukların yiyeceğine yapıgoyuyodu.... Yemeği, tekstilin mesailerini çok oluyo ondan geç geldiğim zamanlarda beyim yapardı yidirirdi çocuklara. İlk tarafları iki üç baya zorlandı ben öğrettim yemeklerin nasıl yapılacağını... Evlendiğimizde değil, işe giresi kadar. O zaman yapmazdı sonra ben işe giresiye kadar tekstile giresi zorlandı her gün makarna, patates haşlaması çorba yimekten bana öğret dedi. Ben de işte böyle böyle olur derken baya öğrendi güzel yapıyordu yani. (Gülten, 57, bekar)

Hayatına tek ebeveyn olarak devam eden Şule evdeki mutfak işlerine ilişkin sorumluluğun büyük oranda kendisinde olduğunu, on iki yaşında olan oğlunun kendisinin evde bulunmadığı zamanlarda basit bir şeyler hazırlayabildiğini ifade etmiştir.

Benim çünkü zaten ben ve oğlum varız evde. Doğal olarak ocakla haşır neşir olma durumu bende, yaşı verdiğinden dolayı ama tabi son zamanlarda özellikle bu sene ben akşam kursuna kalıyorum on ikilerle birlikte ykseye hazırladığım için çocukları. O erken gelmek durumunda kalıyor eve ama erken geldiğinde ocağı açabiliyor kullanabiliyor, bir şeyler yapıp kendi karnını doyurabiliyor ama yüzde 70 oranda yüzde 80 oranda yine bende tabi. (Şule, 38, bekar)

Sağlık personeli olan Yağmur, sofru kurup sofru kaldırmanın kocasıyla birlikte her ikisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Pandemi döneminde de bununla ilgili olarak saofra kurup kaldırma işine çocukları da dahil ettiklerini belirtmiştir.

Onu eşimle hep eşit yaptık ya. Şimdi bişey dersem şey olur. Kaç yıldır evliyim ben hiç tek başıma sofru toplamadım. Bunu da hep söylerim arkadaşların yanında. Hep ikimiz topladık hep ikimiz hazırladık. Bulaşıkları beraber yerleştirdik o konuda şey yapamam yani. Hiç bi zaman yemeğini yiyip salona geçip oturmadı...Hayır olmadı. Aynen de devam etti. Zaten o şekilde yapıyorduk o şekilde devam etti. Daha çocukları bile dahil ettik. Okula gitmedikleri için onlar da yardım etti. (Yağmur, 35, evli)

Yemek yapma işinin Şengül'ün sorumluluğunda olduğunu *“Yok hayır yine ben. İzin günümde ya da akşamdan ertesi günün yemeğini yapıp bırakırım hep”* cümlelerinden anlıyoruz. Şengül ayrıca pandemi döneminde evde ekmek yaptığını dile getirmiştir. *“Ya o an için kapalıydı her yer çıkmak şey sorundu. Bi de ben normalde evde kendim de pasta börekle uğraşan biriyim. O yüzden yaptım güzel oldu.”*

Şengül, sofru kurup sofru kaldırmanın kendisiyle kızının sorumluluğunda olduğunu, pandemi sürecinde bununla ilgili bir değişimin yaşanmadığını belirtmiştir. *“Kızım veya ben yaparım...Hayır aynı devam yine kızım veya ben yaptım.”* demiştir.

Hilal, yemek yapma işine ilişkin *“Eşimle benim. Ya ben bişi yaparken o da yanına başka bişi yapar”* ifadesinde bulunmuştur. Sofra kurup sofru kaldırmanın, ailenin bütün üyelerince yerine getirilen bir sorumluluk olduğu, pandemi döneminde ise bunun daha belirgin bir hal aldığını ifade etmiştir. *“Dördümüzün de sorumluluğundadır. Eşim ben çocukların. Hepimiz sofraya zaten öle bi kuralımız vardır. Sofra beraber kurulur oturulur kalkılır toplanır. Hepimiz beraber... Olmadı daha kesinleşti kurallar daha güzel oldu yani.”*

Esra, pandemi öncesinde yemek yapma işinin kocasının sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi ise mesai saatinin, kocasının mesai saatinden daha uzun olmasıdır. Pandemi sürecinde dönüşümlü çalıştığı dönemde bu işi birlikte yaptıklarını, öğün sayısına ilişkin ara öğünün eklendiğini, tam kapanmalarda yaşanan belirsizlik nedeniyle de evde ekmek yapıldığını ifade etmiştir.

Şimdi ben çok uzun süre çalıştığım için eşim de öğretmen olmasından dolayı normalde daha erken eve geldiği için yemek işi genelde eşimin. Sadece benim izin günümde daha çok bende... Tabi evde olduğum sürelerde ıı tamamen ben devraldım demiyim ama daha çok paslaştık beraber yaptık diyebilirim... Öğün sayısı yani genel öğünlerimiz değişmedi ancak

tabi daha ara öğün evet biraz çoğaldı ama bu da yemek anlamında demiyim ama abur cubur biraz daha işte meyve biraz daha çoğaldı...Yapıldı yani bir iki sefer yani çok az. Tam kapanmalar yeni başladığında ilk o belirsizlik işte marketler açılacak mı açılmayacak mı ee biz çıkıp alabilecekmiyiz alamayacak mıyız evimize kapımıza ekmek gelecek mi bilmediğimiz için evet ilk birkaç gün yaptık ben yaptım. Ee ama sonrasında markete gidebileceğimiz rahat rahat çıkıp market alışverişimizi yapabileceğimizi anladıktan sonra yapmadık. (Esra,36,evli)

Sağlıklı beslenme ve bağışıklığı güçlendirme adına yapılan hazırlıklar Esra tarafından yapılmıştır. Sofra kurup sofrayı kaldırmada ise kocasıyla birlikte sorumluluk almışlardır.

Benim sorumluluğumda. Yani sağlıklı beslenme konusunda sadece bunu söyleyebilirim biraz daha işte meyve tüketimi arttı diyebilirim onun dışında işte bağışıklığı güçlendirici işte bitki çayları ekstra vitaminler bu tarz takviyelerle bişiler yapmaya çalıştık bu şekilde... Her daim pandemi öncesinde de sonrasında da eşimle birlikte yaptığımız bi işti. Sofra kurup kaldırmakta ikimiz yardımlaşırız.(Esra,36,evli)

Yemek yapma işi Eylül'ün sorumluluğundadır. Sağlıklı beslenmeye pandemi döneminde daha çok önem verdiğini, ekmeği evde yapmaya başladığını, öğün sayısında artış olduğunu ifade etmiştir. Pandemi öncesi ve pandemi sırasında bu işlerle ilgili olarak şunları söylemiştir:

Normalde benimdir pandemi sürecinde de benimdi eşim de evde olduğu için destek olmaya çalıştı ama daha çok ben yaptım yani... Şöyle söylüyüm ben hatta öğünlerde yapıyorum yemeği yani mesala öğle yemeğini yiyeceksem sabah yemeğinden sonra öğle yemeği için hazırlık yaparım veya öğle yemeği bittikten sonra akşam yemeğinde ne yiyeceksem planlar onun hazırlığını yapar onu pişiririm. Yani bizde herşey o gün pişip o gün yenir. Pandemi sürecinde de şöyleydi, ekmeği dahi evde yaptım çünkü dışardan çok fazla bişey gelmesini istemediğim için toplu bi alışveriş evdekiler, değerlendirildi ve ekmeği dahi kendim yapmaya başladım... Pandemi yokken dışarda da yediğimiz oluyordu çünkü hayatın verdiği bi yük var. Bu bizde bayan olarak daha fazla dışarda yediğimiz olurdu hazır gıdalar alırdık köftedir şudur budur. Daha pratikti tabiki ama pandemide biraz da evde olmanın verdiği şeyle daha ağır yemekler daha yorucu işler daha yorucu uğraş gerektiren yemekler yani kendimi yemeğe adadım diyebilirim. Çünkü benim ailem yemeği de sevdiği için... Evet ara öğünler oldu. Çalışırken belli zaten bi sabah kahvaltı yapıp evden çıkıyorsun bi akşam yemeğinde hep birlikte toplanıyorsun iki öğün gibi bişey öğlen yemekler dışardaydı. Ama evdeyken hem üç öğün yedik hem de aralarda böyle atıştırma bişeyler böyle pastadır börektir de yaptım.(Eylül, 37,evli)

Ekmek yapma sorumluluğunun kendisine ait olduğunu, daha hijyenik ve sağlıklı bulduğu için ekmeği evde yapma ihtiyacı hissettiğini ve kocasının bu konudaki sorumluluğuna ilişkin şunları belirtmiştir:

Hem sağlıklı olduğu için hem daha temizdi dışarıya gidip gelme ve virüsü alma ihtimalini düşürme adına yaptık tabi bunu... Kesinlikle öyle her gün yapmaya çalıştım karbonhidrat ihtiyacını o şekilde karşıladım kendim poğaça yaptım mesela ekmek bazlama tarzı şeyler yaptım mayalı hamurlarla onun dışında yufka tarzı şeyler yaptım mayasız. Çünkü sağlığı da düşündüm pandeminin verdiği o rahatlıkla rahatlık demiyim daha doğrusu zorlukla ıı daha böyle karbonhidrat yoğunluklu besleniyorsun çocuklarını da böyle besliyorsun bunun bilincine tabiki biraz geç varyosun ama vardığında da bazı şeyleri de değiştirmeye çalıştım mesela mayalı ekmek yerine mayasız ekmekler veya ekmeği azaltıp yemeğe ağırlık vermeye de çalıştım tabiki...İlk zamanlarda ekmeği kendim yaptım sonra mayasız yapmaya özen gösterdim çünkü mayalı ekmeğin daha zararlı olduğunu biliyoruz hepimiz. Sonrasında ekmeğin karbonhidratın biraz daha azaltılıp daha böyle protein ağırlıklı beslenmem gerektiğini, çocuklarımı bu şekilde beslemem gerektiğini anladım. Pandeminin verdiği zorluk şuydu taze gıdalara ulaşamıyorsunuz. Çünkü çok fazla dışarıya girip çıkmak istemiyorsunuz haftalık alıyorsunuz bu durum da sizi zor durumda bırakıyor. Sebze meyve yemek istiyorsunuz ama her gün çıkmadığınız için taze olmuyor toptan alıyorsunuz dışarıya çıkmak istediğinizde aa diyorsunuz belki virüsle karşılaşım bugün de şunu yapıyım gitmeyeyim şeklinde de tabiki zorluklar yaşadım... Şöyle bişey eşim de tabiki sağlıklı beslenme yönünde beslenmemiz gerektiğini düşündü ama şöyle bişey erkekler daha çok hani böyle karbonhidrat tarzı çalışma sürecinizde çok fazla yapmadığınız için talepleri o yönde oluyor. Böyle hamur işidir daha zorlayıcı yemekler bunları da bunları talepte bulundu tabi yapma konusunda da yardımcı olmaya çalıştı ama yeteri kadar değildi tabiki. (Eylül, 37,evli)

Eylül sofrayı kurup kaldırmada kocasının da sorumluluk aldığını fakat bunun yeterli olmadığını, bu işle ilgili sorumluluğun ağırlıklı olarak kendisinde olduğunu dile getirmiştir. Pandemi sürecinde bu işin arttığını belirtmiştir.

Bu konuda eşimle birlikte yapmaya çalışıyoruz. Ben yemeği hazırlamışsam zaten yorucu bi süreç onun uzaktan eğitim gibi bi sorumluluğu da olmadığı için küçük de bebeğimiz olduğu için yemeği ben yapmışsam kurmuşsam en azından sofrayı ben kaldırmışsam bulaşıkları makineye dizme işini yaptı. Ama tabiki dört aşamalı bi işse sadece bir aşamasını kendisi gerçekleştirdi... Şöyle bişey pandemi sırasında daha fazla öğün beslendiğimiz için otomatik olarak ben daha fazla yorulmuş oldum. Eşim tabiki yine o da fazla iki öğün değil de dört öğün yemeğe başladığımız için veya beş öğün yemeğe başladığımız için onun da yardım sayısı arttı tabiki. Benim zaten iki katına çıkmıştı iş yüküm. (Eylül, 37,evli)

Eylül pandemi öncesi ve pandemi sürecinde evde kışık hazırlığı yapıldığını ve bunun kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir.

Yapılır ve ben yaparım dedim zaten (gülüyor) çünkü ben sağlıklı beslenme konusunda özen gösterdiğim için bu tarz şeylerin hani kendi elimle yapıldığında daha sağlıklı olacağını düşündüğüm için bunları kendim yapmaya özen gösteririm...Hayır olmuyor. Çünkü küçük bebek olduğu için bebekle vakit geçiriyor oyunlar oynuyor diğer hazırlıkların tamamını ben kendim tek başıma... Pandemi sürecinde de bi değişiklik olmadı bu tarz hazırlıkların tamamı yani başlangıcından sonuna kadar. Mesela bi tarhananın belli bir süreci vardır sürecin tamamını ben yönetiyorum yani.(Eylül, 37,evli)

Gamze yemek yapma işinin sadece kendisinin sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Pandemi öncesinde de hem ev ekmeğini sevdikleri için hem de tasarruf amaçlı ekmek yaptığını, pandemi süresinde de bu alışkanlığına devam ettiğini belirtmiştir. Yemek yapmaya ilişkin yoğun emek harcadığı gözlenmektedir. Sofra kurup kaldırmada kocasının kendisine destek olduğunu ifade etmiştir. Ama tam bir sorumluluk alma durumu olmadığı gözlenmiştir.

Benim. Hiç yemeğim olmasa bile muhakkak yemek yapılıp o akşama hazırlanmak zorunda...Aynen aynen. Rutinde devam etti. Ama benim de eşim yemeği de ya da çorbasız hiç oturmadığı için çorba, ana yemeğim yanına bi garnitür bişey muhakkak olacak hani atıştırılacak bişeyler gibi değil hani...Çorbam muhakkak olur. Muhakkak yani. Yanında bi pilav ya da bulgur pilavı ya bi kızartma ya kuru şeylerden yemeğine göre. Mesela bi kuru fasulye ana yemektir muhakkak ya bi patates yemeği ya bi et yemeği olduğunda da yanına şeyler. Öyle yemeğim olur ama çorbam kesinlikle olur...Ana yemeğimi gecedan yaparım. Fırın yemeği hariç. Ana yemeği sulu yemekler gibi şeyler zeytin yağlı yemeklerde diyelim gecedan yaparım o dinlenir. Ertesi gün işten çalışma saatim de iyi olduğu için 5' te çıkış saatim. Eve gidip çorbamı pilavımı ya da bi salata mı o gün hazırlayıp diğer yemeğim ısıncaya kadar hazırlarım. Bu da benim bir saatimi alır...Hıhı bir saatimi alır rahatlıkla alır. Bu süreçte de eş napar eş dinlenir... Akşam yemeğimizi yememiz 7 oluyo yalnız işte...Bahsettiğim gibi şey değil ya evde çok vakit geçirmedik ya öle sabah kahvaltımız sarkmadı. Öğle yemeğimiz iş yerindeydi. Ha şöyle bişi var öğle yemeğimizi basitleştirdik iş yerinde. Çünkü yemekhaneler kapalıydı kendimiz götürüyorduk. Aa bu arada yemekhaneye de gitmiyoruz. Evdeki bir gün önceki artan yemeklerimizi götürüyoruz iş yerine de...Onu yiyoruz dışardan bi yemek yemedik. Onun için de akşam eve geldiğimde yemek yani bu pandemi bizi hiç etkilemedi diye düşünüyorum(gülüyor) ...Heralde evde olup da kaldık da kilo aldık şu hamur işlerine çok yoğunlaştık değil. Haa değil sadece şey dışlarında yasaklarda evde kaldığımız yasaklarda belki bi öğünümüz atlamış olabilir. O da yasaklarda... Biz zaten köyde yapıyoruz ekmeğimizi. Yufka ekmeği yaparız biz köyde onu getiriyorum buraya onu yiyoruz...E heralde eski ne bileyim. Bi de bu sefer tasarruf için de köyde ekmek yapıyoruz bi de o köy ekmeğini seviyoruz biz. Buğday unundan sevdiğimiz için...Aynen bünye alışkanlığı da var. Yufka ekmeği yaparım köyden gelirken getiririm ya sekiz getiririm ya on getiririm bi hafta o ekmeği tüketiriz. Yanına diğer ekmekten alabilirim ama... Tamamen sorumluluk

eşime diye üzerine yıkamam ama gerçekten destek olur..Tabi tabi sofraya kurarken tabağımızı kaşığımız yerleştirmede olsun ondan sonra kaldırmada olsun eşim destek olur... Aynen ekmekleri koyar salatayı yapar. Aaa çok güzel salata yapar (gülüyor) yoğurt olursa mesela yemeğe göre bişey yencek olursa yoğurt, turşu olursa turşuyu koyar salatamı gerçekten çok güzel zeytinli havuçlu çok güzel salatamı yapar...Tabağımız kaşığımız her şeyi toparlayıp lavaboya bırakırlar. (Gamze,46,evli)

Sağlıklı beslenme ve bağımsızlığı güçlendirme adına yapılan hazırlıklar Gamze'nin sorumluluğundadır. Gamze'yle yapılan görüşmede dikkat çeken durum ise ev içinde harcanan emeğe ilişkin ifadelerinde kendisini çoğunlukla “anne” olarak vurgulaması olmuştur. (Savran, 2019, s. 96)'ın da ifade ettiği gibi kadınların ev içinde harcadığı emek, sevgi ve şefkat duygularıyla özdeşleştirilmiş ve bunun kanıtı olarak gösterilmektedir. Gamze'de bu durum bariz bir şekilde gözlenmektedir.

Şöyle bişeyler yaptım bitki çaylarına daha çok önem verdik. Kış çayları olsun bitki çayları olsun çünkü bişeyler bu pandemi sürecinde herkes bişeyler söyledi. Portakal sularını kendimiz sıkarak mesela. Direncimizi arttırmak için dışarda çalıştığımız için hastalık kapmamak için bal tüketimi biraz daha fazla oldu evde bitki çaylarından kekik adaçayı o çaylardan fazla tüketim oldu artı gibi bunları görebiliyorum yani... Anne. Yani ben. (gülüyor)...Yok yok eşim o kadar dedim ya pandemiği yaşamadığı için kendisi tamam dikkatli olabilir ama yeme içme konusunda hep ben.(Gamze,46,evli)

Gamze, pandemi öncesi ve pandemi sürecinde evde kışlık hazırlığı yapıldığını, tüketilecek ürünlerin de kendileri tarafından köydeki bahçelerinde üretildiğini ifade etmiştir. Hafta içi ücret karşılığı çalıştığı için ürünlerin yetiştirilmesi işini hafta sonu yaptıklarını belirtmiştir. Kocasının da ürünlerin yetiştirilmesi ve kışlık hazırlığı yapılma aşamasında kendisine destek olduğunu belirtmiştir.

Yapılır. Yapılır. Allah'a binlerce şükür her şeyi kendim yaparım. Tarhanam turşum reçelim dediğim gibi biraz önce ekmeğim köy ekmeğimden her şeyime bi de şöyle yaparım genelde ben sebzeleme de köyden kendim yetiştirdiğim için onları yetiştirerek getiririm buraya burda güzel saklama şeyinden dipfrizlerde saklanıyo ya şimdi onları da getiririm doğrarım organik bi şekilde dipfrizde saklarım kışın da onlardan yerim. Mesela öyle de bi şeyim var yani artılarım var ben mesela ıspanağımı kabağımı onları hep dipfrizde saklarım...Kendim yetiştiriyorum. Hafta sonu. Cumartesi Pazar eşimle ikimizin de tatil olduğu için cumartesi hobi olarak hem bahçede yetiştiririz. Sebzelerimizi kendimiz yetiştiririz...tabi tabi eşimsiz yapamam...Tabi tabi çok. Burda eşimin daha fazla var. Tarla bahçe olduğu için sürmesinde çapasında şeyinde hep eşim...Toplamak da bana ait toplarken de yardım eder. Salça yapımında yardım eder, bulgurumda yardım eder, bulgur kaynatmada mesela bulguru da

kendimiz yaparız biz. Bulgurumda da yardım eder. Pekmezimizi kendimiz yaparız biz. Üzüm toplamada budama hep eşimindir. O işler eşime aittir. (Gamze, 46,evli)

Bahar yemek yapmaya ilişkin sorumluluğun kendisinde olduğunu fakat kocasının evde olduğu zamanlarda kendisine yemek yapma ve sofrayı kurup kaldırmada destek olduğunu belirtmiştir. Pandemi sürecinde pandemi öncesine göre yemek yapmaya ilişkin değişiklik olmadığını, fakat hijyenik bulmadığı için pandemi sürecinde evde ekmek yapmaya başladığını ifade etmiştir.

Yemek benim sorumluluğumda ama eşim o konuda yardımcı olur eve kim önce girdiyse en azından işler yapmak için yemek anlamında adım atar öyle diyim eşim de olsa ben de olsam...Genelde aynı gün yapıyorum...Pandemi sürecinde ekmek yaptım bi dönem artık yapmıyorum ayrı da o dönem dışardan ekmek almama adına ekmeği kendim yaptım evde. Eee ekstradan o vardı fazla da işler yeme içme anlamında daha böyle besleyici hani yakalanmamak adına gerçi yakalandık ama daha böyle besleyici c vitaminleri şeyimize girdi hayatımıza girdi öyle...Hayır üç öğün yiyorduk üç öğün yemeye devam ediyoruz...O dönem hijyenik olmadığını düşündüğüm için dışardan almıyım dedim ve bi dönem yaptım evet şu an artık yapmıyorum... Sofrayı beraber kuruyoruz eşimle kaldırma genelde bende ama dediğim gibi yemeği birimiz hazırlıyosak en azından salatayı eşim yapıyo ıı yani yemek kısmında desteği oluyor eşimin ama tabi evdeyse yoğun olduğu için çoğu zaman dışarda olabiliyor evde olduğu sürece beraber yapıyoruz yemek kısmını ama ııı e beraber yapıyoruz dediğim gibi kaldırmak benim görevim genelde ama destek olur yemek konusunda bana.(Bahar, 42,evli)

Ücret karşılığı çalışan Hande yemek yapma işinin tamamen kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Sofra kurup kaldırmada ise kocasının kendisine destek olduğunu belirtmiştir.

Tamamen benim sorumluluğumda...Şimdi şöyle, eşim bu konuda çok huysuz bi adam değildir. Bir çok arkadaşımın eşine nazaran hani onlardan dinlediğimle kıyasladığımda ıı böyle ertesi günden bi gün evvelden kalan yemeği yemem ben diyen bi adam değildir. Benim rutinim şudur ıı cumartesi günü ev temizlenir. Pazar günü de ütüyle yemek yapılır. ıı yemeği de mümkün olduğunca en az üç dört kap yemek ıı yaparım...Dolaptan çıkartıp da tencereyle beraber ısıtmadığın sürece o yemek dört beş gün tazeliğini muhafaza eder bundan dolayı da böyle bi Çarşamba Perşembe'ye kadar aşağı yukarı yanına bi pilav bi makarna işte bulgur pilavı ekleyebileceğim tarzda üç dört kap yemeğimi yapar dolaba yerleştiririm. Çünkü çok yoğun çalışıyorum eşimin işi rahat olsa bile bu yemek sorumluluğu bana ait olduğundan bir de hani açken sen sen değilsin şeklindedir eşim eve gittiğimizde benim yemeğim maksimum yarım saatte sofraya hazır olur...Ya pandemi sürecinde...Yani daha fazla vitamin mineral ve proteine yönlendirdim bunu yaptım evet daha iyi beslendik yani onu söyleyebilirim... Benim sorumluluğumdadır ama eşim yani çok uzun zamandır eşim benim (gülüyor) asla tabağını

sofrada bırakmamıştır yani yemeğini yer sofranın kaldırılmasına yardım eder yani şey yapmaz hani yiyip kenara çekilmez. (Hande, 54,evli)

Pandemi öncesi ve sürecinde kışlık hazırlığı yaptığını ifade eden Hande, kocasının bu konuda kendisine destek olduğunu belirtmiştir.

Bi çoğunu yapıyorum yapamadıklarımı da ııı birebir tanıdığım güvendiğim hani elinin temizliğine inandığım insanlardan satın alıyorum...Valla yaparken şey mesela şunu karıştır işte efendim şunu bi doğrar mısın işte nadiren de olsa işte konservenin kapağının iyice sıkıştırılması gerekir o zamanlarda sağolsun yardım eder. (Hande, 54,evli)

Neslihan, yemek yapma işinin kendisinin sorumluluğunda olduğunu ama pandemi sürecinde kızlarının bu konuda sorumluluk aldığını belirtmiştir. Ayrıca daha hijyenik bulunduğu için pandemi sürecinde evde ekmek yapıldığını belirtmiştir. Sofra kurma konusunda da kızlarından destek aldığını ifade etmiştir.

Benim...Çok olmadı öyle. Atıyorum kızlarım bazen onlar yapardı beraber yapardık evde olduğumuz sürece beraber yaptıklarımız oldu ama ağırlık benimdir...Genelde bi gün öncesi genelde ana yemekler bi gün öncesi hafif şeyler güne birlik yapılca şeyler güne birlik ama ana yemek bi gün öncesi genelde...Hıhı evet. Yemeğimi yedikten sonra veya varınca işten gidince hemen koyuyorum hazırlığını yapmış oluyorum zaten kafamda planlıyorum yapıyorum... Pandemi dolayısıyla hani virüs olmasın daha garanti olalım kendimiz hijyenik daha hijyenik olsun diye ilk zamanlar yaptık ilk iki ayına sanırım kendimiz yaptık...Kızlarımla beraber yaptık. Ve zevkli oldu daha şey oldu kızlarla beraber hoşumuza gitti keyifli evde yaptık baya bi... Belli olmuyor hani bazen ben yemeğimi yapıyorum, kızlar hazırlıyor, kaldırmak genelde benim ama kurmak genelde kızların oluyor öyle... Evet evet aşağı yukarı sebzeyi olsun meyveyi olsun eti olsun hepsinden yaptık hepsinin vitamininden alalım diye yaptık. (Neslihan,48,evli)

Kübra, yemek yapma işinin genel olarak kendisinin sorumluluğunda olduğunu fakat kocasının evde olduğu zamanlarda yemek yapmaya ilişkin sorumluluk aldığını belirtmiştir. Pandemi sürecinde bu konuyla ilgili herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu süreçte öğün sayısında artış olmuş, sağlıklı beslenmeye daha fazla önem verilmiştir.

Şimdi şöyle ikimiz de çalıştığımız için tabi çocuklar da bizim elimize bakıyo eşime diyom işte bugün ne yapalım eşim diyodu işte şunu yapalım bunu yapalım ben de diyodum böyle yapalım ikimiz gireriz ikimiz yaparız sen şunu yap ben bunu yapayım hani çocuklar da beklediği için hemen ikimiz iki elden kolları sıvayaraktan yaparız...Eşimin iş çıkışı hiç belli değil o dağlarda çok hani güneş panel bakımcısı elektriğin üzerinden olduğundan ıı devamlı evde olduğu sürece yardımcı oluyo beraber yapıyoruz akşamüstü devamlı desteği oluyo yani eşimin bu konuda...Çıkışları da kendi hani kendisi ayarlıyo dışta olmadığı sürece genelde Antalya, İzmir, Fethiye sürekli yollarda olduğu için akşamları da gelir gelmeye çalışır

gelemezse biz kendimiz yapıyoruz. Yani ben kendim yapıyorum...Bi gün öncesi hazırlayamıyorum vaktim olmuyor eve gidiyorum bakıyorum bugün ne yapsam şu, onu çıkarıp yapıyorum çocuklar bekliyor hemen önce bi çorba koyarım çocukların hiç ayırdığı bi yemek yoktur...Etten tut yağlı yağsız ne olursa hani illa şu olacak diye bişey yoktur yani bi çorba makarna koyem yerler bi makarna koyem yerler anne bugün bu yokmuydu demezler. Kabak, köyde bizler köy çocuğu olduğumuzdan kabak çok gelir sarı kabak bildiğin kabağı ben soğanlı yaparım onu falan yerler yani...Hayır, hayır derken sabah geç kalkıyolardı zaten evde olduğumuzdan çalışmadığımız zamanlarda öğleyin yemiyorduk akşam yiyorduk sade öğlen kalkıyorduk...Ara öğün meyve en çok meyve portakal c vitaminleri onlara ağırlık verdik genelde zencefille bal çok yedik biz. Yani ara öğünlerinde mutlaka kovid 19 dan dolayı tabağın içinde eziyorduk karıştıyorduk bi saklama kabının içinde sürekli sabah kalkan ondan bi kaşık yedi bu hala da geçerli yani. Genelde bitki çayı tükettik. Normalde bitki çayı benim çocuklar çok içerdi siyah çayı içmezler bunda süreçte de daha da arttırdık kendimiz siyah çayı bıraktık bitki çaylarına yöneldik. Babam benim dağlarda çok gezer. Sever de dağ çayları diye bulur gelirdi gönderirdi. Onlardan kaynatıp içirdim ekstra olarak bi de zencefilli bal. (Kübra, 33,evli)

Kübra, sofru kurup kaldırmanın çocuklar da dahil olmak üzere tüm aile bireylerinin sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir.

Genelde benim ama dediğim gibi çocuklar küçük olduğundan ya heves ediyolar ya da yardımcı olmak istiyolar gerçekten biri sofrayı atar biri işte siniyi koyar biri çatalları kaşıkları koyar tabakları anne ben getireyim sen koy sürekli böyleyiz yani. Hiperaktif gibi yani hiç durmuyoz biz.” cümlelerinden anlayabiliriz. (Kübra, 33, evli)

Kübra pandemi sürecinde pandemi öncesinde olduğu gibi kışlık hazırlığı yaptığını, kocasının ve annesinin kendisine bu konuda destek olduğunu dile getirmiştir.

Kendim yaptım reçel domates soslukları kendim yaptım. Tarhanayı annem gönderdi. Ekmek de köyden geldi salça da köyden geldi. Ya burda apartmanda yaşıyosun hani köy yeri gibi olmuyo o yüzden...Olur yani mutlaka öncelikle demem gerekiyor. Kendisi oturur mesela televizyondadır çağırırım ben işte bana yardım et şunu yap bunu yap kalkar gelir yardım eder. Hani hiç sen şöylesin sen yap ben yapmıcam benim işim değil demez...Ama çağırmam lazım. Kendiliğinden bişey yapmaz. (Kübra, 33,evli)

Pandemi sürecinde ücretli işinde yoğun bir tempoyla çalışan Nalan, pandemi öncesi ve sürecinde yemek yapma sorumluluğunun kendisinde olduğunu dile getirmiştir. Pandemi sürecinde sağlıklı beslenmeye dikkat edildiğini, daha sağlıklı ve hijyenik buldukları için evde ekmek yapıldığını ifade etmiştir. Sofra kurup kaldırma aile üyelerinin hepsinin sorumluluğundadır.

Benim benim. Eşim hiç bilmez yemek yapmayı (gülüyor) maalesef...İşten çıkınca eve gidince. Zaten bir gün öncesine fırsat bulamıyosun hani yorgun geliyosun o günkü günlük yiyeğin yemeği yapıyosun artık. Ertesi günü düşünemiyosun. Hani kalırsa kalanlardan belki ertesi gün birazcık daha ilave edip bişeyler yanına o zaman hani öyle oluyo ama diğer türlü hani bi gün öncesini yemeğini hazırlayamıyodum açıkçası...Evde ekmek yapıldı yani hani makine tarzı değil de yufka el açma yufka falan hani ben yapardım yani...Çünkü hani dışarıya çıkma şeyimiz yok fırsatımız yok hani alıp gelme hem sağlık açısından daha faydalı olduğunu düşündük. Hani ne bileyim güven yoktu kimin dokunduğuna... Daha çok meyva üzerine hani yemekten ziyade meyva tüketelim hani yeşillik tüketelim bunların üzerineydik daha çok...İn ben hazırlıyodum gene. Hani arada çocuklar canları isterse hadi şunu yapalım beraber bunu hazırlayalım deyip onların da yardımı oldu. Çocuklar da yapıyolardı...O hepimizin sorumluluğu. Onu beraber yapıyoruz...Yani ben hani yemekleri kendim hazırlıyorum ama 11 tabakları hazırlıyoruz çocuklar geliyolar kaşıkları onlar çıkartıyo eşim tabakları koyuyo mesela hani hep beraber yenilen bi yemek sonrası hani hep beraber toplayıp bazılarımız makineye yerleştiriyor bazılarımız süpürgeye tutuyo bunu beraber yaptık. (Nalan, 34,evli)

Pandemi sürecinde kışlık hazırlığı yapıldığını belirten Nalan, kocasının bu konuda kendisine destek olduğunu belirtmiştir.

Onu ben yapıyorum. Olabiliyor. Bunda olabiliyor hani yardımcı oluyo gene de...Mesela domatesleri doğrayabilir ben soyarsam o doğrar 11 salça hani yapımı onu şeyde yapıyorum köyde yapıyorum onda olmuyo ama hani şeylerde yıkanıcaksa yıkayıverir ben hani soyarsam o doğrar. (Nalan, 34,evli)

Ev kadını olan Ayşen yemek yapmanın genelde kendisinin sorumluluğunda olduğunu, kendisinin evde bulunmadığı zamanlarda kocasının bu konuda sorumluluk aldığını belirtmiştir.

Yemekleri ben yaparım genel olarak çok acil bişey olursa ya da ben yoksam ya da işim varsa o zaman eşim yapar böyle işte basit bişiler... Tabi yani evde kalınan süre arttıkça sürekli atıştırma tarzı ıvır zıvırlar sürekli bişiler yapılıp yendi. Yani tam olarak şu kadar oldu sayı veremem ama normale göre arttı yani... Genel olarak ben hazırladım genel. (Ayşen, 34,evli)

Bu ifadeden anlaşıldığı üzere sorumluluk Ayşen'dedir. Sofra kurup kaldırmada ise kocasının sorumluluk aldığını belirtmiştir. *"Hep beraber yaparız. Çocuklarla beraber kurup beraber kalkarız"*.

Ev kadını olan Elif yemek yapma işinin kendisinin sorumluluğunda olduğunu, pandemi sürecinde öğün sayısının arttığını bazen kocasının da yemek yaptığını ifade etmiştir.

% 90 ben yapıyorum ama ara ara eşim de yapıyo. Ama %90 ben yapıyorum... Yoo ben yaptım yani yine. Ama eşim de yaptı. Aslında yemek yapma konusunda çok fazla bi değişiklik olmadı yine %90 benim üzerimdeydi. Ara ara yaptı... (Gülüyor) Tabiki çok arttı. Çünkü pandemiden önce eee sabah kalkıyolardı çok nadir kahvaltı yapıyolardı kahvaltı yapmayı sevmiyoruz diye ee eşim okula gidince ikinci üçüncü dersten sonra açılıyorum o zaman atıştırıyorum derdi yapmazdı. Kızım da aynı şekilde beslenme saati oluyodu o yüzden bi kere kahvaltı olmuyodu sadece ben yiyodum. Ya da annem varsa ikimiz bişiler yiyoduk ama çok ayrıntıya girmiyoduk. Öğle yemeği yoktu. İkinci acıktık yemek yicez derdi yoktu. Yani pandemiden önce sabah ve akşamdı. Pandemi girince dört oldu beş oldu öğün sayısı.(Elif,38,evli)

Pandemi sürecinde beni en çok yoran işlerin başında yemek yapma işi gelmiştir. Pandemi öncesinde de yemek yapma işi benim sorumluluğumdaydı fakat pandemiyle birlikte evde kalma süremiz arttığı için hem öğün sayısında artış yaşadık hem de ailemi daha sağlıklı beslemeye özen gösterdim. Bu durum mutfakta geçirdiğim zamanın artmasına sebep oldu. Kocam eve benden daha geç geldiği için, zaman kaybı olmaması adına o gelmeden sofrayı hazırlarım. Sofranın kaldırılması aşamasında bazen bana destek olabilir. Ama hafta sonunda hem pandemi öncesi hem pandemi sürecinde yemek yapma işi kocamın sorumluluğundaydı. Kışlık hazırlığı yaparken de sorumluluk almaktadır.

Görüşme yapılan kadınların ifadelerinden anlaşılabileceği üzere mutfak işlerinde genel olarak sorumluluk kadınlara aittir. Erkekler üstlendikleri işlere yönelik yardımcı rolü sergilemektedir. Yemek için hazırlık yapmak, yemeğin ne zaman yapılacağı, hangi yemeğin nasıl pişirileceği ve kaç çeşit yemek yapılacağına ilişkin tüm detayları düşünmek ve planlamak kadınların sorumluluğundadır. Pandemi süreci, öğün sayısında artış yaşanmasının yanında, virüsten korunabilmek için bağışıklığı güçlendirme adına sağlıklı beslenmeye daha özen gösterilmesine sebep olmuştur. Bu durum da tüm bu işlerin daha karışık hale gelmesine yol açmıştır. Ayrıca COVID-19 pandemisi kolektif alanlarda ücret karşılığı verilen bu hizmete, hem bireylerin tercihi hem de getirilen kısıtlamalar nedeniyle ulaşılabilirliği engellemiştir.

5.2.3. Alışveriş işleri

Erkeklerin kamusal alanda yürütülen işlerde sorumluluk almaktan çekinmedikleri bilinmektedir. Görüşme yaptığım kadınların tamamına yakını bu işi kocasıyla birlikte yaptıklarını bazıları ise bu işin tamamen kocasının sorumluluğunda olduğunu belirtmişlerdir.

Pandemi döneminde, market veya pazar alışverişi Gülten'in çocukları tarafından yapılmıştır. Gelen ürünlerin temizlik işleri ise kendisi tarafından yerine getirilmiştir. Giysi alışverişine ilişkin ise ailenin her ferdi kendi ihtiyacını kendi gidip almaktadır. Gülten'in üç erkek çocuğu vardır. Burada da gözlemlendiği üzere erkek kamusal alanda yapılacak işler için sorumluluk alırken ev içi işler konusunda sorumluluk almamaktadır.

Onu çoğunlukla oğlanlar yapıyor gidiyorlar beraber gidiyoz bazı bazı ufak tefek esiği gediği ben söylüyom onlar getiriyolar ... Çocuklar çoğunlukla onları gönderdim. Kendim hani kalabalık yerlere girmeyem diye hastalık şey oluverir diye korkudan... Ben yıkadım... Ne ettim. İlyenin içinde su kattım bol suyunlan yıkadım sirke kattım yeşilliklerin içine öyle yıkarken... Giysi herkes giyeceğini kendi alıyor. Oğlanlar kendi alıyo, ben de kendim alıyom... Yok onlar kendileri alıp giyiyorlar ben zati fazla pazara gitmiyom evde ne olsa keyiyom işte öyle bi ihtiyacım olursa pandemi yasakları kalktığından keri falan gittim. (Gülten,57, bekar)

Market veya pazar alışverişinin Yağmur'un kocasının sorumluluğunda olduğunu pandemi döneminde ise tamamen kocası tarafından yapıldığını *“O eşimin...Hayır olmadı. Daha çok ona kaldı hatta normalde ara ara ben yapıyorsam bile hiç yapmadım sürekli o yaptı”* cümlelerinden anlıyoruz. Aile bireylerinin giysi alışverişinin ise Yağmur tarafından yapıldığı *“Ben (gülüyor) onu genelde ben yapıyorum eşim hiç hoşlanmaz öyle şeylerden. Kıyafet almaktan şeyden. İnternette alıyorum geliyor, denk geliyor genelde ve giyiyor çocuklar da aynı şekilde.”* cümlelerinde anlaşılmaktadır. İnternet alışverişinin pandemiyle alakalı olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Hayır hayır tabi ki pandemi süreciyle alakalı. Daha önceden normal mağazaya gidip eşim zaten çok sık alışveriş yapmaz işte üç ayda iki ayda bir gider gömlek pantolon ne ihtiyacı varsa alınır çıkılırdı. Bu pandemi sürecinde de aynı şekilde iki üç ayda bir ya da altı ayda bir neyse internetten sipariş verirdik alınırdı eskiler ayrılırdı yeniler yerine koyulurdu. O şekilde ama onu da ben yaptım hep. (Yağmur, 35, evli)

Şengül market veya pazar alışverişini kocasıyla birlikte yaptıklarını fakat gelen ürünlerin dezenfeksiyon işleminin kendisi tarafından yapıldığı ifade etmiştir. Bu durumla ilgili *“Eee değişiklik yapılmadı sayılır. Yine eşim veya ben aldım geldim ama dışardan gelen malzemelerin temizliğini yine ben yaptım. Hani poşetlerden boşaltmadır dezenfektendir ben yaptım gene.”* demiştir. Aile bireylerinin giysi alışverişlerinde ise pandemi döneminde bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. *“Yani tabi ben pandemi sürecinde dışarı çıkıp alışveriş yapamadım. Ben internet alışverişini de sevmem yani çok*

benlik değil dışarı çıkıp alışveriş yapabildiğim sürelerde ben eşim kim denk geldiyse kimin ihtiyacı varsa aldı ”.

Market ve pazar alışverişi pandemi öncesi Hilal’in kocasının sorumluluğundadır. Pandemi sırasında bu tür alışverişleri ve ürünlerin dezenfeksiyonlarını birlikte yapmışlardır. *“Normalde eşimin. Ama pandemi koşullarında kapanmalarda beraber giderdik... Tabi tabi ona çok dikkat ederiz. Hala ediyoruz. Alınan ürünler silinir yerine yerleştirilir işte yeşillikler dezenfekte edilir. O şekilde beraber yaparız”.* Aile üyelerinin giysi alışverişlerinin de birlikte yapıldığını, pandemi döneminde internet alışverişinin biraz arttığını belirtmiştir.

Yani şimdi pandemi süresinde bu şey oldu internetten alışverişi azcık çoğalttık. Ama şey herkes beğendiğini gösterir bu alınması gerekiyorsa alınır. Beraber gidilir alınır... İnternette alabildiklerimizi internetten aldık hani çıkamadığımız dönemlerde internetten aldık. Sonra zaten foruma çok yakın oturduğumuz için beş dakikalık işimiz yani o. (Hilal, 43, evli)

Market veya pazar alışverişi yapmak Esra’nın kocasının sorumluluğundadır fakat gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemleri Esra tarafından yapılmıştır.

Eşimin sorumluluğunda...Market veya pazar alışverişi temizliğiyle alakalı ben üstlendim diyebilirim. Yani alışveriş yapmak eşimin sorumluluğunda işte kapıya geldikten sonra alışveriş malzemeleri kapıya geldikten sonra ki temizlik bendeydi. Kapıda zaten bi kere poşetleri değiştirdik işte içeri alındığında yine dışardan gelen bişey varsa işte poşetti paketti onları değiştirmeye çalıştık hemen ayrı temiz kaplara aldık işte o ambalajları attık temizliği konusu bendeydi. (Esra,36,evli)

Aile bireylerinin giysi alışverişi ise Esra tarafından yapılmaktadır. Pandemi sürecinde giysi alışverişi için internet alışverişini tercih ettiğini belirtmiştir.

Giysi alışverişi benim tarafımdan yapılyo hem çocuğumun genelde eşimin de alışverişlerini herhangi bi ihtiyacı olduğunda bana söyler. Hani bi bakıverir misin diye ben bakarım. Ben alırım tabi pandemi öncesinde işte AVM’ye gidip ya da işte çarşıdan herhangi bi yerden marketlerden alışveriş yapılydı. Ancak pandemi sürecinde bu tamamen internet üzerinden alışverişe döndü. Yine ben alışverişleri yaptım. (Esra, 36,evli)

Eylül market veya pazar alışverişini kocasıyla sırayla yaptıklarını, gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemlerinin ise alışverişe gitmeyen kişiye ait olduğunu belirtmiştir.

Söyle bişey küçük bebeğimiz olduğu için zaten bunu ikimiz eşimle birlikte yapamıyoruz ya o ya ben yapıyorduk bunda da eşittik yani bazı şeyleri ben alıyorum çünkü onun aldığı bazı şeyleri beğenmediğim için veya Pazar alışverişinde bazı şeyleri eksik aldığı için bi kere o gidiyorsa diğesinde de de ben gidiyordum yani bu konuda eşittik böyle söyleyebilirim

alışveriş konusunda... Aynen aynen pandemi bu konuda çok fazla etkilemedi. Sadece dışarıya çıkma sayımızı olabildiğince azalttık. Evde daha çok... Yani şöyle bişeydi alışveriş ben yapmış gelsmişsem eşim tabiki bunları temizlerken bana yardım ediyordu sonuçta dışardan bişey gelmiş zaten alışveriş yapıp yorulmuşum ama eşim getirdiğinde gelen herşeyi ben temizliyordum öyle söyleyeyim.(Eylül, 37,evli)

Eylül giysi alışverişini kocasıyla birlikte yaptıklarını ama karar veren kişinin kendisi olduğunu ifade etmiştir. Pandemi döneminde ise internet alışverişinin arttığını dile getirmiştir.

Giysi alışveriş tabiki mağazalardan AVM'lerden daha çok ben karar veririm ve ben alırım. Eşimin giydiklerine dahi ben karar veririm... Birlikte gidip o giyiyodu ona yardım ediyordum ben giydiğimde bazen fikrini beyan ediyordu ama genellikle hem kendiminkini hem eşiminkini alıyordum o şekilde yani... Şöyle bişey oldu hani internet alışveriş tabi daha fazla arttı. Yani kıyafet alışverişini pandemi sürecinde hep internet üzerinden yine ben yaptım. (Eylül, 37,evli)

Gamze, market veya pazar alışverişini kocasıyla birlikte yaptıklarını ifade etmiştir. Gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemleri ise kendisinin sorumluluğundadır.

Eşimin. Ama beraber yanında gene ben varım... Beraberiz hıhı...Yok genelde marketimiz de öyle çok şey olarak değil ama 11 mesala bir ihtiyacımız olduğunda hadi gidelim markete beraber gidip alıyoruz. Pazarı da öyle...Birlikteyiz...Aynen aynen. Hepsini bi poşetlerin şeylerin derken zaten poşet kullanmazdık kendi evimizden götürdüğümüz şeyle beraber çantayla beraber o titizdi. Ama geldiği anda şöyle oldu dediğin gibi geldiği anda balkona çıkartılıyordu artık. Balkondan ayıklanarak şey yapılarak leğenlerle beraber içeri giriyordu...Pandemi sürecinde bu çok dikkat edildi. ...Anne, ben...Evin bayanı olarak (gülüyor). (Gamze, 46,evli)

Gamze, giysi alışverişinde ailenin tüm üyelerinin katıldığını, çocuklarının ve kocasının kıyafet seçiminde kendi görüşüne ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Pandemi sürecinde daha çok internet alışverişine yöneldiklerini ama alışveriş miktarının düştüğünü ifade etmiştir.

Anne. Çocuklar da mesela aynen bişi aldıklarında hiç bensiz bi karar veremezler neden bilmiyorum ama ya da benim düşüncemi ihtiyaçları olur eşim de dahil buna...Aynen hep birlikte gidip karar verip beğenip alıyoruz öyle diyelim...Bensiz olmuyor kural demeyelim buna da annenin şeylerine daha da herhalde ihtiyaçları olduğu için...Aynen görünüşü. Ben hatta bazen ya gidip gelip alabilirsiniz siz büyüdünüz ya da sizin zevkinize hayır senin zevkine güveniyoruz desteğini istiyoruz gibi o şekilde...Genelde internet çocuklar internette alışveriş yaptı iki üç onu da istediklerini bulamadılar.bi küçük bi büyük gibi şey yapınca o şekilde bekledik diyelim. Hani çok almadılar diyelim. Gerek görmediler diyelim pandemi

sürecinde... Genelde bu pandemi sürecinde saç boyaması olsun kıyafet olsun insanlar biraz şey yaptı. İkinci plana atıldı. İkinci adıma atıldı yani öncelik olarak yeme içme daha da şey öncelik oldu giysi yönünden o kadar çok alışveriş yapıldığını düşünmüyorum evde.(Gamze, 46,evli)

Bahar, market veya pazar alışverişi yapmanın tamamen kocasının sorumluluğunda olduğunu fakat gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemlerinin kendisi tarafından yapıldığını ifade etmiştir.

O eşimin görevi ona ben karışmıyorum...Pandemi sürecinde market alışverişinde genelde ilk dönem özellikle paketli almaya çalıştık el değmemiş olanları pazarı çok tercih etmedik genelde paketli ürünleri almaya çalıştık...Eşim ona ben karışmıyorum...Bende... Eşim eve getirdikten sonra yıkarım kaldırırım paketlileri değiştiririm değişmesi gereken paketleri yıkanmıcakları paketini değiştirerek kaldırıyorum yıkanıcakları yıkayarak kaldırıyorum. (Bahar, 42,evli)

Bahar, aile bireylerinin giysi alışverişinin ise aile üyelerinin tamamı tarafından yapıldığını pandemi sürecinde bununla ilgili bir değişiklik yaşanmadığını ifade etmiştir. *“Beraberce gideriz. Çocuklar ve eşim ben hepimiz birlikte seçeriz beraber alışveriş yaparız...Yok ihtiyaç olduğu sürece aldık kıyafetleri”*.

Market veya pazar alışverişini kocasıyla birlikte yaptıklarını ifade eden Hande, bunun sebebini araba kullanamamasına bağlamaktadır. Gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemleri de Hande tarafından yapılmaktadır. Fakat bunun sebebini sterillik konusundaki takıntısına bağlamıştır.

Aslında beraber gidiyoruz bunun sebebi de benim inatla arabayı kullanmayı reddetmem ıı konuyla ilgisi yok ama (gülüyor) eğer arabayı kullansaydım onları da tek başıma giderdim zaten muhtemelen diye düşünüyorum ıı ya arabada bekler ben alışverişi yapar gelirim ya beraber gireriz pazara ya da markete beraber yapar çıkarız...Yok araba kullanıyosun sen kendin git diyebilirdi eşim...Yaşanmadı yine aynı rutinimiz devam etti. Arabada bekledi aslında benle ilgili biraz bu benim psikopatlığım ile ilgili o bana göre biraz daha rahattır. e aslında hayatı zorlaştıran benim bunu da biliyorum kabul de ediyorum bunu konuşuyoruz da eşimle sık sık. Ee sen sağa sola çok fazla elini sürüyorsun sen arabada kal ben gider alışverişi yaparım demişliğim vardır.... Ya şöyle benim sanıyorum bir güven problemim var temizliğe bakış açım ile eşimle ikimizin temizlik anlayışı aynı değil. Aynı olmadığı için bu standartların benim istediğim standartlarda olabilmesi için bunu sadece kendimin doğru yapabileceğine inanıyorum aslında bu benimle ilgili bi problem. Ona göre mesala şu an hala ona göre onları silmemiz temizlememiz gerekmiyor buralardan bulaşmıyor zaten bin tane aşı olduk ne gerek var rahatlığında. Oysa ben hala hepsini tek tek silip işte temizleyip kaldırıyorum.(Hande, 54,evli)

Giysi alışverişi yapmak da tamamen Hande'nin sorumluluğundadır. Pandemi döneminde internet alışverişi yaptığını ifade etmiştir.

Tamamen benim. Ay ben ne kontrolçüymüşüm ya. İıı yani eşime göre çok fazla tüketimciyiz bana göre de ıı gerekiyseye bişey alınmalı şeklinde bakış açısı. Onu kısırdığımda ona alışveriş yapmak için zorla kabine sokarak denettirmek yöntemiyle, kısıtıramadıysam kendim gidip alıp eve getirip denettirmek yöntemiyle ki oğluma da hep aynı şeyi yapıyordum gene bu benimle ilgili ona göre bir sürü giyebileceği ve yıllarca yetecek kıyafeti var bana göre ara ara yeni kıyafetlere de ihtiyaç var çünkü insan sosyal bir varlık ve maalesef toplum içerisinde de insanların bir görüş bakış açısı var yeni kıyafetler de giymemiz gerektiğine inandığım için...İnternette alışveriş yaptık denedik olmadıysa geri gönderdik öyle düşün yani gene bunların hepsini ben düşündüm ve planladım. (Hande, 54, evli)

Neslihan market ve pazar alışverişini kocasıyla birlikte yaptıklarını ama gelen ürünlerin temizlik işlemlerinin kendisi tarafından yapıldığını belirtmiştir. *“Eşimle ikimizin...Ben genelde ben. Eşim çok anlamıyor o konuları o yüzden ben alıyorum...Ben evet ben. Balkona koyuyoruz hepsine sirkeli suyla siliyoruz hatta bir gün bekletiyoruz sildikten sonra tekrar silip kaldırıyoruz raflara”*.

Neslihan, pandemi öncesinde giysi alışverişini hep birlikte yaptıklarını ifade etmiştir. Pandemi sürecinde ise çok fazla giysiye yönelik alışveriş yapmadıklarını belirtmiştir.

Beraberce yapıyoruz. Gidiyoruz mesela kimin ne ihtiyacı varsa gidiyoruz herkes ihtiyacını kendisi beğeniyor beraber alıyoruz...Çok fazla alışverişe gitmedik biraz alışveriş yerlerinden uzak durduk toplumdan uzak durduk... Evet biraz alışveriş yapmadık yani...Evdekilerle idare ettik hep (Neslihan,48,evli)

Kübra, market veya pazar alışverişinin ve gelen ürünlerin temizliğinin kocası veya kendisi tarafından yapıldığını ifade etmiştir.

Eşimin eşim yapar. Sürekli arar akşamları gelirken ne lazım bişey lazım mı şunu alayım bunu alayım devamlı getirir...Yapıldı önce bi mesela pazar alışverişi olduğunda poşetleri kim ellediyse kim getirdiyse kim market pazar alışverişi gördüyse direk balkona konur bi gün ya da bi iki üç saat havalandırılır ondan sonra temiz kendimizden olan bi torbaya konur buzdolabına koyarız. Eşimle birlikte...Ben de yapıyordum biz de yapmıyoduk direkmen bağlayıp koyuyoduk...Aynı şekilde aynı şekilde onları da yapıyoduk. İlk ilk çıktığında pandemide işte çocuklar çikolata açacak açamıyoduk yani dur oğlum bi baben bi önce bezi cam bezlerimiz vardı onları bizi dezenfekte edip kenarlarından siler eder ondan sonra verirdik açarlardı (Kübra, 33).

Nalan, market veya pazar alışverişini kocasıyla birlikte yaptıklarını, fakat gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemleriyle ilgili sorumluluğun kendisine ait olduğunu belirtmiştir.

O eşimle beraber beraber sorumluluk alıyoruz...Pazarlar daha az gidildi. Genelde evde olan hani malzemelerden kullandık... Hani ıı çok fazla hani pazara gidilmedi açıkçası...O da benim. Hani marketten gelince bi su hazırlayıp paketleri silmek ondan sonra hani aldığımız sebzeleri yıkayıp da kaldırmak o tarz şeyler oldu. (Nalan, 34, evli)

Nalan, giysi alışverişinin genel olarak birlikte yapıldığını fakat pandemi sürecinde çok fazla alışveriş yapılmadığını belirtmiştir. *“Giysiyi de beraber yapıyoruz. Alışverişlerimiz genelde hep beraberdir...Onu çok fazla yapmadık alışveriş giyişidir şeydir onlarla çok hani alışveriş yapmadık açıkçası. Dışarı çıkmayı daha aza düşürdük seviyeyi azalttık.”*

Ayşen market veya pazar alışverişini yapmanın kendisinin sorumluluğunda olduğunu ama bunu internetten alışveriş yaparak çözdüğünü ifade etmiştir. Gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemleri de kendisi veya annesi tarafından yapılmıştır.

İı yani şöyle söyliyim ben yapıyorum genelde büyük alışverişleri artık online olarak zaten hepsini. Ufak ıvır zıvır gelirken şunu al diyeğim şeyleri de eşim alıp geliyor...Valla onlar da ben ve o zaman o dönem annem vardı yanımda ikimiz de ilgilendik...Ya neler yaptık işte açık havada beklettik biraz balkonda açık havada beklettik işte ambalajıyla dolaba koyacağım şeyleri işte dezenfektanla bi sildim öyle dolaba koydum o şekilde özellikle ama her meyveyi alıp tek tek yıkamadım öyle şeyler yapmadım. (Ayşen, 34,evli)

Aile bireylerinin giysi alışverişlerini de genellikle internetten sipariş verme yöntemiyle yürüttüğünü ifade etmiştir.

Yani genel olarak ben yaparım çocuklara vs. eşiminkileri ortak yaparız birlikte...Şu an genelde her şey online artık...Yok önceden de internet alışverişimiz vardı ama hani bu kadar sık değildi gidip mağazadan da yapıyorduk alışverişimizi şu an çok gerekmedikçe çok acil olmadığı sürece gidip mağazadan bişey almıyoruz. (Ayşen, 34,evli)

Pandemi sürecinde ve öncesinde kadınların büyük çoğunluğu market veya pazar alışverişini yapma konusunda kocalarının sorumluluk aldığını fakat eve gelen ürünlerin dezenfekte işlemlerinin kendilerinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Erkekler kamusal alanda yapılacak işlerde sorumluluk alırken temizlikle ilgili işlere mesafeli yaklaşmaktadırlar. Pandemi süreci, önceden çoğu kadın tarafından yapılmayan bu

malzemelerin dezenfeksiyonuna ilişkin değişiklik oluşturduğu için bu işle ilgili olarak kadınların yükünü arttırmıştır.

5.3. Bakım Emeği

Kadınların harcadığı ev içi emek biçimlerinden bir diğeri bakım emeğidir. Yaşlıların bakımı, ocuk bakımı ve hasta bakımı bu emeği kullanma biimlerindenidir. Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği* isimli kitabında, kadınlara erkek arasındaki doğurganlık ayrılığının iş bölümünün ayrıılmasına da yol açtığını belirtmektedir. Kadının biyolojik olarak yeniden üretici konumu, bebeğe süt vermeyle başlayan görevine ilerleyen yaşlarda çocuğun toplumsallaştırılmasına ilişkin göreviyle devam etmesine sebep olmaktadır (Firestone, 1993, s. 20). Radikal feminist kuramcılardan Dunbar; kadınlara erkek arasında farklılık olduğunu, kadınların erkeklere oranlara daha esnek olduğunu, rekabetçi olmadıklarını, başkalarının bakımını üstlenmek ve iş birlikçi olmak gibi anneliğe özgü tutumlara koşullandıklarını ileri sürmüştür (Donovan, 1997, s. 268). Sosyalist feminizmin öncülerinden olan Mitchell, kadınların yeniden üretimdeki rollerini, kapitalist toplumlarda erkeklerin üretimdeki rollerinin tinsel tamamlayıcısı olarak açıklamaktadır. Bu düşünceye göre ocuk doğurmak, yetiştirmek ve eve bakmak kadının doğal uğraşının çekirdeğini oluşturmaktadır (Mitchell, 2006, s. 48). Kadınların; annelik, sevgi ve şefkat duyguları adı altında harcadıkları bakım emeği, tıpkı diğer ev içi emek kategorileri gibi ataerkil sistem ve sermaye sahipleri tarafından sömürüye dönüştürülmüştür. Sosyalist feministlerin ataerki ve sermaye sahipleriyle neden mücadele ettiği aşıkardır. Kadınlar evde çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımını üstlenmektedirler. Oysaki bu işlerin ücret karşılığı yapılması, sermaye sahibinin işçiye daha fazla ücret ödemesine sebep olacaktır. Bu bağlamda; kadınların ücret almadan bu sorumlulukları yerine getirmesinden hem sermaye sahibi hem de ataerkil sistem çıkar sağlamaktadır.

Pandemi süreci özellikle ücretli çalışan ve ocuk sahibi kadınlar için zorlayıcı olmuştur. Okulların ve kreşlerin kapatılması, ücret karşılığı çalışan kadınların bu hizmetlere ulaşmasını engellemiştir. Ayrıca aile büyüklerinden ocuk bakımı kapsamında destek gören kadınlar, altmış beş yaş üstü kişilerin sokağa çıkma kısıtlamasına tabi olmasından ve virüs açısından riskli grupta bulunmalarından dolayı aldıkları desteği alamaz hale gelmişlerdir. Bu durum ücret karşılığı çalışan kadınların bakım emeğine yönelik yükünü arttıran başka bir etmen olmuştur.

Tek ebeveyn olarak hayatına devam eden Sinem, pandemi sürecinde çocuklarıyla kendisinin ilgilendiğini, bu süreçte hastalandıklarında da bakım süreçlerine yönelik tüm sorumluluğun tamamen kendisinde olduğunu ifade etmiştir.

Yani tek başıma olduğum için gerçekten hani zor oluyor. Çalışmak iki tane çocukla şey yapmak. Yalnızlık. Yani bi destek olmayınca, baya da zorlandım yani...Tabi oldu tabi. Üşütmedir griptir böyle şeyler oldu. Tabi ki kendim götürdüm. Gene kendi şeylerimle... İmkanlarımla evet. (Sinem, 35,bekar)

İpek yaklaşık üç yıldır kocasıyla farklı şehirlerde yaşamaktadır. Bu süreçte çocuğun bakımına yönelik tüm sorumluluğunun kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Pandemi öncesinde ve pandemi sürecinde bir farklılık olmadığını dile getirmiştir. Çocuğun doktora götürülmesi de dahil olmak üzere evdeki sağlık durumunun takibini kendisi üstlenmiştir. Kocasıyla aynı hanede yaşadığı dönemde de sorumluluğun genellikle kendisinde olduğunu belirtmektedir.

Benim sorumluluğumdaydı...Hala benim sorumluluğumda...Ben yaptırıyorum...O da benim sorumluluğumda...Her şey benim sorumluluğumda... İlgilenirdi de gene banyosunu ben yaptırırdım. Beraber hastaneye götürürdük ama gene arkasından ıı ilacını falan ben içiriyordum yani... Bu takip için çocuğun yemesinde içmesinde mesela azalma var mı ya da bu tarz onlara dikkat ettim... Çocuklar bi hapsirsa yani hemen devamı gelecek mi diye bakıyoduk.(İpek,29,evli)

Gülten kocasının vefatından sonra çocuklarını tek başına büyütmek zorunda kalmıştır. Şu an yetişkin olan çocuklarının biri evlenmiştir. İki çocuğuyla aynı haneyi paylaşmaya devam etmektedir. Kocası vefat etmeden önce de çocuklarının bakımlarına yönelik sorumluluğu Gülten üstlenmiştir. Cinsiyete dayalı iş bölümü sonucunda özel alanda konumlandırılan kadına çocuk bakımı sorumluluğu yüklendiğinden, kamusal alanda ücret karşılığı çalışmaları sekteye uğramaktadır. Gülten çocuklarını büyüttükten sonra bir başka ifadeyle bakımlarına yönelik emek yükü azaldığında kamusal alanda kendisine yer bulabilmiştir. Çocukları doktora kocasıyla birlikte götürdüklerini fakat sonrasındaki takibi kendisinin sağladığını belirtmektedir.

Benim sorumluluğumdaydı. O zaman küçükken, beyim çalışıyordu taksicilik yapıyordu. Çalışıyordu ben evde oluyordum ben çocukları büyüttüm üçünü de ondan keri çalışmaya başladım...Tabi ben çalışmadığımdan ev işleri benim, çocuklar benim bi beyim çalışıyordu işte... Beraber götürüyorduk beyimlen...Ben veriyordum. Evde ben olduğum için beyim geç gelirdi taksici olduğundan o her zaman evde bulunmazdı ben takip ederdim. Hasta oldular mı da o zaman beraber götürürdük gelesiye ilaçlarını da ben verirdim öğününlen öyle...(Gülten, 57,bekar)

Şule kocasından ayrıldıktan sonra oğluyla birlikte yaşamaya başlamıştır. Çocuğun evdeki bakımı tamamen Şule'nin sorumluluğundadır. Ayrıldığı kocası çocuğun doktora götürülmesi konusunda zaman zaman sorumluluk alırken, hastalığına ilişkin yapılan takip Şule tarafından yerine getirilmektedir.

Zaten şöyle bi durum var. Dış dünyada gelişen tuhaf bi şeyler var ve hani çocuğunuza da bunu açıklamak durmundasınız ve aynı şekilde onu da korumak zorundasınız. Kendinizi koruyorsunuz bu kovid-19'a karşı bilmediğiniz bi durum e oğlunuzu da aynı şekilde korumaya çalışıyorsunuz. E iki kat fazla bi duygu yoğunluğu ona bişey olursa ya da hadi bana bişey oldu o tek kalırsa gibi. Durumları çok yaşadık. Hani ne olur acaba yakalanırsam nasıl başederiz gibi şeyleri çok yaşadık...Yani benim vaktim olduğunda ben götürüyorum ama tabiki benim çok fazla vaktim olmuyo bu konuda babasından destek alıyoruz tabi biraz onun da çok yoğun işleri var vakti de çok fazla olmuyo. Ama daha çok babası diyebilirim ki babası götürüyo diyebilirim ben tüm gün okulda olmak durumunda kalıyorum... Tabi tabi bende. Herşeyi bende. (Şule, 38, bekar)

Eylül çocuklarının bakımına yönelik sorumluluğun kendisinde olduğunu ifade etmiştir. Kocasının bu durumu Eylül'ün eğitimci kimliğiyle bağdaştırarak kendisine yüklediğini dile getirmiştir. İki çocuk sahibi Eylül pandemi döneminde evde kaldığı zaman diliminde bu sorumluluğunun arttığını belirtmiştir. Çocuklarının doktora götürülmesi de dahil olmak üzere sonrasındaki sağlık durumlarının takibi yine Eylül'ün sorumluluğundadır.

Ya şöyle bişey çocuklar genelde hani ben biraz da eğitimci olduğum için eşim bu konuda daha verimli olurum (gülümsüyor) şeklinde tabiki bu yükten de kendini kurtarmaya çalıştığını düşünüyorum ben. Daha çok ben ilgilendim. Çünkü o yetersiz olduğunu düşünüyor veya onların seviyesine inemediğini söyleyerek hani bu işi de bana yıktığını düşünüyorum öyle söyleyeyim (gülüyor)...Şöyle pandemide daha çok vakit geçirdiğimiz için evde tabi bu konuda da yüküm yine aynı diğer konularda da olduğu gibi ikiyle çarpıldı. Yani ne kadar çok vakit geçiriyorsam çocuklarla o kadar fazla etkinlik yaptığım için evde daha çok vakit geçirdiğim için de tabiki daha çok yorulduğum yani... Bunlar da yoğunlukla benim sorumluluğumdaydı. Hani çünkü bi eğitimci vasfınız var öğretmensiniz ha bu işin sen uzmanısın şeklinde eşimin zaten böyle bi serzenişi oluyor sen de ister istemez kabullenmişsin. Okulda çocuk, evde çocuk bu şekilde devam ediyor...Pandemide de hep ben ilgilendim dediğim gibi evde geçirdiğim süreç aynı olduğu için şey fazla olduğu için yanlış söyledim daha fazla ilgilenmek durumunda kaldım çünkü çocuklarla ne kadar çok vakit geçirirseniz o kadar fazla da yorulmak durumundasınız yani...Ya büyük oğlum artık kendi bağımsız yapmaya başladı ama küçük çocuk genelde iki yaşındaki oğlum işte genelde ben yaptırıyorum. Her zaman olduğu gibi ben hep ben yaptırıyorum yani. O da benim sorumluluğumdur. Çünkü eşimin kaçış noktalarından bahsetmiştim. Hani doktorun verdiği

tedavileri ben yanlış anlarım veya bişey söyler eksik duyarım şeklinde olduğu için hep doktorun yanında hep benim olmam gerekirdi. Bazen o olmadan da dahi tek başıma götürürüm. Çünkü zaten ikimiz gittiğimizde de iki kişi gitmiş oluyosun her zaman ben eşlik etmek durumunda kaldığım için bazen de ben tek başıma götürürüm çocukları hastaneye.... Ya şöyle bişey çocukla kim ilgilenirse çocuklar çünkü böyledir kim daha çok ilgilenirse hastalık da daha hassasiyetin olduğu bi durumdur gün hayat boyunca kim daha fazla üzerine düşüyorsa çocuğun hastalık zamanında da zaten çocuk otomatik olarak onu ister. Anne diye ağlar veya ne bileyim annem su versin şeklinde söyler bu durumda da zaten gün içinde hep ben ilgilendiğim için normal hayatta hep ben ilgilendiğim için hastalık döneminde daha çok ben ilgilenmek zorunda kaldım... Evdeydik çok bi hastalık tabiki olmadı çok dışarıya çıkıp girmediğimiz için çok mikroba maruz kalmadık çok hastalık yaşamadık ama yani bütün sorumluluk yine bana aitti... Evet sürekli sık sık ateş ölçüyorduk onu da ben yapıyordum elimde bi tabancayla çünkü tabanca ateş ölçerimiz vardı sürekli hem çocukların hem eşimin hem kendimin ateşini ölçtüm. Bu da yine benim sorumluluğumdaydı... Tabiki oldu. Çok fazla daha hassastık bu konuda sürekli ateş ölçer olduk diğer zamanlar normal pandemiden önceki durumlarda hastaysak ateşimizi ölçüyordum ama pandemide hastalığı hissetmemiz bile yetiyordu ateş ölçmemiz için veya başka önlemler almamız için veya vitamin almamız için yoğunlukta vitamin desteği aldık bunları ben takip ettim tabiki çocukların da aynı şekilde vitamin almasını destek almasını sağladım bu şekilde. (Eylül, 37,evli)

Eylül, pandemi sürecinde COVID-19'a şehir dışında yaşayan ailesinin yanında yakalanmıştır. Aynı hanede bulunan Eylül'ün annesi, babası, kocası ve çocukları hepsi aynı anda COVID-19 olmuşlardır. Kendisi de hastalığa ilişkin ağır semptomlar göstermesine rağmen tüm aile üyelerinin bakımı, yemek ve ev işleri yine kendisi tarafından yapılmıştır. En çarpıcı ifadeyle “*kadın olmanın, hasta olamamak*” olduğunu belirtmiştir.

Ben tatildegdim bu süreci yaşadığımda tatildegdim ve Sivas'a gitmiştik annemler zaten annemlerden bize bulaştı. İı bu şekilde hasta oldum hastalığın belirtilerinin tamamını yaşadım ve ağır bir şekilde hastalık geçirdim. Yani şunu anlatayım size kahvaltı hazırladığımda annemler hasta çünkü annem babam zaten yaşlılar artık ağırdan duramıyordum mutfaktaki halının üzerine uzanıyordum dinleniyordum biraz hazırlık yapıyordum sonra tekrar halının üzerine uzanıp dinleniyordum sonra kahvaltıdan kalanları tamamlayarak bu şekilde bi kahvaltı hazırlayabiliyordum. Yani hastaydım... Evet dinlenerek mola vererek benim için çok çok zordu. Hem hastayım hem yatamıyorum hem bakmam gereken bir sürü insan var hem kendi ailem var. Hem annemin babamın yanında geçirdiğimiz için hastalığı hem onlar var. Yani aşırı derecede bir sorumluluk zaten artık insan kendi sağlığından şüpheleniyor hatta ölümü bile düşünüyorsunuz o anda ama bi yerde de ayağınızın üzerinde durmak zorundasınız ve diğerleri size muhtaç resmen canınızı sürüyerek bi kahvaltı veya bi yemek hazırlıyorsunuz

bu şekilde söyleyebilirim yani. Resmen canımı sürüdüm yani...Şöyle bişey erkekler hasta olduğunda hastadır ve diğerlerinin hastalığı çok da onu ilgilendirmez. Iı yani o hastadır ve bakıma muhtaçtır. Ama bi bayan için bu mümkün değil. Hastasınız siz bakıma ihtiyacınız var ama diğerlerinin bakımı da size kaldığı için ıı siz bakımdan ziyade bakım vermek durumunda kalıyorsunuz. Ama bakıma da muhtaçsınız böyle bi durum var yani. Kadın olmak hasta olamamayı veya daha iyileşmeden iyileşmeyi sağlayan bi durum yani acı bi durum ama maalesef böyle hasta bile olamıyoruz öyle diyim. Çok bazen böyle hani artık son noktadayım acaba ölecekmiyim gibi tabiki kaygılar yaşıyordum..Daha fazla arttı. Çünkü neden bakmak zorunda olduğunuz insanlar var sizin elinize bakıyorlar. (Eylül, 37,evli)

Ayşen pandemi öncesinde ücret karşılığı çalıştığı dönemde, çocuğuyla kocasının daha çok ilgilendiğini belirtmiştir. Pandemi sürecinde ise ikiz bebek dünyaya getirip çalışma hayatına ara verince bakım emeğine yönelik yükünün arttığını dile getirmiştir. Firestone (1993)'ın ifade ettiği gibi, kadınların çocuk doğurmaları, çocuk bakımına yönelik emeği kendileri üstlendiğinden, onları ücretli iş piyasasının dışına itmektedir.

Yani birlikte ilgileniyorduk o dönem ben de çalışıyordum çünkü ortaklı vakitlerimiz hatta o zaman eşim benden daha çok zaman ayırıyordu çünkü ben şeydi alışveriş merkezinde çalışıyordum o yüzden 10'da işten çıktığım zamanlar oluyodu eşim daha erken geliyodu hani o süreyi onunla geçiriyodu falan...Aynen ya o süreçte tabi daha çok sürekli evde olduğum için çocuklarla herkes sürekli evde olduğu için sürekli ben ilgilenmek zorunda kaldım tabi bu süreçte... Bazen ben bazen birlikte yaptırıyoruz yani şu an ikizler olduğu için biraz zor oluyo hani sırayla yaptırıyoruz işte bi onu bi onu falan o yüzden birini birimiz, birini birimiz yıkadığı oluyo bazen ikisini de eşimin yıkadığı oluyor ben alıyorum hemen giydiriyorum falan o duruma göre hareket ediyoruz yani. (Ayşen, 34,evli)

Ayşen çocuklarının doktora götürülmesine ilişkin sorumluluğu kocasıyla birlikte paylaştıklarını fakat evdeki sağlık durumlarına yönelik takibin kendisine ait olduğunu ifade etmiştir.

Birlikte götürüyoruz tabiki doktora...Takibini ben yapıyorum...İlaçlarını saatlerini işte aç karnına tok karnına onları kontrol ediyorum ateşlerini, neyse durumları işte yani hastalığı neyse ona göre bakımını sağlıyorum...Yani hani evde olduğu zamanlarda istersem destek olur. Yardımcı olmasını istersem hastalık konusunda destek olur...Yani belki bi tık daha yük almış olabilir eşim bu konuda ama yine ağırlık olarak benideydi tabi takibi. (Ayşen,34,evli)

Esra ise pandemi öncesinde ücretli işinde kocasına göre daha fazla mesai yaptığı için çocuğun bakımının kocasının sorumluluğunda olduğunu fakat pandemi döneminde kendisinin evde olduğu süreçte bu sorumluluğu devraldığını ifade etmiştir.

Yine biraz önce söylediğim gibi çalışma saatlerim çok uzun olduğu için çocukla ilgilenme konusu genelde eşimde oluyo çünkü ben işte akşam geç saatlerde eve geliyorum bütün gün babası yanında oluyo eşim ilgileniyo e pandemi sürecinde de ben çok kısa evde kalabildim yani sadece işte o 15 gün kısa çalışma zamanı 15 gün evdeydim onun dışında tam kapanmalarda evdeydim ama genelde ama yine babası ilgilendi... Tabi akşamları bi sohbet saatimiz diyim artık ya da dakikalarımız oluyo tabi ben eve geldikten sonraki süreden itibaren onun uyku saatine kadar olan süre çok kısa bi süre oluyo onun için çok uzun olmuyo eee bu hususta da ağırlıklı olarak babası daha çok yükü üstleniyor diyebilirim...Pandemi sürecinde tabi evde olduğum sürede oyun genelde bende ya da işte etkinlikler yaptık beraber bu onu çok mutlu etti tabi biraz daha fazla paylaşım şansımız oldu. Baba orda biraz daha bi kenara çekildi çünkü ihtiyacı da var çocuğun bu tarz şeylere. İmkan buldukça imkanımız oldukça ki pandemi bunun için bi fırsattı bizim için aslında daha çok birlikte vakit geçirdik. (Esra, 36,evli)

Kübra'nın dört çocuğu vardır. Çocuklarının bakımının genelde kendisinin sorumluluğunda olduğunu ama kocasının da kendisine destek olduğunu ifade etmiştir. Pandemi sürecinde de bu durumda değişiklik olmadığını belirtmiştir.

Ya en çok beni sayıyorlar bişey en küçük bişey yaparsınlar anne oğlum baban da var babana sor diyorum hayır sen tamam de önce diyorlar yani öncelik ben hepsinde de ben. Bazen diyom hani bağıriyom artık hepsinde de ben ilgileniyom biraz sen yorum yap şöyle böyle ama sana soruyolar diyo eşim de bana bişey diyen yokki sana diyodu...Olmadı sürekli ben aynı şekilde her yerde ön plana ben çıkarım yani öğretmenleri arasın beni arar kendileri bişey olsun bişey sorcak olsun hep anne anne anne anne sürekli anne ön planda...Birlikte körebe oynarız evimizin içinde yakalamaca oynarız eşim de dahil olur böyle kendileri arasında hayvan bitki oynarız büyüklerle eşim de dahil katılır normalde genelde oyuncak aldığım da aile içi etkinliklerde almaya çalışırım birlikte katılım yapıp oynayalım diye birlikte oynarız. (Kübra, 33,evli)

Kübra çocukları doktora götürmek ve sonrasında yapılan sağlıklarına yönelik takibi kocasıyla birlikte üstlendiklerini belirtmiştir. Kocasını pandemi döneminde COVID-19 geçirmiştir. Bu dönemdeki bakım emeğine ilişkin ifadesi ise şöyledir:

Eşimin tabi burlardaysa burdaysa mutlaka hemen bırakır işini gider 11 şehir dışındaysa mutlaka ben gider götürürüm...Eşim birebir birebir ilgilenir. İşte ilacına şuna şu kadar vercez buna bu kadar vercez unutmayalım işte tezgahın üstüne sıralar mutlaka isimlerini yazar bunu bunu yapar bunu bunu vercez şu ölçekte vercez falan diye. Eşim ilgilenir ama gece kalkmaz ben kalkarım... Bizim iki tane lavabo vardı işte eşime dedim ben sen oraya gir çocuklar bu tarafa girsin o girip çıktıkça kloratlan temizlerdim ben elime eldiven giyip çocuklara o tarafa göndermedik bi gün yattı eşim ertesi gün ayaklandı limonlan bi de o dağ çayları dedik işte biz

babam gönderdi onlarla kekik suyunla sürekli ara ara verdim durdum hafif atlattı ya normal gripti ya da COVID-19'du (Kübra, 33,evli)

Pandemi öncesinde çocuklarla ilgilenmek, sohbet etmek, bakımları Nalan'ın sorumluluğundadır. Pandemi döneminde kocası pandemi iznine ayrılmış, kendisi aktif olarak, ücret karşılığı çalışmaya devam etmiştir. Bu dönemde çocuklarının sorumluluğunu kocasının aldığını belirtmiştir.

O zaman bendim tabi. Eşim de ilgileniyodu ilgilenmiyor değildi Allah var hani beraber yapıyoduk ama ben eşimden daha fazla vakit geçiyordum onlarla. Onun çalışma saatleriyle benimkisi uymuyordu hani o yüzden ben daha çok görüyodum çocukları benle daha çok vakit geçiriyorlardı....O beraber ikimiz beraberdi hani oynardık da şey de yapardık...Hani benden ziyade eşim daha çok onlarla olmaya başladı artık. Ben hani yorgun geliyodum yemektir hepsi hani çoğu bana kaldığı için eşim daha çok onlarla ilgilendi... Kızıma ben yapıyodum oğluma babası yaptırıyodu...Beraberimizin sorumluluğumuzda. Hani ikimiz beraber götürüyoruz. İkimizin beraber yine. Ateşini ilaçlarını o beraber. (Nalan, 34,evli)

Pandemi döneminde kayınpederiyle aynı hanede yaşadıklarını belirten Nalan, sonrasında kayınpederinin vefat ettiğini ifade etmiştir. Kocasının bu dönemde evde olmasından dolayı babasının bakımını üstlendiğini kendisinin ise ona yemek ve temizlik konusunda destek olduğunu belirtmiştir.

On beş yıllık evlilik hayatımda kayıinvalidem ve kayınpederim hani sık sık geldiler gittiler. Rahatsızlandıklarında hani bizim yanımdalardı. En son işte 2020'nin Mart ayında eşim bi operasyon geçirdi. Orda pandemi yani önce şey ayrıldı. Raporlu olarak görüldü. Daha sonrasında pandemi iznine ayrıldı. O süreçte pandemi olduğundan dolayı hani annesigiller bize gelip gidemediler biz onlara gelip gidemedik öyle birbirimizi görmedik. 11 Nisan ayında annesini kaybettik kayıinvalidemi kaybettik...Kalp krizinden dolayı...Daha sonrasında kayınelideyi kaybettikten sonra kayınpederimi getirdik.O bizimle beraber kaldı. Onu da kayıinvalidemden yedi ay sonra onu da kaybettik. O süreçte hani çoğuna eşim olmak üzere o yardımcı oldu. Diğer kardeşleri de vardı ama eşim evde olduğu için daha çok ilgilendi. Alzaymır hastasıydı. Parkinson vardı. Onlarla beraber hani uykusuzluklar ilaçları yemesi içmesi bunu hani eşim üstlendi bütün sorumluluğuna o baktı yani...Benim sorumluluğum sadece hani ona daha güzel temiz ve yemek açısından daha çok yardımım oldu. Hani eve geldiğimde hani sıcak yemek bi hani temiz çamaşır olmadı değil oldu ama en çok bunlar oldu. Ama tabi çoğu şeyini eşim ilgileniyodu. (Nalan,34,evli)

Şengül, çocuğa ilişkin sorumluluğun genelde kendisinde olduğunu ifade etmiştir. Pandemi sürecinde de bu durumla ilgili bir değişiklik yaşanmadığını belirtmiştir.

Yok ben hani veli olarak da ben gözükrüm okulda. Takibini de ben yaparım. Sadece çocuğum büyük hani çok aşırı ilgi bekleyen değil ama takip isteyen bi çocuk onu da ben

ilgilendim...Çok sohbet eden bir çocuk değil. O an için kim denk gelirse hani babası denk gelirse babasıyla konuşur. Ama en çok benle konuşur. Bi de ablamız var evli genelde ona açılır onla konuşur. Genellikle yani... Tabi çocuk sıkılıyor hani evde okula çıkamıyor internet üzerine çok eğilmesin diye hani daha çok ilgilenme sohbet etmek istedik. Ablamız el attı biraz daha. (Şengül, 43,evli)

Şengül, çocuk rahatsızlandığında kocasının doktora götürdüğünü ya da çocuğun kendisinin gittiğini fakat evdeki sağlık durumunun takibinin kendisi tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Pandemi sürecinde de bu takibin arttığını belirtmiştir.

Babamız götürür genelde ama kızım kendi de gider aile hekimine. Biliyoz doktorumuzu kendi gider ilacını yazdırır ama diğer türlü hastanede işimiz varsa da babamız halleder. ...Onu ben yaparım, onu ben yaparım...Tabiki. En ufak üşütmede önceden üşütmede üzerine titremezdik ama hemen birisi hapşursun hemen bi öksürme olsun bi tedirginlik acaba hasta mı kovid mi oluyor hemen üstüne bi grip çayları bitki çayları yüklenerek bunları yaptık...Yok onu yapmaz hani genelde onu ben ilgilenirim yine. Onu evdeki şeyleri ben ilgilenirim yani griptir şeydir tedavisi. (Şengül, 43,evli)

Şengül kocasının anne ve babasıyla aynı avluda bulunan farklı hanelerde yaşamaktadır. Pandemi sürecinde kocasının babası rahatsızlanmış ve vefat etmiştir. Kayınpederinin hastalık sürecindeki bakımı; kocası, kocasının kardeşleri ve kendisi tarafından sağlanmıştır.

Aynı bahçenin içindeydik birkaç ay önce. Kayınpederim rahatsızdı. Onla ilgileniyorduk. Hastanede kalıyordu gidiyordu geliyorduk ama iki üç ay oldu vefat etti artık şu an ...Pandemide ama onla ilgilendik...Evinin temizliği eşi vardı kayınvalidem vardı ama dışarı işleriyle eşimgil ilgilendiler. İşte hastanede kaldığı süreçte temizliği titizliği ile biz eve getirip temizledik. Ordaki kıyafetlerini şeylerini, yeri geldiğinde sırayla hastanede falan başında kaldık. Hani hepimiz ilgilendik kendisiyle...Aynen hepimiz beraber sırayla ilgilendik...İlaçlarıyla falan biz ilgilendik. Oksijen makinası falan kullandı. Onların takibini yaptık. Gelip içeri girdiğimizde kullanıyor mu kullanmıyor mu ilacını almış mı almamış mı hep bunları hep takibini yaptık. (Şengül, 43,evli)

Bahar, çocuklarının bakımının genelde kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Bu durumu anne kimliğiyle bağlantılı olarak gördüğü ve normalleştirdiği gözlenmektedir. Banyolarını ise kocasının yaptırdığını belirtmiştir.

Pandemi öncesi de pandemi sonrası da o hep bende ee çocukların eğitimi ihtiyaçları anne olarak ben destek oluyorum...Oyun oynarken beraber eşim varsa katılmaya çalışıyor ama genelde yoğun olduğu için çoğunlukla ben...Çocuk büyük oğlum on iki yaşında küçük oğlum dokuz yaşında...Banyolarını babası yaptırıyor. (Bahar, 42, evli)

Çocuklar rahatsızlığında kocasının veya kendisinin doktora götürdüğünü ifade eden Bahar, evdeki takibin kendisi tarafından sağlandığını belirtmiştir. Ayrıca hanedeki tüm bireylerin COVID-19 geçirdiğini, kocasının bu süreçte hastanede tedavi olması gerektiğini söylemiştir. Kendisinin de bu hastalık sürecini ağır atlattığını ama çocuklarını yalnız bırakmamak adına hastane yerine evde tedavi almayı tercih ettiğini belirtmiştir.

Eee eşim varsa evde beraber gidiyoruz eşim yoksa ben götürüyorum... Ben anne olarak ben ilgileniyorum... Yani eee çocuk zaten okuldan geldi ya da evde rahatsız olduğunda ilk farkedene ben oluyorum hastaneye götürebiliyorum götürdüm o dönem diyim eee ilaçlarını takip ettim ekstra yani hani sağlık anlamında... Biz aşısız dönemde geçirdik baya ciddi geçirdik eşim hastanede yattı o dönemde ben de hastanelik oldum aslında ama çocuklarım için çocuklar da pozitif evde ee evde sabrettim diyim çok ağır geçirdik. Çok zordu bizim için yani yaptık evde beslenmeye dikkat etmeye çalıştık dışarıdan takviyeler işte c vitamini tarzı takviyeler aldık dinlenmeye çalıştık... Kimse gelemeydi ben iyi olduğum dönemde ee ben vardım çocukların başında ama ben ağırlaşım baya iki gün kalkamadım yataktan o dönemde işte ananesigil dayısıgil yemek getirip kapıya bıraktılar, çocuklar alarak beslenmelerini iki gün boyunca o şekilde devam ettirdiler. (Bahar, 42, evli)

Hande çocuğu küçükken çocuğunun bakımına yönelik sorumluluğunun kendisinde olduğunu fakat kocasının kendisine koyulan kurallara uyulması konusunda destek olduğunu belirtmiştir.

Yani nasıl diyim onun ihtiyaçları olması gerekenler ya bi anne nedir evde ihtiyaç görendir sevip koklayıp öpendir işte üstüne başına bişey gerekiyorsa yedirip ne yemesi gerektiği konusunda ama ya şimdi babamızın hiç hakkını yemeyeyim ı kurallar ve bunların işlemesi konusunda o olmasa beceremezdik. (Hande, 54)

Hande'nin ifadesinden kadının çocuğa yönelik bakım emeğinin annelik ve şefkat duygularıyla bağdaştırıldığı, erkeğin ise otorite figürü olarak ataerkilliği işaret ettiği anlaşılmaktadır. Çocukları hastalandığında doktora kocasıyla birlikte götürdüklerini fakat evdeki bakımın kendisi tarafından sağlandığını ifade etmiştir. Pandemi döneminde çocuğu farklı hanede yaşadığı için çocuğa ilişkin bakım emeği kullanmamıştır. Fakat kocasının COVID-19 geçirdiği dönemde bakımını üstlenmiştir.

Ya o hastanede çalıştığı için bunlar hep beraber oldu zaten hani... Yani yoğunlukla ben ama hani yardım gerektiğinde mutlaka destek olmuştur... Yani hani çok şükür öyle sağlık durumu takibi edeceğimiz bir durumumuz olmadı geçen haftaya kadar ama işte dediğim gibi o hastaneden geldiği için kıyafetlerini çıkarıp bi yere asması gerektiği evdeki hani bana en azından bişi bulaştırmaması için alınacak önlemler bunları biraz dikte etmem gerekti açıkçası bu da ikimizin sağlığı adına da takipse eğer evet yada işte alması gereken vitaminler destekler

işte beslenmesi hepsi... Valla neler yaşadık alabildiğim tüm önlemleri mesela neler öncelikle salona yatak kurup onu oraya yerleştirdim. Eee nebilizatör parmaktan oksijen takibi yapabileceğim bir oksimetre edindim eve girmeden tüm ilaçlarını zaten şeye izolasyona girmeden hepsini aldım. Eee ateşi çok öyle aman aman olmadı eklem ağrıları oldu, saatli ilaç takiplerini yaptım. Sık sık işte kan oksijen seviyesini ölçtüm. İki üç gün nebilizatörle buhar almasını sağladım ki oksijeni yoktu ama gine de vücut oksijen kapasitesini ya da akciğerlerin rahat çalışmasını sağladığı için bunları yaptım. Öğünlerine çok dikkat ettim. Başka her gün duş yapmasını sağladım o girip çıktıkça evin geri kalan kısmını dezenfekte etmeye çalıştım. Kendimi de korumam gerektiği için çünkü ben hasta olursam aynı konforla bana bakamayacağını hatta ona da söyledim. Güldük, evet dedi bakamam dedi. Yani valla elimden geleni yaptım. (Hande, 54, evli)

Savran (2019), kadınların ev içinde kullandıkları emeği en sevdikleri ve en yakın hissettikleri kişiler için harcadıklarını, bu işlerin sevgi kavramıyla eşdeğer tutulmasının neticesinde de harcanan emeğin politik bir sorun olarak görülmesine engel olduğunu vurgulamaktadır. Gamze kendisini anne kimliğiyle ifade etmektedir. Kendisinden “Ben” olarak bahsetmek yerine “anne” olarak bahsetmesi harcadığı ev içi emeğini normalleştirerek içselleştirdiğinin göstergesidir. Atasü-Topçuoğlu (2011)’nın yayınlamış olduğu bildiride ataerkil ideolojinin annelik kavramının yeniden üretilmesinde etken olduğunu, kadınların annelik rolüyle sevgi, bakım, şefkat duygularını eş değer buldukları için annelik rolü kapsamında yapılanları ücretsiz emek kapsamında değerlendirdiklerini ifade etmiştir.

Benim eşimin bi kuralı vardır. Eşim akşam yemeğinde dördümüz tok olsa da aç olsa da dördümüz aynı sofrada olmamız gerekir. O eşimin kuralıdır. Onu da çocuklarım da küçükten beri alıştığı için yapmak zorundalar. Sabah kahvaltılarını yapmadan dışa çıkmamaları gerekir okula çıkmamaları gerekir. Akşam yemeğinde de tok olan da aç olan da bi planı olan da erler dördümüz aynı sofrada olmamız gerekir bu da eşimin kuralıdır... Öncesi sonrası diye öyle bişeyimiz yok ama çocuklar genelde ikimizin de eşim de anne de ben de. İkimiz beraberiz yani ilgi yönünden sorumluluk yönünden demek istediniz heralde... Genelde annenin sorumluluğu oluyor diye düşünüyorum. Kız çocuğum olduğu için baba şey yapmadı. Oğlan da yedi yaşından sonra da kendi şey yapmaya başladı yıkanmaya büyüdüm havasına girince. Genelde eşim banyo işlerine karışmadı. (Gamze, 46, evli)

Gamze çocukların doktora götürülmesi, sağlık durumlarının takibi evdeki yaşlı aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlık durumlarına ilişkin kocasının da sorumluluk aldığını ifade etmiştir.

Hmm evet çocuk hastalandığında özellikle sabaha kadar mesela eşimle nöbetleşe beklediğimizi bilirim. Ayrı doktora gidip gelmemiz de o eşimin sorumluluğu ilaçlarını

şeyini...Tabi anne var. Annem bakıma muhtaç şu an kendi annem. Kayınvalidem var. O da bakıma muhtaç onu da yeni kaybettik kayınvalidemi... Ve bu süreçte de kayınvalidem yirmi beş yıldır ağır ameliyatlar geçirdi. Kalp krizi geçirdi dizlerine protez takıldı. Ve hep bu ameliyat sürecinde hep eşim yüklendi. Hastane işini ya da biz burda çalıştığımız için heralde o sorumluluk ve ilaç sorumluluğu da hep eşime aitti. Ondan sonra babam kendi babam benim bu arada babayla annesi aynı zamanlarda çok çakıştığı olurdu benim babam da çok ağır ameliyatlar geçirdi. Kanser hastasıydı o süreçte de eşimin çok büyük desteğini gördüm. Gerçekten hastane ortamı ameliyat getirip götürme ortamında en büyük destekçim eşimdir...Tabi anne aynı hanede yaşadı. Bu arada yaşarken de çocuklarımın da desteğini gördüm. Evde ben mutfak sorumluluğu hep bende olduğu için geri işlerde onların ilgisiyle onların yemeklerini yedirmede annenin ihtiyaçlarını karşılamada diyeyim ilaçlarını vermede hem çocuklarımın hem eşim orda büyük destek gördüm...İkimiz. Eşim ve ben de. Mesela ben geçirdim dedim ben geçirdim ama benim tahlillerim negatif çıksa bile eşim o yönden gerçekten çok bilinçli sen dedi COVID oluyosun odada bakımımı eşim üstlendi çocukları uzak tuttu. Ben ilgileneyim gibi benle benim yememi içmemi ben çünkü üç gün baya hiçbişi yapamamıştım benim üzerimi günlük değiştirmemi günde üç defa değiştirdiğini bilirim eşim yaptı o yönden bana....Onun bakımı sayesinde. Onun ilaçları hatta doktor bile öyle dedi ki gerçekten bilinçli ilaç kullanmışsınız dedi bana. Eşim o yönden daha tecrübeli...Tabi tabi baktı ilaçlarımı günlük saatini ve şeyini o ilgilendi. Çorba olarak mesela eşim yapar. (Gamze, 46,evli)

Yağmur, çocuklarının bakımına yönelik kocasıyla eşit derecede sorumluluk aldıklarını belirtmiştir. Pandemi sürecinde bu durumla ilgi bir değişiklik olmadığını, hatta kocasının bu konudaki desteğinin arttığını ifade etmiştir.

Öz bakım dersiniz o hep ortaktı zaten. Hani işte çocuğun yemeğini yedirmek bir gün birimiz yediriyorsak diğer gün birimiz. Ya da hangimiz müsaitse o yedirir. Küçükten bahsediyorum. Banyolarını şeylerini eşim de yaptırır ben de yaptırım. O konuda şeyimiz yok yani o senin görevin çocuğun altını sen değiştireceksin ya da işte sen bakıcaksın gibi. Hiç olmadı. Pandemi süreci de bunu hiç etkilemedi açıkçası...Ha şöyle oldu eşim normalde mesela geç gelirdi. Pandemi sürecinde kapanmalar saat altıda başladığı için erken geldiği için daha çok destek oldu. Hafta sonları da evde olduğu için. Normalde Cumartesiileri çalışıyordu. Cumartesiileri evde olduğu için daha çok o baktı diyebilirim yani...Aynı şekilde yani öz bakım nasılsa sohbet etmek oyun oynamak da eşimin işten gelişi saatine göre değişir. O konularda şeyimiz yok hani o senin görevin gibi. Genelde ortaklaşa...O da ortak. Kim müsaitse o gün kim yorgun değilse kim önce banyoya girdiyse o alır. Çıkarır birimiz giydirir...Yani eşim zaten sever. Oğlumu da o yıkardı kızımı da yıkar...Tabikiii oo anlayamadım pardon. Olmaz mı her gün yıkandık. Normalde ben öle çok şey yapmam eşim de yapmaz. Ben bir gün yıkanmasak da olurdu ama pandemiden sonra kıyafetler balkonda

havalandırıldı. Gelir gelmez duşa girildi. Çocuklar da aynı şekilde. Tabi bi artış oldu ister istemez. (Yağmur, 35, evi)

Sağlık personeli olan Yağmur çocuklarının sağlık durumlarına yönelik takipte kocasıyla eşit derece sorumluluk aldıklarını ifade etmiştir.

Ya normalde ben nöbet usulü çalıştığım için genelde ben nöbetteyken hasta olur çocuklar eşim götürmek zorunda kalır hastaneye. Ya da ben evdeysem de öyle. Sırayla kalkarız ateşini kontrol etmeye. Ya ateşli çocuk hangisiyse yanımızda yatar zaten. Sırayla kalkar bakarız. İlaç saatini de takip eder, uyarır. O içiremiyorsa da çocukların ilaç saati geldi diye. Öyle bişi yok yani benim görevim ya da onun görevi diye bişey yok... (Yağmur, 35, evli)

Ev kadını olan Elif, pandemi öncesinde çocuklarının bakımlarına yönelik sorumluluğun tamamen kendisinde olduğunu, pandemi sürecinde kocasının evde olması dolayısıyla sürece katkı sağladığını ifade etmiştir.

Günlük işte sabah onları kaldırıyorum ee okula gitmeleri için hazırlıyorum. Okula gidiyorlar. İşte onlar gelene kadar onların beslenmesi ile ilgili hazırlıklarımı yapıyorum. Okuldan genelde ben alıyodum baba bırakıyordu ama genelde ben alıyodum. Okuldan geldikten sonra yine git üzerini değiştir ne bilim temizliğini yap karını doyur ödevleriyle ilgilen yani öyle herşeyi. Yatma saati kalkma saati herşeyini ben yapıyorum... tabi evde olduğu için çocuklarla ilgilendi eşim eee bu konuda biraz azaldı. Ama yine ağırlık bende idi... Hmm şimdi şöyle eşim sabah gidip akşam geldiği için tabiki daha fazla bende. Haftanın iki günü üç günü ikinci öğretim dersleri de oluyo on buçuk on birde geldiği de oluyo o zaman çocukları bazen görmüyodu bile. Çoğunluk bende idi ama zaman bulduğu zaman ilgileniyodu tabi. Eğitimde de destekliyodu ama çok fazla ağırlık bende idi... Eşimin çocuklarla ilgisi alakası oyun oynaması eee ne bilim ödevlerini yapması yaptırması gibi, ama yine ağırlık bende idi çünkü yine çok çabuk (gülüyor) sıkılıyodu. (Elif,38,evli)

Elif, çocuklar hastalandığında doktora kocasıyla birlikte götürdüklerini fakat sonrasındaki takibin kendisi tarafından yapıldığı ifade etmiştir. Pandemi döneminde ise kocasının çocuklarını sağlık yönünden takip ettiğini belirtmiştir.

Eşim götürüyö yani ben de yanlarında oluyorum ortak götürüyoruz...Ben yapıyorum. O hiç yapamaz. Ben yaparım... O konuda eşimin hakkını yiyemem ee o da baya ilgili alaklıydı. Mümkün olduğunca dikkat ediyodu. Belki yarı yarıya belki ben bi tık fazla...Ya izlemeye çalışıyoduk çocukları bi farklılık var mı. Herhalde dikkatimizi daha çok onlara veriyoduk bu konuda galiba.(Elif,38,evli)

Pandemi sürecinde altı ay kadar annesinin de kendileriyle birlikte kaldığını ifade eden Elif, bu süreçte annesinin, kendisinin ve kocasının COVID-19 geçirdiğini belirtmiştir. Hastalık sürecindeki bakım emeğine yönelik aşağıdaki ifadelerde bulunmuştur.

Kuzenim gelmişti Eskişehir'den. Ee o getirmişti bize kovidi. Onun kovid olduğunu anladıktan sonra annemle ikimiz test verdik o dönemde eşim şehirdışındaydı çünkü. O dönemde annem aldı ama ben almamıştım o dönemde. Benim negatif çıktı. Sonra kuzenim evine gitti. Eee eşi götürdü gelip aldı onu. Annemden bi beş altı gün sonra ben rahatsızlandım ben test verdim benim de o zaman pozitif çıktı. Eee o arada eşim geldi. Eşime de ben geçirdim. Yani ben iyileşmek üzereyken eşim covid oldu. Böyle arka arkasına oldu aslında bizim aynı anda olmadı. Ben kendi kendime baktım. Annem de iyiydi yemekleri ben yapıyodum. Yani ekstra bi çaba sarfetmedim sadece şöyle oldu ilaçların takibini yaptım diyim annemin. Ama eşim olduğunda eşimle baya ilgilendim. O bizden biraz daha ağır geçirdi. Ateş takibi falan yaptım. İlaçlarını düzenledim. Bitki çayı vs. öyle o şekilde oldu. (Elif,38,evli)

Özetle; bilgisine başvurulacak kadınların ifadelerinde de anlaşılacağı üzere çocuk ve hasta bakımına ilişkin sorumluluğun büyük çoğunluğu kadınlara yüklenmiştir. Çocuğun öz bakımı ve/veya sağlık durumlarının takibi genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Doktora götürme eyleminde erkekler daha fazla sorumluluk alsalar bile evde yapılan sağlık durumlarının takibi genellikle kadınların sorumluluğundadır. Erkeklerin bakım emeğini kullanma biçimi daha çok kadınlara destek olmak veya yardımcı rolüyle sınırlı kalmaktadır. Bazı ailelerde ise erkeklerin de bakım emeğine ilişkin sorumluluk aldığı görülmektedir. Pandemi sürecinde ise bu bakım emeği artış göstermiştir. Tek ebeveynli ailelerde bu sorumluluğu sadece kadın üstlenmektedir. Pandemi sürecinde ise tek ebeveynin anne olduğu hanelerde kadınların bakım emeği normal sürece göre katlanarak artmıştır.

5.4. Çocukların Eğitime Yönelik İşler

Mitchell, *Kadınlar En Uzun Devrim* isimli kitabında “Çocuklarının yetiştiricisi olmak, kadının en temel toplumsal tanımıdır (Mitchell, 2006, s. 62)” der. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere çocukların toplumsallaştırılması kapsamında kadınlar önemli rol oynar. Pandemi öncesinde de kadınlar çocukların eğitime yönelik sorumlulukları üstlenmektedirler. Fakat pandemi süreci kadınların bu sorumluluğunu görünür kılmıştır. Pandemi sürecinde okulların ve kreşlerin kapatılması sonucunda çocuklar uzaktan eğitim aracılığıyla eğitim almışlardır. Bu eğitimin takibi, çocuğun derse katılımının sağlanması, kopan internet hatlarıyla ve/veya uzaktan eğitim programlarının kullanılmasındaki zorluklarla mücadele, anlaşılmayan konuların tekrarı genellikle kadınların sorumluluğuna dahil edilmiştir. Bilgisine başvurulacak kadınlardan tek ebeveyn olarak hayatına devam edenler çocuklarının eğitime ilişkin sorumluluğunun da sadece kendilerine ait olduğunu

ifade etmişlerdir. Çekirdek ailede yaşayan bazı kadınlar bu konuda kocalarından destek gördüklerini belirtmişlerdir. Bu süreçte çocuklarımların biri ilköğretim üçüncü sınıf, diğeri anaokulu öğrencisiydi. Her ikisinin dersleri de uzaktan eğitim aracılığıyla yürütülüyordu. Çocukların derste kalmasını sağlamak, dikkatlerinin dağılmasını önlemek, evde yapılan etkinlikler ve onlara ilişkin görseller hazırlamak, video çekimi, anlaşılmayan konuları tekrar etmek gibi eğitime yönelik faaliyetlerin hepsi benim sorumluluğumdaydı. Ve biliyordum ki benim gibi milyonlarca kadın vardı.

İki çocuğuna tek başına ebeveynlik yapan Sinem, pandemi sürecinde çocuğunun eğitim takibine ilişkin *“Küçüküm katıldı. Yaptım tabiki yanında olduğum sürece yaptım.”* Uzaktan eğitim sürecinde de zorluklar yaşadığını belirtmiştir. *“Yani yaşadık. Çok kasiyordu zaten o aralar. Çok da öğretmenin sesi gelip gitmeler, düşmeler yani baya bi zorluk yaşadık onda da.”* ifadelerinde bulunmuştur.

Tek ebeveyn olan İpek de eğitim takibini sadece kendisi yaptığını ifade etmiştir.

O da benim sorumluluğumda. Zoom aracılığıyla. Anasınıfına gidiyordu zaten o şekilde sağladık. Zoomla yaptık...Tabi girmemiz zordu internetten mi yoksa zoomun şeyinden midir atıyordu falan o şekilde katılımda biraz zorluk yaşadık... Bazen aşamadık. Bazen giremedik bazen girdik yani .(İpek,29,evli)

Tek ebeveyn olarak hayatına devam eden Şule, aynı zamanda öğretmendir. Uzaktan eğitim sürecinde kendisi de uzun saatler ders vermek durumunda kalmıştır. Aynı zamanda çocuğunun eğitimini de yine kendisi takip etmiştir. Ama bu süreçte çocuğunu arka plana almak zorunda kaldığını ifade etmiştir.

Eee yani oğlum diğerk odada derse giriyordu. Nasıl sağladığıma gelirse açıkçası ben daha çok öğrencilerimle o dönemde ilgilenmek durumunda kaldım. Hani biraz o dönemde oğlumu arka plana atmış olabilirim. Çünkü eee sınav stresi yaşayan bi öğrenci topluluğu vardı aynı zamanda bunların çarpı iki bi de anne baba işin içine girdiği için yani o dersine girsin dersini dinlesin ödevini yapsın o kadar başka bi durumumuz yoktu açıkçası... Eee pandemide oldu tabiki de. Ben dediğim gibi oğlumu ikinci plana attım. Biz sadece şu kısımdaydık. Ödevini yap, derse giriyordu zaten derse girmezlik yapan bi çocuk değil. Ben derse girdim dediğim zaman da derse girdiğinden emindim zaten ki bu konuda da öğretmenler hemen dönüt veriyordu. E ama tek şeyimiz şuydu ödevini yaptın mı yaptım, derse girdin mi girdim. Buydu yani onun ötesinde çok fazla bişey yapamadım. Bizim akşam kurslarımız da okuldan sonra akşam kurslarımız da online bi şekilde olduğu için akşamın bi saatine kadar bilgisayar karşısında durmak zorunda kaldık maalesef. (Şule,38, evli)

Öğretmen olarak görev yapan Eylül, çocuğunun ödev kontrolünün ve uzaktan eğitim sürecinde takibinin tamamen kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kendisi de uzaktan eğitim aracılığıyla ders vermek durumunda olduğu için bu yükün arttığını belirtmiştir.

İşte bahsetmiştim daha önce de öğretmen olunca zaten eğitimi de sizde bakımı da sizde zaten hani bi anne olarak bakıyosun bakım bizde eğitim sende e sen daha güzel oyun oynuyorsun oyun sende ya tamamen yük tabiki omuzlarımda...Çok zordu. Oğlum ortaokuldu ben ilkokuldum. Ben dersten çıkıyordum o giriyodu. Çok zorlandım çünkü takip edemiyosun mümkün değil çocuklar bu konuda zaten her açıklığı kullanabiliyorlar şöyle bişeydi bilgisayar ben elimden bırakıyordum çocuk başlıyordu derse girmeye e tabi benim onun dışında da sorumluluklarım var e tamam dersim bitti ama dersim bitmedi çünkü evde de bi annesin yemek yapmak durumundasın küçük çocuğunla ilgilenmek durumundasın zaten şöyle bişey zaten eğitim vermek durumunda olduğumuz için bakıcımız geliyordu bakıcı çocukla ilgileniyordu ben ders anlatıyordum ama ders anlatma işlemi bittiğinde bakıcı evden ayrılıyordu ve ben ev işleriyle başbaşa kalıyordum... Deneme yanılma yoluyla öğrenmek durumundaydık çünkü böyle bişeyle ilk defa karşılaşıyorduk bunun eğitimi uzaktan verildiği için çok da verimli olmadı hani kendim bunu yaşayarak öğrendim deneme yanılma yoluyla öğrendim...Şöyle bişi internet zaten hani çok iyi olması lazım herkes aynı anda derse girdiği için sistem çöküyordu veremediğiniz derslerin telafisini yapmak durumunda kalıyordunuz daha sonrasında daha çok iş yüküyle size geri dönecekti yani dönüyordu o yüzden de zordu yani. (Eylül, 37, evli)

Bahar, çocuklarının eğitimlerine ilişkin sorumluluğun sadece kendisinde olduğunu dile getirmiştir.

Eğitim bende...Eee her gün düzenli olmasa da okutmaya çalışıyorum yani kitaplarını okusunlar istiyorum ödevleri yapıyo onları kontrol ediyorum elimden geldiğince büyük oğlanın çok fazla hani kontrol edilecek anlamda ödevi olmuyor artık kendi işini görebiliyor. Ee küçüğünki takip etmek gerekiyor arada bakıyorum en azından bilemediği soruları bana gelip soruyor ikisi de gerçi soruyor o konuda ben takip ediyorum...Uzaktan eğitim sürecinde evet ben iş yerinde olduğum dönemde çocuklar kendi başlarının çaresine baktılar diyim evet internet gitti evet bilgisayarda sıkıntı yaşadılar bağlandılar bağlanamadılar ilk telefon ettikleri anneee oldu. Anne ben yapamıyorum elimden geldiğince telefonla yönlendirmeye çalıştım ee artık kendi başlarına çözmeye çalıştılar problemi sonra da alıştılar bi şekilde.(Bahar, 42, evli)

Hilal de çocukların eğitimine ilişkin takibin kendisinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir.

Benim. Yani ders takibini okuldaki herhangi bir sıkıntılarını tamamen ben yükleniyorum... İşte o da benim kontrolümde. Zaten çocuklar bu konuda gayet sorumluluk aldılar. Onların

sorumluluk alması gerektiğini geri kalmaması gerektiğini onlara gayet güzel aşıladığım için mesela benden önce kalkarlar hazırlanırlar geçerlerdi yani ben işe gidicem onlar benden önce kalkarlar hazırlanırlar uzaktan eğitime hazırlanırlardı. (Hilal, 43, evli)

Çocuğunun eğitimine yönelik takip kendisi tarafından sağlanan Şengül bu süreçle ilgili şunları söylemiştir:

O da benim sorumluluğumda sayılır. Babamız takip eder ama benim kadar değil ben daha fazla...Çalıştığım için telefonla kontrol ederek sürekli işte dersine girdin mi uyandın mı ders saatin şurdaydı şu saatteydi girebildin mi çıkabildin mi çünkü internetlerde sorun vardı girilmiyordu...Çok sorun vardı işte şuna girebildin mi ödevini alabildin mi bunları telefonla takip edebildim.... Evet ama internette çok zorluk çektik. İşte giremedik birçok derslere katılamadık yani o dönem ölü geçti bence çocuklar için. Eğitim için eğitim anlamında hiçbir şey göremediler yarım yamalak gördüler. (Şengül, 43, evli)

Nalan çocuklarının eğitimine ilişkin sorumluluğu kocasıyla paylaştıklarını ifade etmiştir.

O eşimle beraberimizin sorumluluğu altında. Eşim de yardımcı oluyo yani o konuda...Evet eşim daha çok sağladı ama onda da çok problemler yaşadık hani herkesin yaşadığı gibi bağlanamıyorlar ulaşamıyorlar ses yok görüntü yok tarzında gibi hani çok zor oldu uzaktan eğitim. (Nalan,34, evli)

Ayşen çocuğunun eğitimiyle ilgili sorumluluğun genel olarak kendisinde olduğunu belirtmiştir.

Valla eğitimle eşimde ilgilenir ben de ilgilenirim ama tabi genel olarak evde o dönem uzaktan eğitim falan da vardı zaten evde olduğum için genel olarak ben ilgilendim...İyi yani nasıl sağladım çok düzenli bi sistemleri vardı oğlumun okulunun o yüzden bi sıkıntı yaşamadık. (Ayşen,34, evli)

Pandemi sürecinde okula giden çocuğu bulunmayan Hande, geçmiş yıllarda bu konuyla ilgili sorumluluğunu annenin şefkat duygusuyla ilişkilendirip *“Ya eşim biraz şeydir bu konuda nasıl diyim ıı tez canlı sanıyorum biz anneler biraz daha anlayışlıyız ıı o anlamda yüzdeye vurursak eğer %40 o ilgilendiyse % 60 ını gene ben ilgilenmişimdir.”* demiştir.

Yağmur, çocuğun ödev kontrollerinin kendisi tarafından yapıldığını fakat pandemideki uzaktan eğitim sürecinde bu iş için kayınpederinden destek gördüğünü belirtmiştir. Kendisi sağlık personeli, kocası serbest meslek çalışanı olan Yağmur, pandemi sürecinde normal mesailerine devam etmişlerdir. Bu süreçte çocuğun uzaktan eğitime nitelikli olarak katılabilmesi için dedesinin yanında, köyde kaldığını belirtmiştir.

Hmmm o benim. (gülüyor) eşim bu konuda çok aktif değil açıkçası kendisi de söylüyor zaten bunu hani büyüğüyle sen ders çalış ben küçüğü oyalayım şey yaparım ya da ne bilim işte matematiğine bakarım ama Türkçe'den anlamıyorum ona sen destek ol diye o şekilde bir şey var...Hmm o konu bizim için açıkçası biraz şeyli oldu sancılı oldu. Çünkü ben mesai usulü çalıştığım için sabah dokuz akşam beş çalıştığım için o süreçte dedenin yanındaydı büyük olan Pazartesi sabah götürüp Cuma günü akşam alıyorduk. Dede ilkokul öğretmeni emeklisi o takip etti biz hiçbirşeyimiz olmadı çalıştığımızdan dolayı. (Yağmur, 35, evli)

Sonuç olarak çocukların eğitime yönelik takibin genellikle kadınlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Pandemi sürecinde çocuğun derslere katılması, derste kalmasının sağlanması, anlayamadığı konuların çocuğa tekrar ettirilmesi ve okul öncesi çağında çocuğu bulunanların evde yapılan etkinlikleri yapmasının tamamına yakını kadınlar tarafından takip edilmiştir. Tek ebeveynin anne olduğu hanelerde bu sorumluluk tümüyle kadına aittir.

5.5. Zamanın Cinsiyetçi Yanı

Mitchell, *Kadınlar: En Uzun Devrim* isimli kitabında ezenlerle ezilenlerin ortaya çıkmasına neden olan ilk iş bölümünün, kadınlarla erkekler arasındaki iş bölümü olduğuna dikkat çeker (Mitchell, 2006, s. 20). Ortaya çıkan bu cinsiyete dayalı iş bölümü kadını evde konumlandırırken erkeği kamusal alanda konumlandırır. Fakat kadının kamusal alanda ücret karşılığı çalışması da ev içi işler ve bakım işlerine ilişkin sorumluluğun kendisine yüklenmesinin önüne geçememiştir. Kadın, ücret karşılığı çalışması veya ev kadını olması farketmeksizin, günün büyük bir vaktini yine ev içi işlere ve bakım işlerine ayırmaktadır. COVID-19 pandemi sürecinde hemen hemen tüm toplumlarda kadınların ev içi ve bakım işlerine ilişkin yüklerinin arttığı görülmektedir. Observer tarafından yapılan bir analize göre; Birleşik Krallık'ta karantina döneminde kadınların erkeklerden çocuk bakımına yönelik en az %50 fazla emek harcadığı, çocukların evde eğitime yönelik olarak harcanan zamanın da erkeklere oranla %10 ile %30 arasında fazla olduğu tespit edilmiştir. Kadının erkeğe göre daha fazla çocuk bakımı sağlamanın, kadının çalışma durumuyla bir ilişkisi bulunmadığının altı çizilmektedir (Ferguson, 2020).

TÜİK'in 2014-2015 yılında yaptığı Zaman Kullanma Araştırması verilerine göre; ücret karşılığı çalışan kadının, aile bakımına erkeklerden beş kat daha fazla zaman ayırdığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2015). Lewis, kadınların 20. yüzyıldan beri iş gücüne dahil olmasına karşın, ikinci vardiya olarak tanımlanan ev içi işlerde erkeklere göre daha

fazla emek harcadığını ve daha az boş zamana sahip olduğunu belirtmektedir (Lewis, 2020).

Tek ebeyveynli hanede anne olan Şule, öğretmen olarak görev yapmaktadır. Pandemi döneminde hafta içi çok yoğun çalıştığı için, boş kalabildiği vakitlerde de ev işi yaptığı için kendisine ayırabileceği bir zamanı olmadığını belirtmiştir. Hafta sonu kendisine ayırabildiği zaman en fazla iki saat olmuştur.

....Ben size şunu çok net söyleyebilirim. Bütün dersler bittikten sonra kanepenin kenarına geçip böyle boş boş tavanı izlediğimi hatırlıyorum. Ama o da şeydir yani en fazla yarım saattir. Gerçekten zor bir süreçti çünkü yani. O anı hatırlıyorum hani kanepenin kapatmışım bilgisayarı eee ve kanepeye geçmişim oturmuşum büyük bir sessizlik var ve tavanı izliyorum yani kendimi o şekilde yakaladım bi ara(gülüyor)... Evet cumartesi öğlene kadar yapıyorduk kursumuz vardı bizim hafta sonu kursu yapıyorduk... Ne kadar ayırabiliyordum yani en fazla iki saattir. İki saatin dışında değil. Çünkü oğlumla da ilgilenmek durumunda olduğumuz için en fazla iki saattir diyebilirim. (Şule, 38, bekar)

Öğretmen olarak görev yapan Eylül, pandemi sürecinde ücret karşılığı çalışma işini evden yürütmüştür. Bu sürecin kendisini çok zorladığını belirten Eylül, çocukların bakım ve eğitimlerinin takibi ve ev içi işlerle ilgili sorumluluğun kendisine ait olduğunu, kocasından çok fazla destek alamadığını belirtmiştir. Gün içinde zamanı kullanma deneyimine ilişkin ifadesi şöyledir:

Şöyle söyliyim günlük normal süreçlerde iki saat... Tabiki oluştu. Çünkü dersleri benim dersim bittiği için onun derslerini takip ediyordum. Giriyor mu ders esnasında oyun oynuyor mu çünkü bu her çocuğun yaptığı bişey benim çocuğum da ortaokul olduğu için ders dinlemem esnasında oyun oynama ihtimali vardı ve ben bunun tedirginliğiyle sürekli gözetlemeye çalışıyordum yani... Şöyle söyliyim günde altı ders yapıyordum ders saatleri yarım saate düşürülmüştü uzaktan olduğu için zaten uzaktan eğitim gerçekten zor. Yarım saatti on dakika tenefüs araları vardı ben karşıdaki öğrencilerim velilerim yorulmasın diye hani üç saat sabahdan sonra bir iki saat ara verip üç saatte öğleden sonra şeklinde yapmıştım derslerimi yani toplamında yaklaşık hazırlık süreçlerini de işin içine katarsak bi dört saatim gidiyordu... Ya şöyle söyliyim elimden bez düşmüyordu işte daha önce de bahsettim eve giren bişey oldu mu o giren şey temizleniyordu o giren şeyin geçtiği yerler dahi temizleniyordu öyle söyliyim tabiki bu durumda normal zamana göre dört kat artı diyebilirim temizlik. En az dört saatim bilmiyorum abartmak da istemiyorum tabiki ama bi beş saatimi temizliğe ayırıyordum... (Eylül, 37, evli)

Şöyle diyim kendime ayırdığım hiçbir vakit kalmamıştı...Evet hep evdeyim. Sadece uyduğumda kendime vakit ayırıyordum uyku başka bişey yoktu yani. Özel bi vakit yoktu...Çok zordu yani benim için pandemi süreci hani şöyle düşünüyor bazı meslekler

açısından hani ev hanımları bile zorlanmış çünkü evde herkes, herkesin ihtiyacı var. Ev hanımları da aynı şekilde güçlük çekti ben öğretmen olduğum için bi de öğrencilerimi düşünmek durumundaydım. Nefes alacak vaktim kalmamıştı yani...Şöyle bişey okuldayız okulda öğlen arasında mesela rahatlıkla çayını kahveni içebiliyosun veya okul çıkışında bakıcının eğer 11 zamanı denk deliyorsa çıkıp arkadaşınla bi kahve içip bi sohbet edebiliyosun bir saat iki saat onun dışında eve hani geliyosun çocuğunu uyuttuğunda hani bir iki saat de o şekilde kendine vakit ayırabiliyosun...Bir iki saat maksimum. (Eylül, 37,evli)

Cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle ev içi ve bakım işlerinin Eylül'ün sorumluluğunda olması, kocasının pandemi sürecinde normal sürece göre kendisine daha fazla zaman ayırmasına imkan sağlamıştır. Kocas, bu dönemi spor yaparak ve televizyon izleyerek değerlendirebilirken, Eylül'ün bu tarz aktiviteler yapmaya zamanı olmamıştır.

İ tabiki çok fazla arttı. O işe gitmediği için evdeydi evin yükü de benim üzerimde olduğu için o bol bol netfilix izledi televizyonda gezen gezintiler oluyor işte you tube da işte bunların videolarını izledi. İı sonra spor yaptı mesala bisikletimiz var bizim bisiklete bindi. İı bu şekilde onun kendine ayrılan vaktinin eşimin yani iki katına çıktığını düşünüyorum ben pandemide. Çünkü evdeydi uzaktan çalışma onun için daha rahattı bana göre çünkü ders vermiyordum o yüzden de o bence daha rahattı. (Eylül, 37, evli)

Sağlık personeli Yağmur ücret karşılığı çalışma saatleriyle ilgili olarak “ *Sekiz saat. Yani dediğim gibi ben doğum yaptığım için daha fazlasını çalıştıramadıkları için sekiz saat, sekizini de full kullandılar. Yani aktif olarak (gülüyor)*”. ifadesinde bulunmuştur. Çocuğunun ödev kontrolünün sorumluluğunun kendisinde olduğunu “*Maksimum yarım saat bir saat... Tabi ki yaşandı. Daha çok iç içe olmak zorunda kaldık anlamadığı konularda şeylerde ikinci bir öğretmen gibi olduk evde bir avantajımız da ilkokul öğrencisi olduğu için daha kolaydı.*” cümlelerinden anlıyoruz. Yağmur'un, pandemi sürecinde anne rolünün yanında öğretmen rolünü de üstlendiği görülmektedir. Birincil sosyalizasyon kurumu olan aile, bu dönemde okulun işlevini de üstlenmiş, bu duruma yönelik emek harcayanlar ise genelde kadınlar olmuştur. Pandemi döneminde öncesine göre iş yükünün daha çok arttığını ifade etmiştir.

Tabi tabi ayırabiliyorsun çünkü o kadar yorulmuyorduk açıkçası o sekiz saatte ya da nöbetlerde çünkü bir yirmi dört saatlik nöbetten sonra sonrasında nöbet tuttum dedim ya iki gün üç gün kendine gelemiyorsun zaten ki evdeki işler rutin devam ediyor ama pandemi öncesinde bu kadar yoğunluk olmadığı için fiziksel olarak da bu kadar yorulmuyorduk. Ama şimdi 8 saat aktif ayakta çalışıyorsun bi de araç kullanıyordum ben ambulans kullanıyordum sürekli bi aktif fiziksel bişey var sonra eve gelip yemek yapmak çocukların işte şeysi saat 10.00- 11.00 dedi mi yani artık onu bile aramıyorduk açıkçası kendime vakit ayırayım işte

Tabi o yönden şöyle diyelim. Tabi bu pandemi döneminde eve misafir fazla gelip gitmiyor ya artık o dönemde e tabi misafir de gelip gitmediği için senin kendine vaktin biraz daha iyi oluyor. Yemek olayın azalıyor misafir gelip gitcek hazırlığın olmuyor o şekilde zamanım fazla ne bilem çamaşır olayımız arttı aslında her gün her gün çamaşır ve ütü olayı olunca kendime ayıracağım zamanım böyle canım sıkıldı dediğim zaman olmuyor zaten...Çünkü pandemi döneminde biz Cumartesi Pazar köyde geçirdiğimiz için köyde de tarla bahçeyle uğraşıyoruz ondan yaşamadık herhalde... Valla ne bileyim. Şöyle bi gözümü gezdirdim canlandırmaya çalışıyorum da şimdi çalıştım çalışsam aynı oluyosun bi ev, günde 8 saat çalışıyosun ama 5 ten sonra da bi evin annesi oluyosun ev hanımı oluyosun yani. Ev hanımının bütün gün gündüz yaptığı işi sen o saat arada yapmaya çalışıyosun. E yemek yemek sonrası ertesi günü düşünüyosun bi ortalık toparlamaya çalışıyosun kendini öyle bi plan yapıyosun çünkü ya bi çamaşır atıyosun ya bi ... Yani bugün bi ütüm var onu yapmam lazım diyorum. Onu bitirmem lazım bugün mesala hafta sonunda dediğim gibi köyde oluyoruz hafta içi burda olduğumuz için ben evin temizliğini geceleri yapıyorum gece yapmak zorundayım mesela bi perdemi yıkamak zorundayım bi onu sıdırmam gerekiyor şu şu gün diyorum bi perdelerimi yıkamaya çalışayım diyorum camlarımı silmeliyim. Ben geceleri mesela cam sildiğimi bilirim. Öyle yapmaya çalışıyorum. Evin ve her gece yatmadan önce de en son bi saat 10.30 tan sonra 11.00 gibi bi oturup meyve yemişimdir ona dinlendim olarak kabul ediyorum. Yani işleri bitirip... Aynen aynen hem oturayım hem bi meyveye yiyeim ya da bi kahve içeyim gibi onu şey yaparım... Yapmadığım için heralde. Mesala telefon konuşması yapıyorum o zaman oturabilir. Bi aile büyüklerimizle telefon konuşurken oturdum mu o zaman şey olurum hatta bazen kendi kendime kızarım dediğiniz gibi çalışıyosun şöyle bi yarım saat oturup ara sıra dinlenmeye ihtiyacın oluyo öyle oturduğum zaman telefonda büyüklerle konuşmuşumdur ya da ablalarla konuşmuşum kalk sen ne oturuyosun işin kalıyor cümlesi kullanıyorum kendi kendime. (Gamze, 46, evli)

Kocasının ev içi işlerde kendisine destek olduğunu ifade eden Gamze, kocasının kendisine ayırdığı zamanla ve ve diğer erkeklerle yaptığı kıyaslamayla ifadeleri şu şekildedir:

Tabi eşim genelde kendini dinlendiriyor. Yorucu bi işte güvenlik görevlisi olarak çalıştığı için o eve geldiğinde zaten benim yemek yapma sürecinde eşimin dinlenme saati...O bir bir buçuk saat. Yatıp uzanma saati. Yemek sonrası benim ortalığı toplama zamanımda da eşimin yine dinlenme saati ve televizyon saati maç saati...Bilmem benim eşim böyle . Geneli daha da fazla olabilir belki eşim yine bana yönden destek oluyor da olduğunu görüyorum yaşıyorum bi marketimizde pazarımızda mesela ben bazı erkekler de tanıyorum onları bile yapmayan alakası olmayan erkekler de var yalnız... Telefonda bütün gün telefon oynayan bilgisayar oynayan erkekler de var. (Gamze,46, evli)

Kübra ücretli işe ilişkin çalışma saatinde bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir. Ev içi işlere ayırdığı zaman ile kendisinin ve kocasının dinlenme zamanlarıyla ilgili ise ifadesi şu şekildedir:

Valla ben beş dakika bi dinlenem diyom. Çocukların hepsi de bişey sorar. Kesinlikle hiç dinlenmeye ait zamanım yok en şey zamanım dokuz buçuk on arası çocukları yatırdıktan sonra keyif çayı demler 10'da kendi başıma içerdim ayaklarımda benim varislerim var işte ayaklarım çok ağrıyo uzatırdım altına yastık koyardım kremler sürerdim dinleneyim diye bi o zaman rahat hissedirdim yani dinlenirdim... İki saat üç saat...Zaten 11 buçuk 12.00'de yatıyosun annem hatta kızıyodu sen çocukları 10.00'da yatırıyosun kendin yatsana işte o çayı içmek dinlendiriyodu...Eşim sürekli uyusa çok sever uykuya. Yani o uyurdu ...Bence daha fazla zaman ayırıyodu. Çünkü o boş bulsun ben boş bulayım hani bayanlar durmuyo ya işte şunu yapayım şu odayı toplayayım bunu yapayım ya bi misafir gelirse ya şöyle olursa ya böyle olursa eşim bak kanepede uyumuştur...Ya benim belirli bi saatim yok şimdi kahvaltı ediyoz kalktık kahvaltı ettik kaldırdık bakıyom ben yemek mi yapılacak içerleri mi toplanacak zaten iki odam iki artı birdeyiz. Bir odayı toplayıp silip süpürüyom kapatıyom çocukların odasına geçem diyom bu sefer çocuklar nereye geçcek tabiki benim topladığım süpürdüğüm yere çocuk odasını yapana kadar ben onlar orayı talan ediyosu ben biri gelecek diye sürekli peşlerinde koşturuyodum ya arada hiç boş yok yani koşturmaca ancak bazen bi komşu geliyor işte bi kahve içelim oturur bi kahve içeriz o kadar. (Kübra, 33, evli)

Nalan pandemi sürecinde aktif olarak sekiz saat çalışmaya devam etmiştir. Pandemi sürecinde ve öncesinde ise kendisine hiç zaman ayıramadığını eşinin kendisine daha çok zaman ayırdığını ifade etmiştir.

Sekiz saat işyeri olarak sekiz saat...Yani işten gidiyosun hadi bakalım yemektir çamaşırdır bulaşıktır hepsi yani yapıyosun oturmaya çok az bi vakit kalıyo...Pandemide de aynıydık yine bu şekilde devam ettik. Kendime hiç zaman ayırmadım...Pandemi döneminde de hani normal hayatımda kendime çok zaman ayırmaya fırsatım olmuyo...Tabi onunki benimkisinden daha fazla (gülüyor)...Yani saat olarak tam şey yapamam ama kendime hiç vakit ayırmıyorum. (Nalan, 34, evli)

Ayşen'in günlük yapılan işlere ve kendisine ayırdığı zamana ilişkin ve kocasının kendisine ayırdığı zamanla ilgili olarak açıklaması aşağıdaki gibidir:

Valla net bi saat veremem çünkü ihtiyaçlarına göre değişiyor ama yani 1-2 saatimi harcıyorumdur onun okuluyla ilgili hani ödev kontrolü olsun takibi olsun sohbeti olsun okulla ilgili yani herşey bir iki saat oluyodur...Tabi o uzaktan eğitim döneminde biraz arttı. Tam birinci sınıftı çünkü o sene oğlum o yüzden biraz üstüne düşmek gerekti biraz arttı tabi...Eskiden daha rahatlık evet pandemi sürecinde bu daha da arttı evde oldukları için herşeyi ...İıı yani pek öyle bi zamanım olmadığı için benim yani o dönemde hani o çok

yoğun dönemden bahsediyoruz dimi pandeminin...O dönemde çok öyle bi vaktim olmadı bebeklerden ötürü vaktim olmadı çünkü. Biri uyusa biri uyandı falan vs. çok nadirdir yani kendi kendime böyle hiç bi iş yapmadan oturabildiğim o dönem...Ya bebeklerin bakımı onlar olmasa büyük işte büyük bitse işte evde bişey falan derken çok çok olmadı yani... Valla heralde günün bi 5-6 saati gitmiştir hani belki daha fazla minumum diyim 5-6 saat gitmiştir. Çünkü nüfus çok olunca bitmiyor yani...Tabiki pandemi öncesinde hem daha azdı çünkü evde olduğum süre de azdı o zaman çalışıyodum çünkü dediğim gibi evde olduğum süre azdı az zamanı verimli şekilde değerlendiriyordum ama tabi evdeyken herhalde biraz bi de pandemide daha çok iş buldum herhalde kendime daha doğrusu o sıkıntı streten tabi arttı yani...Tabi olmuştur yani pandemi döneminde daha çok artmıştır çünkü evde olduğu süre arttı. Yani bazen hafta sonu kapalı olması gerektiği zamanlarda falan kapattıkları oldu ilk zamanlardaki yasaklarda. O zamanlar falan daha rahattı yani kendine televizyon izleme, istediği gibi işte atıştırma, ne bileyim balkona çıkıp sigara içme vs. (Ayşen, 34,evli)

Esra'nın pandemi döneminde ev içi işlere ne kadar zaman harcadığı ve zamanı kullanmaya yönelik deneyimleri şu şekildedir:

Yani sanırım bi beş altı saatim geçiyormuştur diye düşünüyorum. Bunun içinde çamaşır işte bulaşık işte hani genel temizlik. Her zaman diyemem yani...Şöyle benim normal mesai günlerimde eve gelmemle işte yatıp uyumam arasındaki işte o saat işte üç dört saat dört saat diyelim. Dört saat civarında bunun tamamını temizliğe kullandığım oldu. Ha tam kapanmalarda bunu söyleyecek olursak yine aslında aynı süre diyebilirim dört beş saat böyle toplansan temizliğe ayırmışımıdır...Aslında pandemi hani bunun için bi fırsattı ama sanırım biz o fırsatı da daha çok temizlik yapmaya ne bilim daha çok ev işi yapmaya çünkü normalde bunları çok yapamadığım için pandemi bende daha çok bişey yapmadan kendime zaman ayırmak yerine tam aksine işte daha çok ev işi yapmak yapamadığım işleri yapmak fırsatı doğurdu bende sanırım o yüzden çok ilgilenemedim. Yani hiç bişey yapmadan işte sadece kitap okuyayım televizyon izleyeyim bunlar çok olamadı bende...Kendime yine çok pandemi öncesinde de çok zaman ayıramıyordum çünkü haftada bir sadece bir gün izin günüm var onda da sadece tamamlayamadığım işler hafta içi tamamlayamadığım işlere vakit ayırdığım için yine sanırım öyle çok vaktim olmadı yani. Hayır kaç saat ne kadar dersek iki saat belki hani iki saat diyebilirim...İzin günüm için...Mesai günlerimde ben erken uyuyan biriym hani geldiğimde iş sonrasında geldiğimde duşumu alırım bi yarım saat tv izlerim, işte ev işi yine çamaşır bulaşık vs. ondan sonra erken uyuyan bi insan olduğum için yarım saat diyebilirim.(Esra, 37)

Esra, pandemi öncesinde ev içi işlere yönelik harcanan emeğin genellikle kocasının sorumluluğunda olduğunu, pandemi sürecinde ise esnek çalışmaya başlamasıyla bu yükü eşinden aldığını, dolayısıyla eşinin kendisine ayırdığı zamanda artış olduğunu belirtmiştir. Esra normal süreçte kocasından daha uzun süre kamusal alanda çalıştığı için ev içi işler

kocası tarafından yapılmaktadır. Fakat pandemi sürecinde kendisinin de evde daha fazla zaman geçirmeye başlaması ev içi işleri üstlenmesine neden olmuştur. Bu durum da geleneksel aile rollerinin içselleştirildiğinin göstergesidir.

İllaki evet oldu. Ben evde olunca tabi onun sorumluluğu biraz daha azalmış oldu. Dolayısıyla kendine ayırdığı süre azaldı yani ben çalış pandemi öncesinde işte çalışırken temizlik yemek işte çocuk bakımı biraz daha onda yani tamamen onda diyebilirim ama ben de evdeyken eşimin sorumluluğu biraz daha azalınca kendine ayırdığı zaman biraz daha artmış oldu. (Esra, 37,evli)

Şengül'ün pandemi öncesi ve pandemi sürecinde ev içi işler için harcadığı zamana ilişkin açıklaması şu şekildedir:

Yani çok fazla değil. Çünkü ben burdan gittiğimde evde hani uyumadım geçirdiğim zaman dediğimde dört saat anca kalıyor. Uyumadan geçirdiğim zamanda. Bunun hani ayırsam ayırsam deseniz yemektir bilmem nedir daş çatlasın bir saatidir. Yani daha fazlası değildir...Tabi evde olduğum zaman daha fazla ayırdım. Esnek çalışmalarda falan evde olduğumda daha fazla üstüne eğildim. Hani bir saat değil üç dört saat oldu bu en azından... Ne diyim size eğer ee çalıştıysam eve gittiğimde eee en azından iki üç saatim çalıştıysam eğer akşam iki üç saatim temizliğe ayrılmıştır. Çamaşırıdır mutfaktır etrafın toz almasıdır bunları çünkü pandemide daha çok sık yaptık. Haftada bir aldığımız tozu iki güne üç güne düşürdük ya da her gün, gün aşırıya düşürdük. (Şengül, 43, evli)

Güneş (2010) *Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri "Kaynakların Yoksulluğu ve Kadın Emegi"* isimli makalesinde kentli kadınların, hane içinde küçük meta üretimi yaparak hane ekonomisine katkı sağladığını belirtmektedir. Bu kapsamda Şengül, ücret karşılığı çalışma dışında evde sipariş usulü pasta, börek, sarma vs. yaparak hane ekonomisine katkı sağlamaktadır. İşten eve döndüğünde küçük meta üretimine yönelik de emek sarfeden Şengül'ün kendisine ayırabileceği hiç zamanı kalmamaktadır. Pandemi sürecinde ise bu durumla ilgili bi değişiklik yaşamadığını ifade etmiştir.

Pandemi sürecinde değişmedi bizim. On bir on iki saat çalıştık biz. Eğer esnek çalışmada değilsek on bir on iki saat... Onlar benim için bi lüks. Yani pandemi dışında da ben kendime yani ben kendim hiçbir iş yapmadan oturduğün gün veya saat sayılıdır. Pandemi süresinde de öyledir. Pandemi süresinde hiç kalmamıştır yani kendime ayırdığım zaman. Hadi diğer zamanda bir saat ayırabiliyorsam bile o sırada hiç ayıramadım. Normalde de yoğun geçiyor. Çünkü ben ek iş olarak da evde bişeyler yapıyorum. Akşam gittiğimde siparişim varsa onları yapıyorum yani kendime hiç vakit kalmıyor... Tabiki. Eşim normalde çalışmadıysa akşam ayırıyordu vakit ama pandemide evdeyse bütün gün onundu. Evde bişeye katkısı olmadığı için bütün gün kendine zaman ayırma vaktindeydi. (Şengül, 43, evli)

Satış temsilcisi olarak çalışan Hilal'in ev içi işler içi harcadığı zaman ve kendisine ayırdığı zamanla ilgili açıklaması şu şekildedir:

Yaşanmaz mı tabiki. Yani gene üç dört saatimi harcamışımdır temizlik için. Nasıl anlatayım yıkamadığım şeyleri yıkadım hepsini söktüm bi daha taktım bi daha yıkadım. Hani o zamanda pandemi döneminde keyif veriyor onların temizlenmesi insana sanki kurtuluyormuşsun bişeylerden gibi hani artık bize gelmiycekmiş gibi yıkamak etmek hoşuna gidiyor insanın...Oldu tabi boyamalar yaptım. İşte izlemediğimiz filmleri izledik ailecek. Biz beraber olmak hani dedim ya beraber olmak bizim için biraz sıkıntılı ayrı ayrı günlerde izinli olduğumuz için mı onlarla uğraştık yani böyle şeyler boyadık kozalak boyadık böyle güzel keyifli oldu Yani hep beraber..İki üç saat. Zaten dedim ya şey oluyor çalışan insanlarda bunu da mı yapayım başka zaman bulamam bunu da yapayım evdeyken insan o psikolojide olduğu için olmayacak işlere bile kalkıştık yani...Tabi o zaten bişi söylemezsem ben o genelde kendine ayırır zamanı yani şu yapılacak demezsem genelde kendine ayırır. Oldu tabi yani televizyon izledi bol bol. (Hilal, 43, evli)

Gülten, pandemi dönemindeki zamanı kullanma deneyimlerine ilişkin “*Televizyon bakıyoz canım evdeyken bakıyoz. Başka netcen canı sıkılıyor insanın yalnız...Ayırameyoz ya ayıremeyoz. Evin işinin anca hakından geliyom zaten. Evin işini bitirdim mi o zaman irahat ediyom oturuyom. Televizyon açıp bakıyom işte. Boş zamanda açıp izleyoz. Haber dinleyom*” ifadesinde bulunmuştur. Kocasını vefat etmeden önceki dönem için ise “*İşte o zaman çalıştığımdan tabi televizyon şey bakamıyorsun. Vaktin olmuyor zaten. Bi gün tatil oluyo onu da evin temizliği çocukları yıka bakalım ütüsüymüş çocukların şeysi işiymiş derken evin işiymiş derken hiç oturmadan işe gidiyodum.*” demiştir.

Ev kadını olan İpek'in pandemi döneminde zamanı kullanma deneyimine ilişkin ifadeleri şu şekildedir.

2-3 saat ödev yapsak mesela beraber küçük olduğu için zaten beraber yapıyorduk 3-4 saat harcıyomuşumdur yani...Tabi daha çok film izlemeye başladım internetten e tabi sosyal medyada o şekilde yani onu daha çok kullanmaya başladım...Tabi boş zamanım olduğu için. Daha çok...4-5 saat herhalde ayrılıyordur yani 5 saat yemek yap kaldır et...Pandemi öncesinde dışarı çıkıyorduk daha çok, evde zaman az geçiyorduk yani bu sefer daha fazla evin işiyle ilgilenmeye başladım. (İpek,29, evli)

Görüşme yapılan ücret karşılığı çalışan kadınların hemen hemen tamamı işten eve döndükten sonra kendilerine ayırabildikleri bir zamanları olmadıklarını ifade etmiştir. Pandemi sürecinde ev içi işlerin daha da artmasından dolayı bu konuda çok fazla değişiklik yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Eve geldikten sonraki süreçte, yemek yapma, çamaşır yıkama, serme, katlama, çocukların bakımına yönelik sorumluluk genel olarak

uyku vaktine kadar devam etmektedir. Kadınların büyük çoğunluğu kendilerine uykuda zaman ayırabildiklerini belirtmiştir. Oysaki uyku fiziksel bir ihtiyaçtır. Bu durum bize kadınların kendilerine ayırabildikleri bir zamanlarının olmadığını, cinsiyetlendirilmiş iş bölümü nedeniyle, kamusal alanda mesaisi biten kadının evde diğer mesailerinin başladığını göstermektedir. Pandemi sürecinde ev içi işlerin katlanarak artması ve eşitsiz iş bölümü nedeniyle kadınların ezilmişlikleri derinleşmiştir. Tek ebeveynli hanelerdeki kadınlar tüm bu sorumlulukları sadece kendileri yüklendiklerinden pandemi süreci onlar için daha sıkıntılı bir sürece dönüşmüştür. Battal (2021) tarafından yapılan başka bir araştırmaya göre de COVID-19 sürecinde artan ev içi emek yükü nedeniyle kadınların kendilerine ayırabilecekleri bir zamanları kalmadığı ifade edilmektedir.

5.6. Kadınların Pandemiyle Sınası

Zaretsky kadınların ücretli iş gücünden dışlanmalarının sebebini kapitalizmle ilişkilendirmiştir. Kapitalizm, ev dışında ücretli iş yaratırken, iş gücünün yeniden üretimi için kadınların ev içinde çalışmalarını gerekli kılar. Bu bağlamda kadınlar, işçiler için psikolojik besin de sağlar (Hartmann, 2016, s. 162). COVID-19 pandemisinde yaşanan belirsizlik süreci, virüsün bulaşma yollarının tam olarak bilinmemesi, tedavisinin ne şekilde olacağına ilişkin net bir açıklamanın olmaması ve uzun süren tam kapanmalar kişilerde kaygı ve strese sebep olmuş denegeyi sağlamak yine kadınların sorumluluğuna eklenmiştir. Bu süreçte virüsten korunabilmek için mümkün olduğunca temastan kaçınılmış, maske, mesafe ve hijyen kurallarına riayet edilmiştir. Hijyene yönelik ev içinde oluşan iş yükü çoğu hanede kadının görevleri arasına dahil edilmiştir. Bu süreçteki belirsizlik ve kaygı durumları, ev içindeki işlerin kadınların iş yükünü arttırması, erkeklerin bu işlere ilişkin sorumluluk almaktan kaçınması ve çocukların çok uzun süre sokağa çıkma kısıtlamasının bulunması hane içinde gerilimlere sebep olmuştur.

Tek ebeveyn olan Sinem, pandemi döneminde yaşadığı kaygılarla ve bunun ev içi iş yükünde oluşturduğu artışla ilgili şunları ifade etmiştir. Ayrıca bu dönemde çocuklarıyla ilgili iletişimde çok fazla zorluk yaşamadığını belirtmiştir.

Yani çok zor oldu ama tabiki başardık. Tek başıma, temizlik yaparak kendimizi daha çok şey yaparak, bi şekilde yendik... Tabiki daha zor oldu... Tabiki daha çok yorucuydu. Tek başına olunca...Yani fazla yaşanmadı sayılır. Çocuklar arada evde kaldıkları için can sıkıntısına biraz şey oldular o kadar yani herhangi bir ciddi bişey yaşamadık...Küçük olsalardı sıkıntı olurdu mutlaka. (Sinem, 35, bekar)

Tek ebeveyn olan Gülten ve İpek'in pandemi döneminde sağlığına yönelik kaygıları ve hane içi ilişkiler ile ilgili ifadesi aşağıdaki şekilde olmuştur.

Öyle aşırı hasta olmadım da ufak bi hana ösürük olsun insan kuşku kapıyo ilaç alıyom işte ağrı kesici bişeyler öyle idare ediyoz...Çay içiyoz ot çayı gibi...Tabi evde olunca sıkılıyolar gençler daha bi şeyedyolar daha bi çeşit şeyler yeyolar batırıp çıkarıp yörüüveriyolar...(Gülüyor) temizlemek annesine kalıyor...Hindi sabah çıksa bari aşam gelir eve o gada şey yapmazlar evde dökülüp saçılmaz mecbur evde olduklarından dağıtıyolar toplamak bize düşüyo gari. İster istemez bırdıdanıyosun...Benim olmucağımı hissederlerse olmazsam o zaman toplarlar ama ben evde oldum mu nasıl olsa annem yapıyo diye bek şeyetmiyolar...Güveniyola...Yoran ne olcek işte para şeysi oluyo insan çalışma şey olmeyo. Çalışılmeyinceye gada sıkıntı oluyo tabi istediğini alamıyon istediğini edemiyon sıkıntı oluyo. Çocukların işi olmayıveriyor işten çıkarıyola dediğim gibi pandemi sürecinde zor oluyo... O zamanlarda tabi işsizlerdi çocuklar kısa dönem çalışması veriyolar... Çok yoran temizlik işleri oluyo ev işleri...Sıkılıveriyon devamlı evde olası insan sıkılıyom biyo dışa çıkam gezen diyo insan evde sıkılıyon dışa çıkmak istiyio insan hava almak istiyio. (Gülten,57, bekar)

Takviye vitamin kullandım ondan sonra kendimi bu şekilde korudum daha çok meyve tükettik çocukla...Tabi oldu. Daha çok temizliğe günlük temizliğe daha çok dikkat ettik bu şekilde...Evet oldu zaten kendim yaptığım için yine kendim yapıyorum daha fazla yapıyorum...Evet daha fazla temizlik yaptım...E tabi önceden yani belli bi saat gine okula gidiyodu orda da çocuk değişiklik oluyodu e tabi sürekli evde olunca o da sıkıldı o yüzden arada oldu gerilimler oldu.(İpek, 29, evli)

Tek ebeveynli hanede anne olan Şule, pandemi döneminde sağlığına yönelik kaygılarla mücadele edebilmek adına daha fazla temizlik yapma isteği duyduğunu ifade etmiştir. Özel bir kolejde öğretmenlik yaptığı için hafta içi neredeyse akşam saatlerine kadar çalışmaktadır. Ders aralarında temizlik yapmak zorunda hissettiğini belirtmiştir.

Ben ders arasında bile elime bez alıp kapı kollarını sildiğimi hatırlıyorum. Bir saat iki saat önce silmiş olmama rağmen. Hani onu yaptım baya hiç hayatımda yapmadığım şeyleri yaptım temizlik adına gerçekten. Kapıyı dış kapıyı bile böyle tamamen siliyordum böyle her gün sokak kapısını. Domestosla siliyordum. Bunu hiç hayatımda normalde sitede yaşıyorduk şimdi de sitede yaşıyoruz gerçi de o zaman o sitede temizlikle ilgili özel temizlik şirketinden elemanlar vardı blokları temizleyen biz bloktaki arkadaşlarla komşularla çıkıp böyle domestoslarla her yeri yıkadık duvarları bile domestoslamıştık o pandeminin patladığı süreçte hani ben zaten evimde temizlik yapıp vakit bulamadığım için temizlik yapamayan bi insanken çıkıp bi de bloğu temizledik yani. Tertemiz. Böyle akıl dışı hareketlerimiz oldu... Zihinsel olarak zorlandım. Çünkü şöyle bi durum var. Bilgisayarın karşısında vakit geçirmek durumundasınız. Bi yandan da evin hijyenini sağlama şeyi geçiyo. Bi yandan böyle sürekli

Çamaşır suyuyla silmem gerekiyormuş gibi hissediyorum. Bi de hani online alışveriş yapıyorum ama market giriyor market malzeme getiriyolar bırakıyorlar ama ben hemen derse dönmek durumundayım aklımdan şey geçiyo o market poşetlerinin içinde mikrop varmuş gibi düşünüyorum bir an önce onları ıkartmam gerekiyor dezenfekte etmem gerekiyo eee düşünce aşaması beni çok zorladı. Hani bilgisayarın karşısında olmayıp da sürekli temizlik yapıyo olsaydım herhalde kafam rahat ederdi. (şule, 38, bekar)

şule bu süreçte kendisini en çok zorlayan durumun tek başına olması olduğunu belirtmiştir. Bilinmezliklerle dolu bu süreçte çocuğunun bakımıyla da sadece kendisinin ilgilendiğini, ayrıldığı kocasından çocuğun bakımına yönelik bir destek göremediğini ifade etmiştir.

şöyle iii yani o dönemde tabiki bi bilinmezlik var. İnsan nolcağını bilemiyo yanında kendisini destekleyen birisinin olması gerekiyor ama bu da yok. Iı bazen hani kendinizi boşlukta hissedebiliyorsunuz. Böyle boşlukta hissettiğim zaman oldu. Çünkü zaten benim destek olmam gereken bi oğlum var hani tek başıma destek oldum süreçte. Çünkü babası biraz haleti ruhiye sebebiyle biraz hani nasıl desem hastalıktan korkan bi insan. Nane molla da diyebiliriz açıkcası. Çok böyle kendini zaten bu süreçte sürekli kendini korona ilan eden böyle test yaptırmadan evine kapatıyordu evinden dışarıya çıkmıyordu. Böyle iki hafta aralıklı süreçlerle sürekli böyle hasta hissediyordu kendini. Onun yle bi de onun herhangi bir desteğini görmedik o yüzden eee tek başımaydım ve tek başına hem oğluma o süreçte destek olmak durumunda kaldım hem kendim ayakta kaldım kendimi ayakta tutma durumunda kaldım. Hem ailemin yanına gidemiyorum ailemin benim üzerinde olan endişelerini gidermeye çalıştım. (şule, 38, bekar)

Eyll pandemi döneminde kocasıyla daha çok vakit geçirdikleri için onu daha fazla gözlemlene imkanı olduğunu belirtmiştir. Bu durum hoşuna gitmeyen davranışların görünürlüğünü arttırmıştır. Bu süreçte daha fazla gerginlik yaşadıklarını ifade etmiştir. Kaygıları, kaygılara yönelik mücadele süreci ve hane içi ilişkilere ilişkin şunları anlatmıştır:

Vitamin desteği almaya çalıştım. İşte kulaktan dolma şu bitki iyi geliyormuş dendiğinde onun çayını içtim ıı daha çok vitamin desteği yapmaya çalıştım işte B vitamini C vitamini B12 vitamini hani bu süreçte biraz vitamin ykmn arttığını düşünüyorum yani. Çok fazla vitamin de almak iyi değil sonra bunu da tabiki bilincindeyiz ama kaygı sağlığım daha iyi olsun diye bu kaygıdan dolayı çok fazla vitamin tükettim yani...Ya şöyle tabiki çok vakit geçirdiğiniz için evin içinde kapandığınız için bi sosyallik ister istemez azaldı herkeste olduğu gibi ee ya bu da tabiki eşinizi daha fazla gzlemlenmeyi sağlıyor size bu durumda da hoşunuza gitmediği davranışlar tabiki rahatsız etti. Mesela televizyon konusunda çok fazla kavga ettik yani onun başında oturması beni çok rahatsız etti ve bu konuda çok tartıştık mesela...Tabiki çok fazla. Arttı.diğer türlü görmüyorsun iş yerinde naptığını veya sosyal

medyayla ne kadar ilgilendiğini ama evin içinde sürekli elinde telefon televizyonun karşısında oturan bi adamla karşı karşıyasınız hani onun için de sağlam sinir lazım dayanmak için ben öyle düşünüyorum (gülüyor)...Ya şöyle çocuklarla çok fazla...Küçükle zaten hiç hani problem yaşaamdım çünkü ben zaten çalışan bi bayan olduğum için bebeğimle vakit geçirmek beni mutlu etti. Hani onla ilgilenmek onun ihtiyaçlarını karşılamak bi anne olarak çünkü bi anne yanınızda var yani o hoşuma gitti. Ama büyük oğlumda tabiki aynı şey söz konusu değildi. Tabiki çatıştık. O çünkü o dönemde çok fazla yemek yeme isteği duydu çok fazla bişeyler yemek için mutfığa girip çıktı ben onu engelledikçe hırçınlaştı yani çünkü bi uğraşı yoktu. Sürekli bişeyler yemek istiyordu ben de bunun sağlıksız olduğunu çünkü çocuklar her zaman hoşlarına giden şeyleri yemek isterler bunu engellediğim için de tabiki gerginlik yaşıyorduk yani oğlumla aramızda gerginlik oluyordu. (Eylül, 37, evli)

Sağlık personeli olan Yağmur virüse yakalanmaya yönelik risk grubunda bulunmaktadır. Kendisinin yaşadığı yorgunluktan dolayı gerilim yaşadığını belirtmiştir. Kaygılarıyla mücadele etmek için süreci yönetmek adına yaşadığı deneyimler şu şekildedir:

Hmm.yani hani daha çok dikkat ederek daha hani nasıl diyeyim çalışırken ekipmanları aktif kullanmaya devam ederek. İşte daha çok vitamin alarak dediğim gibi ben çok vitamin kullanan bi insan değilim ama o dönem kullandık hep beraber ailecek hiç kimseyle görüşmeyerek şey bi destek almadık ama bu şekilde idare etmeye çalıştık. ...Tabiki. Her yer temiz olsun ki hasta olmayalım işte elimizle şurayı elledik orayı da silelim. İşte hani pazardan aldıklarımızı havalandıralım poşetlerini değiştirelim marketten aldıklarımızı silelim onların poşetlerini atalım tabi bu bi yükü. Normalde pazardan alıp gelip dolaba koymak varken daha fazla iş yükü arttı... Biz çok evde kapanmalarda evde kalamadık yani sadece hafta sonlarıydı bu o da rutinde zaten hani ekstra bi bir hafta on gün ikimizde işe gitmeyip ya da bi karantina süreci yaşamadık açıkçası o yüzden...İkimiz de aktif çalışmaya devam ettiğimiz için...Yani şöyle çok aman aman bişey olmadı açıkçası kayda değer. Çünkü küçükler daha tabiki bizim tahammül seviyemiz yorgunluktan dolayı düşüyor ama o onların geriliminden değil tamamen bizim yorgunluğumuzdan kaynaklı ya da benim. Hani şahsım adına yorgunluğumdan kaynaklı olmuştur ama öle çok hatırladığım bişey yok. (Yağmur, 3,evli)

Şengül virüsün kimi ne şekilde etkilediğinin bilenmezliği yüzünden yaşadığı kaygılarla mücadele etmek için daha fazla temizlik yaptığını, bunun da hem hane içinde hem de kamusal alanki işinde iş yükünü arttırdığını ifade etmiştir. Kocasının bu konuda kendisine destek olmamasından rahatsızlık duyduğunu, bunun zaman zaman aralarında gerilime sebep olduğunu belirtmiştir.

Doğallığa yüklendim ben birçok hani biz iş yerinde de aynı evde de aynı doğallığa yüklendik. Sürekli bitki çayı çok içtik. Doğal beslenmeye çocukları da aynı şekilde evde aynı

şekilde yaptım. Doğal beslenmeye yöneldik paketli ürün almadık iş yerinde de aynı bitki çayına çok yüklendik vitamin dedik doğal yoldan alalım meyvelerden sebzelerden o şekilde... Tabi tabi temizlik hiç kesilmedi. O kesin temizlik hiç kesilmedi...Aynen tabiki oldu. Yoksa yapmazsam içim rahat etmeyecek ya hasta olursak ya çocuk hasta olursa olur yada ağır geçirirse çünkü ağır geçirenleri de görüyoruz. Takibini yapıyoruz. Ağır geçirmek korkutuyor, olmak değil...Hani gribi biliyoruz. Grip olsak da biliyoruz. Grip ağrı yapıyor şöyle yapıyor böyle yapıyor şunu yaparsam işte geçer. İşte bir hafta içinde geçiyor falan. Ama bunu hiç bilmiyoruz. Vücudumuza napcağını bilmiyoruz... Kimisini hiç ellemiyor yani rahatsız etmiyor. Ama kimisini çok yoğun bakımlara kadar götürüyor. Çok ağır geçiriyor. İşte ben o ağır geçirmek kovid olmak değil kovid olabilirdik ama ağır geçirirsek...Tabiki şimdi aynı evin içindesiniz. Siz kıpırdadıkça eğer eşiniz yoksa evde izin günümde mesela eşim yoksa evde ben kendim rahat rahat kıpırdarım yaparım. Ama siz kıpırdayıp dururken birinin orda uzanıp rahat edip televizyon bakması sizin oralarda telaş içinde onu yapayım bunu yapayım yemek yapayım yemek saati geldi yok işte bitki çayı koyayım yok meyve hazırlayayım çocuklara telaşıyla koşuşturduğunuzda tabi ki sinirleriniz bozuluyor. Bozulunca ister istemez hani çatıyosunuz...Ya tabi çocuğun da canı sıkıldığı için evde hani psikolojikmen o da farklıydı. Hani yine biz anne olarak başka yerlere dağıtıyoruz stresimizi çocuklar daha farklı geçirdi bence. Onun da sinirleri bozulunca tabi ki çıkışıyor biraz da ergen olduğumuz için artık büyüdük. O çıkışınca ben daha sert çıkışıyordum ben anneyim mesela tabiki oldu bunları geçirdik yani. (Şengül, 43, evli)

Hilal pandemi öncesinde uzun saatler çalışan ve kocasıyla izin günleri aynı olmayan bir kadındır. Bu süreçte sağlığına yönelik kaygıları yoğun olarak yaşasa da kapanma dönemlerinde ailesiyle birlikte güzel vakit geçirdiğinin kendisine iyi geldiğini ifade etmiştir.

İı valla nasıl diyim tabi insan sadece kendisinden değil kendime olacağından hiç korkmadım aslında öle söyleyebilirim hani eşime olur çocuklarıma olur birimize olursa onlara olur endişesi vardı ıı böyle kendimi iyi hissetmediğim zamanlar onlara yaklaşmadım ve bunu onlara söyledim yani sanki bi de insan sürekli evham oluyor aslında hiç geçirmedim öyle bişeydi evhamımdan yaklaşmadım...Acaba mı acabalarla yaşadık pandemi sürecinde Mecbur zaten. Mesela işten eve geliyordum sanki bulaşmış gibi hissedip kendimi olduğum gibi banyoya atıyordum yani hızlı bi şekilde banyoya girip her şeyimi çıkartıyordum tabi her gün onları yıkamak da artık yormaya başlamıştı hani. Montunu ne bilim montunu her gün yıkamazsın ama orda o dönemde mecburduk yani acaba mı kesin var kesin bulaştı deyip mont falan yıkıyorduk her gün... Aşırı çamaşır yıkadım zaten ben hayatımda hiç o kadar yıkamamıştım...Biz çok keyif aldık gerçekten keyif aldık hani birbirimizi yeni bulmuşuz gibi hissettik çok da memnunduk öyle bi sıkıntımız yoktu...İyi geldi vallahi iyi geldi ne yalan söyleyeyim. (Hilal, 43, evli)

Esra sürece yönelik oluşan kaygılarla mücadele etmek için hijyene daha çok dikkat etmiş, bu durum diğer kadınlar gibi Esra'nın ev içi emek yükünü arttırmıştır. Çocuğuna sürekli temizlikle ilgili uyarılarda bulunması aralarında çatışmalara neden olmuştur.

Ya oluştu. Ya bu konuda hastalıkla ilgili araştırma yaptık işte nedir ne değildir tabi çok sağlıklı verilere ilk zamanlarda ulaşamadık çok aslı astarı olmayan şeyler de duyduk elbette ama hani onun dışında işte paslaşarak arkadaşlarla ne bilim birbirimizle konuşarak birbirimizi rahatlatmaya çalışarak... Ev içi iş yükünde tabiki daha fazla çamaşır daha fazla temizlik çamaşırın getirdiği o daha fazla ütü yükü bunların hepsi evet daha fazla iş yükü getirmiş oldu. Hatta işte alışveriş malzemeleri getirdiğimiz alışveriş paketlerini poşetlerini bunların hepsini yıkadık o dönem ee tek tek bütün paketleri dezenfekte ettik yıkadık kuruladık bütün meyveleri işte tek tek yıkayıp buzdolabına yerleştirdik ambalajı açılıp işte yerleştirilebilecek işte dolaba yerleştirilebilecek gibi şeyler varsa onların tek tek ambalajlarını açıp işte başka temiz kaplara alarak dolaba yerleştirdik vs. Bunların hepsi ekstra iş yükü bizim için...Aslında olmadı çünkü heralde eşimin biraz daha işine geldi bu durum çünkü bütün yükün artık %80 onun omzundaydı benim çalıştığım dönemde. Onun için biraz daha kenara çekilip dinlenme fırsatı doğdu ona. İşte benim full temizliğe yüklenmem hani ayak altında onun ayağının altında olmamam aslına onun işine geldi sanırım. Bizim böyle tartışmamız olmadı herhangi bi çekişme tartışma durumu olmadı yani...Tabi çocukla oldu şu bakımdan oldu hani daha fazla titizleniyosun sürekli ona uyarılarda bulunuyosun şöyle dikkat et annem maskeni indirme dezenfektanını sık elini yıka bu tarz uyarılar tabi çocuğu bi müddet sonra yoruyor bizi de yoruyor tabiki onun dikkat etmeyeşine kızıyor sen yoruluyosun. Sen uyarıyosun o yoruluyor ve bu durum tabi tartışmalara sebep oldu.(Esra, 36,evli)

Bahar da bu süreçte kaygılarıyla mücadele edebilmek için hijyene ekstra dikkat ettiğini ve bağışıklığı güçlendirmek adına sağlıklı beslenmeye özen gösterdiğini belirtmiştir.

Nasıl mücadele ettik aslında çok fazla mücadele ettiğimi söyleyemem çok stresliydim ee naptım...Her gün zaten bi eve gelir gelmez önce bi ellerimizi yıkıyoruz hiçbir yere dokunmadan sonra kıyafetlerimizi direk banyoda çıkarıp her gün duş alıyoruz. Kıyafetler bi kere giyiliyor 60 derece ve üzerinde yıkıyor eee bu şekilde temizliğe ve hijyene bi tık daha fazla dikkat ettik diyebilirim. Dediğim gibi sağlıklı beslenmeye daha çok dikkat ettik her besin grubundan yeterli kadar almaya çalıştık. Haftada iki kez balık tüketimine özen gösterdik çocuklara ve kendimize dışardan ekstra c vitaminleri takviye ettik ama yine de covid olduk o ayrı mesele öyle (gülüyor)... Ee eşimle o konuda sıkıntı yaşamadık zaten eşim çıkabilen grup içersindeydi o çıkıyordu ama biz çocuklarla evdeydik. O dönemde çocuklar evde olmaktan evet mutsuzdu ama eee bu dönemim geçici olduğunu düşünerekten evde

kaldık ama çok bi sıkıntı olmadı bizim açımızdan evcimen bi aileyiz öyle diyim belki ondandır. (Bahar, 42, evi)

Kübra pandemi sürecinde uzun süre karantinada kaldığını ifade etmiştir. Bu durumun hane içi ilişkilerde herhangi bir olumsuzluk yaratmadığı gözlenmektedir.

Hayır hiç sorun yaşamadık. En çok ne yicez ne yapalım on dört gün ben bi karantinada kaldım işte ilk açıldı pandemi olduğunda on dört gün kaldım arkasından bi gün çıktım Cumartesiydi Pazar günü annem vardı yanımda Pazartesi iş başı yapcam Pazar günü annem pozitif çıktı. On dört gün bi daha kapandım iş yerine gelmeden. On dört bitti yine aynı hafta sonumuydu hafta içimiydi tam hatırlamıyom eşim eve geldi ben çok hastayım kovid oldum galiba test verdim ben dedi bizim süre de bitiyi bi gün var annemle eşim tahlil sonucu geldi o pozitif çıktı üç sefer arka arkasına on dört on dört on dört kaldık...O zaman diliminde tabi çok böyle zamanımız nasıl geçtiğini anlamıyosun zaten kalabalık da olunca iyi tamam ne yiyelim heep sürekli unlan hamurşileriyle. Hadi baba sen bugün pizza yap babamız pizza yapar güzel hamuru yoğururum ben gerisini o yapar hiç karıştırmaz. Ee çocuklar ne istedi anne bunu gördük televizyondan bunu yapalım hadi bunu yapalım sürekli öyleydik yani...Çocuklarla gerilim hala oluyo sadece kavgalarından dolayı yoksa bişeyleri yoksa sürekli kavga. Kardeşsiniz siz diyom bunu nasıl anlatcam ben size diyom tamam diyo iki dakika sonra sarıyolar iki dakika sonra kavga. (Kübra, 33, evli)

Nalan'ın kocası pandemi sürecinde kısa çalışma ödeneği kapsamında işten ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu durumun kocasını olumsuz etkilediğini bu sebeple zaman zaman problem yaşadıklarını belirtmiştir.

Tartışma sebebi değil de böyle daha hani can sıkıntısı gibi bişey oldu çünkü hani o çalışmadığı için ben napcam sen çalışıyorsun hani ben senin aldığın parayı yiyom gibicesine gurur yaptı biraz açıkçası o yüzden bu sıkıntılarımız oldu...Evet pandemiden kaynaklı...Yani dönem dönem oldu...Sıkıldılar hani sokağa alışkın bi çocuklar evimizin olduğu yer müsait olduğu için o yüzden hani sürekli çıkmak istekleri yok hani ders çalışmak istemiyolar şey değiller...hıhı evet. Çıkarmıyoduk açıkçası yani biz de çıkarmıyoduk. En çok korkuları da zaten polisler oldu. (Nalan, 34, evli)

Ayşen pandemi sürecinde ikiz çocuklarını dünyaya getirmiştir. Kaygılarıyla mücadele edebilmek için temizliğe daha fazla özen gösterdiğini ifade eden Ayşen, bu süreçte evde kalmanın kendisinde bir olumsuzluğa sebep olmadığını, aksine yeni doğum yaptığı için evde kalmak zorunda olduğunu, dolayısıyla bunun kendisini etkilemediğini belirtmiştir.

Ya çok çok özel bişi yapmadım işte korumaya çalıştım dışardan böyle iletişimi azalttım insanlardan teması olarak dışarı girip çıkan mecbur olan grip çıkmak zorunda olan insanların hemen temizliğine işte şeyine özen gösterdik vs. işte ben çıkmak zorundaysam ya da

çocukları hastaneye falan götürmek zorundaysak işte en sakın saatleri hemen işte randevu saatine çok az bi süre kala koştura koştura gidip hemen hızlıca işimizi bitirip çıkmak gibi işte o şekilde...Yani şöyle aslında o dönem genel olarak bi kapanma oldu ama işte ben yine hep aynı şeyi söylüycem doğumdan dolayı ben zaten evde olmak zorunda olduğum için aslında bu benim psikolojimi biraz daha rahatlattı tam tersi çünkü ben evdeyim ama herkes evde yani tam bahar Mart, Şubat sonu doğum yaptım ben tam bahar havalar çok güzel tam dışarı çıkılacak zaman ben çıkamıyorum ama kimse çıkamıyor diye kendimi avuttuğum bi dönemdi. Yani o yüzden bi gerginlik olmadı o sebepten ötürü...Evet oldu çünkü o çıkmak istedi dışarıya parka daha rahat çıkmak istedi falan o da pek mümkün olmadı hani anlatıyosun ama tabi anlamıyo bışileri o yüzden bu yönden biraz sıkıntı yaşadık. (Ayşen, 34, evli)

Pandemi sürecinde ikinci çocuğunu dünyaya getiren Zuhal, bu dönemde kocası ve çocuğuyla zaman zaman gerildiklerini belirtmiştir. Yeni doğum yapan Zuhal, bebeğinin henüz kırkı çıkmamışken arkadaşları tarafından ziyaret edildiklerini ve bu durumdan büyük kaygı duyduğunu anlatmıştır. Kocasına bu ziyaretleri kabul etmemesi gerektiğini belirtse de kocası arkadaşlarını kıramamıştır. Bu durum aralarında tartışmaya sebep olmuştur.

...Covidin şöyle bir etkisi oldu. Şimdi biz bahçe evinde kaldığımız için arkadaş çevremizin bahçe evi olmadığı için kaçacak bir tek bizi buldukları için hani bizim yerimizi hani Allah başımızdan eksik etmesin ama arkadaş çoğaldığı için ben de yeni doğum yaptığım için tartışmalarım çoğaldı. Hani yeni doğum yaptım daha çocuk kırkı çıkmamış ama insanları kabul ediyoruz ki insan çok haklılar gelmek istiyorlar çünkü kaçabilecekleri hiç yer yok evde sıkışıp kaldılar arkadaşlarımız bir tek bize gelebiliyor. Bağ bahçe aman çocuklar bahçede oynasınlar keyif alsınlar diye ama benim ekstrem bir durumum vardı yeni doğum yapmıştım bebeğim vardı ve çok korkuyordum. O yüzden biraz tartışmalarımız vardı ya nolur hani kabul etme. Şu an müsait değiliz ... hasta de. Hani yok çocuk rahatsız aman gelme de. O da yüzü tutmuyordu çok sevdiği arkadaşları olduğu için hayır diyemiyordu bir tek o dönemde şu çocuk kırkı çıkana kadar gerçekten çok gerildim. Kalanlar bile oldu evimizde. Çocuğu kreşe gidiyor kendisi çalışıyor şehir şehir geziyor. Kim bilir nerelerde covid kapıyor bize geliyor ve bizde kaldı ve çocuk 27 günlüktü daha. Öyle şeyler yaşandı... E doğal olarak ben eşime sinirlendiğim için ona bir tahammül yani üç tahammül edebilecek güçteyken bir tahammül edebilecek güce düşüyorum. Gerildiğimden ötürü dolayısıyla çocukcağız da benim sabrıma tanık olamıyor durum bu. İster istemez.(Zuhal, 40, evli)

Sonuç olarak, pandemi sürecinde yaşanan ev içi emek yükündeki artışı göğüsleyenler genel olarak kadınlar olmuştur. Virüsün nasıl bulaşacağının bilinmemesi sebebiyle yaşanan kaygı durumunu ortadan kaldırabilmek adına daha çok temizlik yapılmış, sağlıklı beslenmeye daha çok özen gösterilmiştir. Uzun süre yaşanan sokağa

çıkma kısıtlamaları nedeniyle aile bireyleri arasında zaman zaman gerilimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte çocuklarına ilişkin sorumluluğu tek başına üstlenmek durumunda kalan kadınların daha dezavantajlı olduğu gözlenmektedir.

5.7. Ataerkilliğin Yeniden Üretilmesi mi? Değişmesi mi?

Yapılan görüşmeler sonucunda ev içi işlere ilişkin sorumluluğun büyük oranda kadınların sorumluluğunda gözlenmiştir. Bilgisine başvurulanan kadınlara ev içi işlerin neden kadınların sorumluluğunda olduğu ve buna neyin sebep olduğu sorulmuştur. Verilen cevapların genelinden çıkan sonuç yetiştirilme tarzıyla bağlantılı olduğu yönündedir. Bu da ataerkilliği ve cinsiyetlendirilmiş iş bölümünü işaret etmektedir. Millet, *Cinsel Politika* isimli eserinde ataerkilliğin yeniden üretilmesi ve denetlenmesinde ailenin önemli bir fonksiyonu bulunduğunu, ailenin yüklendiği roller dolayısıyla, ataerkil toplumun prototip bir örneğini yansıttığını ifade eder. Ayrıca ailenin, ataerkil düzenin devamlılığının sağlanması noktasında çocukların bu ideolojiyi benimsemelerine katkı sağladığını, sonrasında ise bunun öğretmenler ve okul tarafından pekiştirildiğini dile getirir (Millet, 1987). Bilgisine başvurulanan kadınların ifadeleri, Millet'in ataerkilliğin aileden öğrenildiği görüşünü destekler nitelik göstermektedir.

Hartmann ise; insanlık tarihi boyunca cinsiyete dayalı iş bölümünün evrensel bir özellik gösterdiğini ileri sürmektedir. Kapitalizmden önce de, var olan ataerkil sistem, kadınların ve çocukların emeklerini kontrol eden bir mekanizmaya sahiptir. Cinsiyete dayalı iş bölümü ise, kapitalist toplumlarda erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin yeniden üretilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Erkekler kadınlara kıyasla daha yüksek ücret almakta, ayrıca ev işleri kendileri için kadınlar tarafından yapılmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü erkeklere çift yönlü çıkar sağlarken, kadınları toplumda ikincil konuma itmektedir (Hartmann, 1976)

Yapılan görüşmeler neticesinde, ev içi işlerde sorumluluk alan erkeklerin ise ev işi yapma noktasında ailesi tarafından kendisine sorumluluk verildiği ya da kadının ücretli olarak çalışması sonucu evde kendisinden daha az zaman geçirmesinin neden olduğu anlaşılmaktadır.

Kocasını yaklaşık on beş yıl önce kaybetmiş, ev kadını olan, elli yedi yaşındaki Gülten, kocası vefat etmeden önce ev içi işlerde sorumluluk almadığını, şimdi oğullarının da bu konuda herhangi bir sorumluluk almadığını belirtmiştir. Ev içi işlere ilişkin sorumluluk geleneksel olarak kadınlara yüklenmiştir. Ailenin her konuda olduğu gibi iş

bölümüne ilişkin bir yeniden üretim merkezi olduğu gözönüne alındığında erkek çocuk babasından öğrendiği işleri devam ettirmektedir. Bu da genellikle meslek edinmeye yönelik olmaktadır.

Bilmiyomki eski zaman insanları biraz daha şey oluyo heralde kendileri mi öyle şey biz mi gösteremedik edemedik. Hiç yapmazdı öyle temizlik işlerini şey işlerini de yapmazdı. Oğlanlar da aynı benim...Valla bilmiyom önünden öğretmesinden mi kaynaklanıyo bilmiyom da ben yapıyom işte bu yaşta bilen sözüm ben yaparım hep temizliği şeyimi hani anne al gel biz ediverelim demezler. Hep ben yaparım cam silme ondan keri süpürge süpürmek ben yaparım temizliği... Yapan yapıyo ya. Hani yapan erkekler de var da hani bizim aile geleneğinden mi bizler şeyetmezdiğimizden mi zorlamıyoz ondan mı...Gördüklerim var öyle yapanlar var...Eşimin akrabalarında pek yoktur da onlar tabi aile şeysinden. Ama komşu var S... o yapıyo. Onu gördüm.(Gülten,57, bekar)

Öğretmen olan Eylül kocasının ev işlerini görev bilinciyle değil, kendisine yardım adı altında yaptığını, bu duruma ataerkil bir toplumda yaşamamızın sebep olduğunu belirtmiştir.

Evet kesinlikle bi görevi yoktur. Sadece o görevi ben iştirak ederken bana destek olmak istiyorsa destek olur ama onun sorumluluğu değil bütün sorumluluk bana ait o çünkü öyle görüyor...Şöyle ataerkil bir toplumdan gelmiş olmanın verdiği veya onun yetiştirilme tarzından kaynaklanıyor olabilir. Çünkü ben de bi anneyim iki tane oğlum var o da benden gördüğünü uygulayacak ben eşimin ailesinden böyle gördüğünü düşünüyorum hani ben elimden geldiğince oğullarıma bu konuda sorumluluk vermeye çalışıyorum. Bizde bizim toplumumuzda erkeklere çok fazla ev konusunda ev işleri konusunda sorumluluk verilmiyor. Bunlar büyüyorlar evleniyorlar ve eş oluyorlar. Eş olduklarında iş işten geçmiş gibi bişi oluyor çünkü bi insana davranışı kazandırmak çok zordur 11 bana geldiğinde zaten sorumluluğunu yani bunları kendi sorumluluğu olarak görmediği için otomatik olarak yapmıyor ve yapmaya da gönüllü olmuyor. (Eylül, 37, evli)

Bahar da ev işlerinin kadınların sorumluluğunda olmasının sebebinin aileden gelen öğretiler ve ataerkillik olduğunu vurgulamıştır.

Aileden. Anladım yani geçmişten gelen hep bu şekilde bence ataerkil toplum kadın evde ev işlerini yapar erkek dışarda para kazanır. Bu mantıkla gelmiş bana göre kültür. Kültürel yapı olarak evdeki erkek de babasından onu görmüş ve o şekilde. Kadın evde çocuğuna bakar evin işini yapar o algı var erkekte ama dediğiniz gibi günümüz şartlarında hem kadın çalışıyor hem erkek çalışıyor eee yine de şimdiki nesil belki gerçi yapan da vardır yapmayan da daha eşine yardım etme pozisyonunda ama daha da çok olmalı diye düşünüyorum. Bence aile, kültürel yapıdan kaynaklanıyor. (Bahar, 42, evli)

Bu konuda ataerkilliğe vurgu yapan Hande'nin ifadesi şu şekildedir:

Geleneksel toplum yapısıyla ilgili aslında anaerkil toplumdan kadının da çalıştığı farklı bi formata geçtiği için bizim toplumumuz kadın sadece evde kalıp ev sorumluluğunu alan kadından hem çalışıp hem ev sorumluluğunun üstüne yapışıp kaldığı formuna devam etmiş. Şimdi biz de böyle bi aileden yetişen insanlar olarak mecburen buna devam ediyoruz. Hem çalışıyoruz hem evdeki sorumluluklarımızı yerine getirmeye çalışıyoruz. Ee yani genel bakış açısı bu aslında. Ama bizdeki ha benim eşime ben sorumluk versem yapmazmıydı yapardı bu tamamen benim takıntılarım ile ilgili ben yaparsam daha iyi olacağını düşündüğümünden dolayı aslında ben kendi kendime sorumluluğumu arttırıyorum. (Hande, 54, evli)

Hartman’a göre Chodorow, kadının ev içi işlerle sınırlanmasının annelik rolüyle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Ataerkilliğin evrenselliği, anneliğin evrenselliği ile bağlantılıdır. Kadın, annelik rollerinin yaratılmasıyla kendini yeniden üretir (Hartmann, 1976). Chodorow, erkeklerin ikinci ebeveyn rolünü benimsemesinin sebebini ise, kapitalizmin gelişmesiyle hatları daha da keskinleşen, erkekleri kamusal alanda kadınları ise özel alanda konumlandıran ve erkekleri kamusal alanda birincil konumda tutan cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlar (Erdoğan T. , 2008).

Neslihan’ın ev içi işlerde kullanılan kadın emeğini, ataerkillik ve annelik rolü ile bağdaştırmış olması Chodorow’un düşüncesini destekler nitelik göstermektedir.

Belki anaçlığımız var bi bayanız ya anneyiz bayanız sorumluluklarımız daha fazla bi erkeğe göre bence yani benim düşüncem 11 çocuğumuzun mesela ne yiyeceğini ne giyeceğini ne yapacağını düşünüyoruz sonuna kadar düşünüyoruz mesela geleceğini bile düşünüyoruz belki ondan kaynaklanıyor anaçlığımızdan belki bi kadın olarak aldığımız bi sorumluluktan olabilir annelerimizden atalarımızdan gördüklerimizden de kaynaklanabilir hepsinin toplamı diyeyim artık. (Neslihan, 47, evli)

Kübra yedi ve on yaşlarında ikiz olmak üzere dört çocuk sahibidir. Kocasının kendisine çoğu durumunda yardımcı olduğunu ifade etmekle birlikte bunu sorumluluk bilinciyle değil, kendisinin yardım istemesi durumunda gerçekleştiğini söylemiştir. Kocasının bu duruma itiraz etmediğini, bunun sebebinin ise kocasının genç yaşlarda engelli halasıyla birlikte yaşadığı için ona yardım etmek durumunda kaldığını, ev içi işleri yapmayı o hanede öğrenmesine bağlamıştır.

Bence de böyle ama onlar kaktırmeylen gidiyo yani...Ya işte bayanın görevi olduğunu düşündükleri için olabilir... Hayır yok kayınpederim yapmaz. Eşim bi de çocukken de halasının yanında büyümüş halası biraz engelli ayağından dolayı bu çalıştığı zaman okuduğunda da çalıştığında da sürekli halasının yanındaydı halasından gördüğünü belki de uyguluyo. Hani halasına sürekli yardımcı oluyo mesela sofrada yemek yerken eşim benden su istemez. Kalkıp kendisi katar en basiti belki de halasından öyle gördü...Aynen kardeşi var

erkek kardeşi o da yapmaz yani eşi önüne hürmet eder önüne getirir koyar böyle bi kalabalık ortamda dediği zaman yapar ama sürekli ona yardımcı olan biri değil. Ama eşim dedim mi işte önemli olan demek, dediğim zaman mutlaka yapıyo...Hatta yemeği sen şu yemeği güzel yapıyosun hadi yap dediğimde çok güzel yemek yapar. Hani kimisi sade bi yumurta kırar ya bi domates geçirir. Benimki benden güzel yemek yapar...Belki de halasından gördüğü için halasına domates doğrarmış soğan doğrarmış halam ayakta durmasın gibicesine hani ayağından engelli olduğu için belki de ondan gördüğünden dolayı yapıyo olabilir... Hiç bi zaman kurtulamayız ben sürekli söylüyom görev paylaşıyorum kendim açısından eşime sen şunu yap ben bunu yapem tamam diyo ama ben demeden neden yapmıyon dediğimde de nerden bileyim ben yapılcağına. Akşam biz yemeği yedik ben sofrayı topluyorum hiç demedim ama hiç demedim süpürgeyi açtı süpürdü yediğimiz yeri dedim ben böyle olsana dedim ben “e ne var” dedi e bi çamaşır gördün mü o katlancak biliyosun diyom ben, neden ben demeden yapmıyosun “e ne var dediyse” diyo (gülüyoruz)...Sürekli yönlendireceksin. Ama hayır demiyo en azında o da bi mükâfat benim için.(Kübra, 33, evli)

Nalan ise kadınların ev içi işler konusunda kadınların erkeklere güvenmedikleri için onlara çok fazla sorumluluk vermediklerini, bu konuda hatalı olanın kendisi olduğunu ifade etmiştir.

Çünkü kadınlar her şeyi ellerinden geliyolar herşeyi yapmaya çalışıyolar...Daha rahatlar. Çünkü eşim yapıyo bence öyle... Normal eşitiz hani, kadın erkek eşit, ama eşit değil... Sanki hani o sorumlulukların hepsi bayanlara yüklenmiş gibi...Bence hani bütün suç kendimizde gibi hissediyorum ben daha çok taviz veriyoruz. Hani ben yaparım yok hani o yapınca kadar ben kendim yapayım bakıyorum ortalık daha çok dağılıyor daha çok iş çıkıyo o dağıtıncaya kadar ben bir an önce yapayım bitsin o şekilde gibiyim kendim açıkçası. (Nalan,33, evli)

Ayşen bu durumun erkeklerin yetiştirilme tarzıyla alakalı olduğunu söylerken ataerkilliğe vurgu yapmaktadır. Kocasının, babasına göre daha esnek olduğunu, ilerleyen yıllarda gelecek nesillerin şimdiki nesle göre daha da esnek olacağını düşündüğünü belirtmiştir.

Ya biraz yetiştirilmekle alakalı olduğunu düşünüyorum ben daha doğrusu şey mi büyürken gördükleriyle alakalı olduğunu düşünüyorum. Yani bizim çocuklarımız işte artık daha rahat bu konuda gibi yani biraz ne gördükleriyle alakalı ya tabi benim mesela eşim de babasına göre daha esnektir bazı şeylerde ne bileyim ilerde bizim çocuklarımız ona göre daha esnek olacaktır gibi düşünüyorum yani yetiştirilmeyle alakalı bi de sanırım biraz içinden gelecek yani insanın zorlamayla bişi yaptırımıyosun hani bi dürtü olacak ve onu yapmak isteyecek yani...Biraz işlerine gelmiyor bence aslında onlar tamamen farkındalar yani yapılması gereken herşeyin ne yapıldığının bizim ne yaptığımızın nasıl yaptığımızın her şeyin farkındalar ama hani kapatırsan görmezsin ya gözlerini, hani görmezsen sıkıntı yok...Nasıl

olsa yapıyo çünkü öyle ya da böyle birisi yapıyo...Çok zor yani çok zor hani (gülüyor) çok çok paramız olup ayrı hepsini yapabilecek birilerini evimize alamadığımız sürece böyle bişeyden zaten öyle bişey bile yapsak onu takip etmek de bize düşecek onun takibini yapmayacakları için bizim bundan en kötü bunların takibinden kurtulmamız pek mümkün gibi gözükmüyor yani belki çok ilerde bizim torunlarımızın çocukları torunları falan o şeye erebilir belki... O seviyeye gelebilir ama şu an için bizde ışık yok yani (gülüyor). (Ayşen, 34, evli)

Tam anlamıyla bir genelleme yapmak mümkün olmamakla birlikte, görüşülen bazı kadınlar, kocalarının ev içi işler konusunda sorumluluk aldığını belirtmişlerdir. Bu durum Ataerkillik Değişiyor mu? sorusunu düşündürmüştür. Kocalarının sorumluluk aldığını belirten kadınların ortak özelliği ücret karşılığı çalışmalarıdır.

Sağlık personeli olan Yağmur, kocasının sürekli olarak; sofrayı kurup kaldırılması, çocukların bakımı, doktora götürülmesi ve sonrasındaki takibine yönelik sorumluluk aldığını, pandemi sürecinde de bununla ilgili bir değişiklik yaşanmadığını ifade etmiştir.

Onu eşimle hep eşit yaptık ya. Şimdi bişey dersem şey olur. Kaç yıldır evliyim ben hiç tek başıma sofrayı toplamadım. Bunu da hep söylerim arkadaşların yanında. Hep ikimiz topladık hep ikimiz hazırladık. Bulaşıkları beraber yerleştirdik o konuda şey yapamam yani. Hiç bi zaman yemeğini yiyip salona geçip oturmadı...Hayır olmadı. Aynen de devam etti. Zaten o şekilde yapıyorduk o şekilde devam etti. Daha çocukları bile dahil ettik. Okula gitmedikleri için onlar da yardım etti...Özbakım dersiniz o hep ortaktı zaten. Hani işte çocuğun yemeğini yedirmek bir gün birimiz yediriyorsak diğer gün birimiz. Ya da hangimiz müsaitse o yedirir. Küçükten bahsediyorum. Banyolarını şeylerini eşim de yaptırır ben de yaptırırım. O konuda şeyimiz yok yani o senin görevin çocuğun altını sen değiştireceksin ya da işte sen bakıcaksın gibi. Hiç olmadı. Pandemi süreci de bunu hiç etkilemedi açıkçası.... Sırayla kalkarız ateşini kontrol etmeye. Ya ateşli çocuk hangisiyse yanımızda yatar zaten. Sırayla kalkar bakarız. İlaç saatini de takip eder, uyarır. O içiremiyorsa da çocukların ilaç saati geldi diye. Öle bişi yok yani benim görevim ya da onun görevi diye bişey yok. Ya normalde ben nöbet usulü çalıştığım için genelde ben nöbetteyken hasta olur çocuklar eşim götürmek zorunda kalır hastaneye. Ya da ben evdeysem de öle. Sırayla kalkarız ateşini kontrol etmeye. Ya ateşli çocuk hangisiyse yanımızda yatar zaten. Sırayla kalkar bakarız. İlaç saatini de takip eder. uyarır. O içiremiyorsa da çocukların ilaç saati geldi diye. Öle bişi yok yani benim görevim ya da onun görevi diye bişey yok. (Yağmur, 35, evli)

Satış temsilci olan Esra, pandemi öncesinde yemek yapma işinin kocasının sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebi ise mesai saatinin kocasından daha uzun olmasıdır. Pandemi sürecinde dönüşümlü çalıştığı dönemde bu işi birlikte

yaptıklarını ifade etmiştir. Çocuğun ödevlerinin takibi de yine kocası tarafından yapılmaktadır.

Şimdi ben çok uzun süre çalıştığım için eşim de öğretmen olmasından dolayı normalde daha erken eve geldiği için yemek işi genelde eşimin. Sadece benim izin günümde daha çok bende...Tabi evde olduğum sürelerde ıı tamamen ben devraldım demiyim ama daha çok paslaştık beraber yaptık diyebilirim...Sofra kurup kaldırmakta ikimiz yardımlaşırız...Yine biraz önce söylediğim gibi çalışma saatlerim çok uzun olduğu için çocukla ilgilenme konusu genelde eşimde oluyo çünkü ben işte akşam geç saatlerde eve geliyorum bütün gün babası yanında oluyo eşim ilgileniyo e pandemi sürecinde de ben çok kısa evde kalabildim yani sadece işte o 15 gün kısa çalışma zamanı on beş gün evdeydim onun dışında tam kapanmalarda evdeydim ama genelde ama yine babası ilgilendi... Hastalığın takibi yine ikimiz tarafından yapılıyo ama ağırlıklı olarak yine babasıyla vakit geçirdiği için babası ağırlıkta diyebilirim. (Esra,36, evli)

Hilal, kocasının ev içi işler konusunda kendisiyle eşit derecede sorumluluk aldığını ifade etmiştir. Yemek yapmayla ilgili *“Eşimle benim. Ya ben bişi yaparken o da yanına başka bişi yapar.”* ifadesinde bulunmuştur. Pandemi döneminde alınan ürünlerin dezenfeksiyon işlemlerinin ikisi tarafından yapıldığını *“Tabi tabi ona çok dikkat ederiz. Hala ediyoruz. Alınan ürünler silinir yerine yerleştirilir işte yeşillikler dezenfekte edilir. O şekilde...Beraber yaparız.”* cümlelerinden anlıyoruz. Çocuklar hastalandığında bakımlarına yönelik de sorumluluk almaktadır. *“Eşim bu konuda çok hassastır. Ben de elimden geleni yaparım da geceleri kalkar falan o küçük oğlumla daha çok ilgilenir babası.”*

Bahar yemek yapmaya ilişkin sorumluluğun kendisinde olduğunu fakat kocasının evde olduğu zamanlarda, kendisine yemek yapma ve sofra kurup kaldırmada destek olduğunu belirtmiştir.

Yemek benim sorumluluğumda ama eşim o konuda yardımcı olur eve kim önce girdiyse en azından bişeyler yapmak için yemek anlamında adım atar öyle diyim eşim de olsa ben de olsam... Sofrayı beraber kuruyoruz eşimle kaldırma genelde bende ama dediğim gibi yemeği bizimiz hazırlıyosak en azından salatayı eşim yapıyo ıı yani yemek kısmında desteği oluyor eşimin ama tabi evdeyse yoğun olduğu için çoğu zaman dışarda olabiliyor evde olduğu sürece beraber yapıyoruz yemek kısmını ama ıı e beraber yapıyoruz dediğim gibi kaldırmak benim görevim genelde ama destek olur yemek konusunda bana.(Bahar, 42, evli)

Gamze çocukların doktora götürülmesi, sağlık durumlarının takibi evdeki yaşlı aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlık durumlarına ilişkin kocasının da sorumluluk aldığını ifade etmiştir.

Hmm evet çocuk hastalandığında özellikle sabaha kadar mesela eşimle nöbetleşe beklediğimizi bilirim. Ayrı doktora gidip gelmemiz de o eşimin sorumluluğu ilaçlarını şeyini... Annem bakıma muhtaç şu an kendi annem. Kayınvalidem var. O da bakıma muhtaç onu da yeni kaybettik kayınvalidemi...Ve bu süreçte de kayınvalidem yirmi beş yıldır ağır ameliyatlar geçirdi. Kalp krizi geçirdi dizlerine protez takıldı. Ve hep bu ameliyat sürecinde hep eşim yüklendi. Hastane işini ya da biz burda çalıştığımız için heralde o sorumluluk ve ilaç sorumluluğu da hep eşime aitti. Ondan sonra babam kendi babam benim bu arada babayla annesi aynı zamanlarda çok çakıştığı olurdu benim babam da çok ağır ameliyatlar geçirdi. Kanser hastasıydı o süreçte de eşimin çok büyük desteğini gördüm. Gerçekten hastane ortamı ameliyat getirip götürme ortamında en büyük destekçim eşimdir...Tabi anne aynı hanede yaşadı. Bu arada yaşarken de çocuklarımın da desteğini gördüm. Evde ben mutfak sorumluluğu hep bende olduğu için geri işlerde onların ilgisiyle onların yemeklerini yedirmede annenin ihtiyaçlarını karşılamada diyeyim ilaçlarını vermede hem çocuklarımın hem eşim orda büyük destek gördüm...İkimiz. Eşim ve ben de. Mesela ben geçirdim dedim ben geçirdim ama benim tahlillerim negatif çıksa bile eşim o yönden gerçekten çok bilinçli sen dedi COVID oluyosun odada bakımımı eşim üstlendi çocukları uzak tuttu. Ben ilgileneyim gibi benle benim yememi içmemi ben çünkü üç gün baya hiçbişi yapamamıştım benim üzerimi günlük değiştirmemi günde üç defa değiştirdiğini bilirim eşim yaptı o yönden bana....Onun bakımı sayesinde. Onun ilaçları hatta doktor bile öyle dedi ki gerçekten bilinçli ilaç kullanmışsınız dedi bana. Eşim o yönden daha tecrübeli...Tabi tabi baktı ilaçlarını günlük saatini ve şeyini o ilgilendi. Çorba olarak mesela eşim yapar. (Gamze, 46, evli)

Pandemi döneminde kayınpederiyle aynı hanede yaşadıklarını belirten Nalan, sonrasında kayınpederinin vefat ettiğini ifade etmiştir. Kocasının bu dönemde evde olmasından dolayı babasının bakımını üstlendiğini, kendisinin ise ona yemek ve temizlik konusunda destek olduğunu belirtmiştir.

On beş yıllık evlilik hayatımda kayınvalidem ve kayınpederim hani sık sık geldiler gittiler. Rahatsızlandıklarında hani bizim yanımızdalar. En son işte 2020' nin Mart ayında eşim bi operasyon geçirdi. Orda pandemi yani önce şey ayrıldı. Raporlu olarak görüldü. Daha sonrasında pandemi iznine ayrıldı. O süreçte pandemi olduğundan dolayı hani annesigiller bize gelip gidemediler biz onlara gelip gidemedik öyle birbirimizi görmedik. 14 nisan ayında annesini kaybettik kayınvalidemi kaybettik...Kalp krizinden dolayı...Daha sonrasında kayınvelideyi kaybettikten sonra kayınpederimi getirdik.O bizimle beraber kaldı. Onu da kayınvalidemden yedi ay sonra onu da kaybettik. O süreçte hani çoğuna eşim olmak üzere o yardımcı oldu. Diğer kardeşleri de vardı ama eşim evde olduğu için daha çok ilgilendi. Alzaymır hastasıydı. Parkinson vardı. Onlarla beraber hani uykusuzluklar ilaçları yemesi içmesi bunu hani eşim üstlendi bütün sorumluluğuna o baktı yani...Benim sorumluluğum sadece hani ona daha güzel temiz ve yemek açısından daha çok yardımım oldu. Hani eve

geldiğimde hani sıcak yemek bi hani temiz çamaşır olmadı değil oldu ama en çok bunlar oldu. Ama tabi çoğu şeyini eşim ilgileniyodu. (Nalan,34, evli)

Nalan kocasının sofra hazırlanmasında ve kışlık hazırlığı yapılırken kendisine destek olduğunu ifade etmiştir.

O hepimizin sorumluluğu. Onu beraber yapıyoruz...Yani ben hani yemekleri kendim hazırlıyorum ama 11 tabakları hazırlıyoruz çocuklar geliyolar kaşıkları onlar çıkartıyo eşim tabakları koyuyo mesela hani hep beraber yenilen bi yemek sonrası hani hep beraber toplayıp bazılarımız makineye yerleştiriyor bazılarımız süpürgeye tutuyo bunu beraber yaptık...Onu ben yapıyorum. Olabiliyor. Bunda olabiliyor hani yardımcı oluyo gene de...Mesela domatesleri doğrayabilir ben soyarsam o doğrar 11 salça hani yapımı onu şeyde yapıyorum köyde yapıyorum onda olmuyo ama hani şeylerde yıkanıcaksa yıkayıverir ben hani soyarsam o doğrar. (Nalan, 34 evli)

Kübra çocukları doktora götürmek ve sonrasında yapılan sağlıklarına yönelik takibi kocasıyla birlikte üstlendiklerini belirtmiştir. Ütü yapma işinin ise genelde kendisinin sorumluluğunda olduğunu fakat kocasından talep etmesi durumunda kocasının da ütü yaptığını, çamaşır serdiğini belirtmiştir.

Eşimin, tabi burlardaysa burdaysa mutlaka hemen bırakır işini gider 11 şehir dışındaysa mutlaka ben gider götürürüm...Eşim birebir birebir ilgilenir. İşte ilacına şuna şu kadar vercez buna bu kadar vercez unutmayalım işte tezgahın üstüne sıralar mutlaka isimlerini yazar bunu bunu yapar, bunu bunu vercez şu ölçekte vercez falan diye. Eşim ilgilenir ama gece kalkmaz ben kalkarım.(Kübra, 33, evli)

Genelde benim. Ama dediğim gibi işte hadi sen yapıver bak falan dedim mi yapar...Evet biliyo...Eşim sürekli ütülü giymiyor yani giyen biri değil böyle hani memur amir gibi değil dağlarda olduğu için en çok normal kıyafetiyle gidiyo onda sıkıntı olmuyo genelde evet bende oluyo ben de kendim yapıp geçiyom çocuklar zaten okul forması onların belli ama dediğim gibi mutlaka yapıver dedim mi yapıyo bu mesela çamaşır sermede falan ben işte işim var sen seriver dedim mi hiç balkondan ipi sallandırır yani yapar ben yapamam edemem demiyo yani. (Kübra, 33, evli)

Aile; ataerkilliğin ve cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümünün yeniden üretildiği toplumsal bir yapıdır. Kız çocuğuna küçük yaşlarda ev ve bakım işlerine yönelik sorumluluk verilirken erkek çocuk bu işlerden muaf tutulur. Erken çocukluk döneminde çocuklara alınan oyuncaklarda bu ayrım açıkça gözlenebilir. Kız çocuğuna oynaması için oyuncak bebek veya ev içi gereçlerin oyuncak versiyonları alınırken verilmek istenen mesaj annelik ve kadınlık rolüyle bağlantılıdır. Erkek çocuğa ise genellikle oynaması için

oyuncak araba, oyuncak tabanca, ok vb. oyuncaklar alınır. Bu durum da erkeklikle bağlantılıdır.

Yapılan görüşmeler sonucunda ev içi ve bakım işlerinde sorumluluk alan erkeklerin veya kadınların eğitim durumuyla ilgili herhangi ilişkisi bulunmamaktadır. Ücret karşılığı çalışan kadınların kocalarının ev içi ve bakım işlerinde daha çok sorumluluk aldığı gözlenmektedir. Bu durumun aileden gelen öğretilerle bağlantılı olarak geliştiği düşünülmektedir.

5.8. Kadınların Bitmeyen Mesailer

Endüstrileşme ile beraber aile ve çalışma yeri birbirinden ayrılmış, fabrika üretimi, çalışanları ev işlerinin dışına çıkarmıştır. Bu durum kadınların ikili role yönelmelerine neden olmuştur. Kendilerine ödeme yapılan çalışanlar ve ödeme yapılmayan ev hanımları (Andersen-Taylor 2002'den aktaran Yıldırım, 2016, s.76). Her iki grupta bulunan kadın da yoğun olarak emek harcamaktadır. Mies (2008)'e göre emek kavramı genellikle kapitalist üretim koşulları altında artı değer üreten ve erkeklere atfedilen bir anlam taşımaktadır. Kadınların doğurganlıkları, ev içi işlere harcadıkları emek ile çocuklarını büyütürken harcadıkları çalışma ve emek, artı değer üretmediği gerekçesiyle görmezden gelinmektedir. (Mies, 2008, s. 105) Fakat pandemi öncesi ve pandemi sürecinde kadınların yoğun bir şekilde emek harcadıkları, günün büyük bir kısmını ev içi işlere ve çocukların bakımına yönelik işlere ayırdıkları gözlenmektedir. Pandemi döneminde görünür olan ise, çoğu hizmete ücret karşılığı ulaşmada yaşanan kısıtlamalar nedeniyle, bu hizmetler kadınlar tarafından evde ücretsiz olarak sağlanmıştır. Bu durum da kadının ev içi emeğinin artı değer ürettiğinin bir göstergesidir. Görüşme yapılan kadınların on dördü ücret karşılığı çalışırken dördü ev kadınıdır. Her iki grupta bulunan kadınların pandemi öncesi ve pandemi döneminde yoğun olarak ev içi emek harcadıkları gözlenmektedir. Bu bölümde kadınlara, sabah uyandıktan itibaren tüm gün boyunca hafta içi ve hafta sonu olmak üzere neler yaptıkları sorulmuştur. Görüşme yapılan kadınların hepsi sabah kahvaltısını kendilerinin hazırladığını ifade etmişlerdir. Akşam yemeğinin hazırlanmasıyla ilgili süreçte kadınların çok azı kocalarından destek görmektedir. Ücret karşılığı çalışan kadınların bazıları kocalarından ev temizliğine ilişkin destek gördüklerini ifade ederken bunun basit yardımlardan öteye gitmediği anlaşılmaktadır. Ev kadını; aile bireylerinin tamamına yakınının evde kaldığı süreçte daha fazla temizlik, daha fazla çocuk bakımına yönelik emek ve artan öğün sonucunda daha çok yemek yapmak zorunda

kalmıştır. Ücret karşılığı çalışan kadınlar ise ev içi işleri, kamusal alandaki mesaisi bittikten sonra eve geldiği süreçte yapmaktadır. Pandemi döneminde esnek çalışma metoduyla uzaktan çalışmaya geçen kadınlar, ücretli işe ilişkin sorumluluklarıyla ev içi ve bakım işlerini eş zamanlı olarak özel alanda yürütmek durumunda kalmışlardır. Tek ebeveynin anne olduğu haneleri yöneten kadınlar ise ev içi ve kamusal alandaki tüm işleri kendileri üstlendiğinden, pandemi sürecindeki ezilmişlikleri çekirdek ailerlerde yaşayan kadınlara göre artış göstermiştir.

5.8.1. Ev kadınlarının bitmeyen mesaieleri

Elli yedi yaşındaki ev kadını Gülten, gençlik dönemlerinde fabrikalarda çalıştığını belirtmiştir. Şimdi ise kocasından kendisine emekli maaşı kaldığı için ve kendisi de emeklilik primlerini doldurmuş yaşının dolmasını beklediği için artık ücret karşılığı çalışmamaktadır. Genel olarak bir günlük süreçte neler yaptığını ilişkin bilgi aşağıdadır.

Sabah kalkarım namazımı kılarım ondan sonra biraz yemek canım isterse yerim istemezse biraz işlerimi görürüm temizliğimi şeyimi yaparım ondan kerik yerim. Bulaşığı yıkarım çamaşırimi atarım öyle yapıyorum. Temziliğimi şeyimi yaptıktan kerik yerim...Gençlikte insan daha bi şey yapıyo fırıldak gibi hani gıvrak yapıyon herşeye yani yaptığın işe. Yorulmeyosun. Sözüüm aşama gada yorulsan sabaha gada dipdinç oluyosun gençlik va. Yaşımız gecikgide gari şimdi üşeniyo gari...Eskisi gibi olmuyo insan üşeniyo gari şimdi...Dinelene dinelene yapıyom ben de ...Bigün kapıları silersem bi gün camları siliyom bi gün süpergeye tutuyom birer oda birer oda yapabiliyom hani bi gün bi odayı temizliyom dipten tırnağa bi gün bi odayı öyle öyle yapıyom. Canım istedikçe yapıyom şimdi beni niye etmedin diyen mi va niye ettin diyen mi va kendim canım istedikçe yapıyom... Tabi pandemi sırasında eveli bek hana aman olsun vasın deye fazla şeyetmiyosun o zaman tabi hastalık şeysinden hurası piste ondan mı hasta olunuyor hurası pis acaba deye insan daha şey yapıyon titiz oluyon. Dikkatli olmaya uğraşıyo insan... Hindi sabah çıkırsa bari aşam gelir eve o gada şey yapmazlar evde dökülüp saçılmaz mecbur evde olduklarından dağıtoyola toplamak bize düşüyo gari. İster istemez bıdırdanıyosun. (Gülten, 57, bekar)

Ayşen tek çocuk sahibiyken ücret karşılığı çalıştığını fakat ikiz çocukları dünyaya geldikten sonra çocukların bakımını üstlendiği için çalışma hayatına ara verdiğini ifade etmiştir. Bir günde neler yaptığını ve pandemi döneminde yaşanan değişikliklere ilişkin ifadesi şöyledir:

Sabah kalkıyorum işte büyük çocuğu okula hazırlıyorum...Kaç gibi 7.45 gibi kalkıyorum. Önce büyük çocuğa sesleniyorum o kalkıyo sonra işte onun kahvaltısını hazırlıyorum o hazırlanırken ondan sonra o arada eşimi uyandırmaya çalışıyorum eşim zor uyanır çünkü baya bi bi yarım saat onu uyandırmak alır zaten gidip gelip gidip gelip neyse onları hazırlayıp

bi şekilde gönderiyorum evden bunlar çıkıyo zaten küçükler uyanıyo hemen ya onlarla beraber uyanmış oluyor ya arkasından uyanıyo sonra işte onlarla biraz vakit geçiriyoruz sonra beraber kahvaltı ediyoruz işte sonra evde şöyle bi toparlanma oluyo işte bu arada çamaşır atılacaksa atılıyo ev süpürülecekse süpürülüyor falan işte onların öğle uykusuna kadar bazı gürültülü şeyleri bitirmek zorunda oluyorum. Sonra işte bi öğle yemeği sonra onlar bi uyusun işte uyuyolar onlar uyduktan sonra sessiz işleri yapmaya başlıyorum işte mutlaka bi katlanacak çamaşırım oluyo kenarda bekleyen ya da bi ütülenecek bir iki bişeyim ya da işte büyük çocuğun toparlanacak bi kitaplığı bişeyi oluyo ya da ne bilim en basiti bi yemek yapmam gerekiyor onlar uyurken hemen bi yemeğe geçiyorum falan çok nadirdir hadi bişey yapmıyım şöyle bi uzanayım sessizlik işte bazen kafam almadığı zaman hiçbişey yapmayıp hani oturup televizyonu falan herşeyi kapatıp sessizliği dinliyorum sadece ondan sonra çocuklar uyanıyo zaten ondan sonra rutin onlarla koşturmaca çocuk okuldan geliyor yedir içir işte akşam otur ye içi bulaşık yıkananları as topla bilmem ne sonra gece uyut sonra en son yat yani ilk önce kalkıp en son yatanım(gülüyor)...Valla ortalama bir bi buçuk arası, daha erken uyuyamıyorum anca bitiyi işim...Yani uyanıyorlar eğer öylesine uyandılsa zaten ikisi aynı anda uyanmıyor çok nadir oluyor o eğer öylesine uyandılsa bi ben tekrar uyutup yatırıyorum. Ama mama falan içeceklerse eşimi uyandırıyorum mama yapıp geliyor mamalarını içiyorlar. Tabi eşim mamayı yapıyo bana veriyo ve yatıyo yani içirmiyor (gülüyor) ben içiriyorum uyutuyorum ve tekrar yatırıyorum. Arada bir iki bazen kalkıyorlar bazen kalkmıyorlar o değişken bi durum öyle her gece aynı olmuyo...Hafta sonu eşim pazarları evde oluyo o günü anlatayım çünkü cumartesi aynı bi değişiklik yok. Hafta sonu işte sadece yemeklerde kahvaltılarda falan eşim de aramıza katılıyo onun dışında benim evdeki rutinim devam ediyö sadece çocuksal yönden yükümü biraz hafifletiyor o da şöyle mesela ben hani bişey yaparken çocuklar ayağımın altında dolaşıyorlar beni engelliyorlar falan o onlarla falan ilgilenirken ben daha hızlı hallediyorum işlerimi gibi işte falan. Çıkıp dolaşıyoruz hava alıyoruz bazı aktiviteler yapıyoruz öyle... Tabiki pandemi öncesinde hem daha azdı çünkü evde olduğum süre de azdı o zaman çalışıyodum çünkü dediğim gibi evde olduğum süre azdı az zamanı verimli şekilde değerlendiriyordum ama tabi evdeyken heralde biraz bi de pandemide daha çok iş buldum heralde kendime daha doğrusu o sıkıntı stresten tabi arttı yani...Dışardan mesela birisi geldiyse hemen o kıyafetler direk atıldı yani bir daha giyilmedi hemen sıcaklığı yıkandı falan öyle şeyler yaşadı yani... Valla heralde günün bi 5-6 saati gitmiştir hani belki daha fazla minumum diyim 5-6 saat gitmiştir. Çünkü nüfus çok olunca bitmiyor yani. (Ayşen, 34, evli)

Tek ebeveyn ve ev kadını olan İpek pandemi öncesinde bir dönem işçi olarak çalışmıştır. Kocasını şu an kendilerinden ayrı bir hanede yaşamakta, şehir dışında çalışmaktadır. İpek'in bir gününü nasıl geçirdiğine ve pandemi sürecinde oluşan değişikliklere ilişkin ifadesi şöyledir:

Hafta içi çocuk okula gittiği için 7-7.30 kalkıyorum çocuğun kahvaltısını hazırlıyorum çocuğu uyandırıyorum işte kahvaltısını yapıyor 8.30 da servis alıyor sonra ben evi toplamaya başlıyorum kendim kahvaltı yapıyorum, temizlik çamaşır bulaşık mutfak toplama e gine bi genel temizlik o an için uygunsa onu yapıyorum tabi akşam yemeği...Çocuk saat 2.30- 3 arası geliyor. Onu alıyorum servisten ondan sonra onunla ilgileniyorum naptınız okulda günlük çocuğa bişeyler hazırlıyorum yani okuldan gelince yemek yapıyoruz sonra yemek yiyoruz kaldırıyorum bulaşıkları topluyorum çocukla ödevlerini yapmaya başlıyoruz... Yemekten sonra yapıyor genelde onu öyle yapıyoruz sonra saat 9.30 larda falan çocuğu yatırıyorum gene bi ortalık toplama ondan sonra saat 11-12 gibi kendim yatıyorum işte bu şekilde..Hafta sonu da tabi daha geç kalkıyoruz saat 10'da kalksak gine bi kahvaltı ortalık topla çocuğun tabi hafta sonu ödevleriyle ilgileniyorum yine çamaşır ortalık toplama falan yine bi hava güzelse dışarı çıkarız çocukla bu şekilde gine akşam yemeği yapıyoruz yiyoruz çocuk erken yatıyor ben gine saat 11-12 gibi mesela yatıyorum. (İpek,29, evli)

İki çocuk sahibi 38 yaşındaki Elif şu an ücret karşılığı çalışmamaktadır. Ama görüşme sırasında pastacılık kursuna gittiğini, ilerleyen yıllarda bununla ilgili planları olduğunu ifade etmiştir. Bir günde neler yaptığıyla ilgili ve yaşanan pandemi sürecindeki değişimlerle ilgili olarak ifadesi aşağıdadır.

Çocuklarımı uyandırıyorum, eşimi uyandırıyorum. Onlar saatini kuruyor ama yine ben hadi hadi kalkın diyorum. Ee 8 gibi falan yeterli oluyo. Yetiştirebiliyoruz. Kalkıyoruz kahvaltı yapmak isterlerse yapıyorlar. Yapmak istemezlerse gidiyorlar okulda yapıyorlar. Onlar gidiyorlar. Büyük kızım ve eşim onlar evden gidiyorlar. Küçük kızım ve ben kalıyoruz. O uyanınca birlikte kahvaltı yapıyoruz. Sonra mutfakı topluyorum evi toparlıyorum. Kızım la vakit geçiriyorum biraz oyun oynuyorum çizgi film izliyorum vs. nazıydı cazıydı. Sonra akşam yemeği için hazırlık yapıyorum sonra kursa gidiyorum saat 1'de. Eee önce kızımı bırakıyorum okula sonra kursa gidiyorum. 4-4.5 saat kadar kursta kalıyorum. Sonra eşim çocukları alıyo ve beni alıyo eve geliyorum yine yemek vs. yemek ye topla falan filan. Sonra yine eşim çocuklarımla biraz vakit geçiriyoruz. Sonra uyku vakti geliyo bu kez. İşte onları uykuya hazırlıyorum yatıyorlar falan filan. Bazen kitap okuyorum bazen sosyal medyada geziniyorum. Eşimle film falan izliyoruz. Sohbet ediyoruz. Ondan sonra da yatıyorum. Olur. Hafta sonunda genelde geç kalkıyoruz. 9'u geçiyo 10 bile oluyo bazen küçük kızım uyuyosa yine kalkıyoruz kahvaltı vs. yapıyoruz. Derle topla falan. Hafta sonunu genelde dışarda geçiriyoruz. Hava şartları uygunsa. Oandan sonra işte birlikte ailecek bişiler yapmaya çalışıyoruz o değişio. Hafatsonu pek temizlik vs onlarla ilgilenmiyorum. Evet onu hafta içi yapıyorum. Hafta sonu çünkü biz ailecek bişeyler yapıyoruz. Akşam yemeği çoğunlukla hava da güzelse dışarda yemek yiyoruz. Yemiyorsak da evde yapıyoruz. Hafta sonu eşim yemek yapmayı sever. Yapar. Sonra işte mutfakı topla yine birlikte bişeyler yap, sohbet et film izle çaydı kahveydi çocuklarla vakit geçiriyoruz. Eşim çocuklarla vakit geçirio haftasonları seviyo onlarla oynuyo vs. yine uyku vakti geldiğinde yatıyoruz... Eee oldu tabi. İş yüküm

arttı. Çünkü herkes evdeydi. Yani sabah herkes evden gidiyordu ben tek başıma kalıyodum işim daha kolay oluyodu daha az oluyodu. Ama pandemide kimse okula gitmedi kimse işe gitmedi o yüzden daha fazla işim oldu arttı yani... Oldu çok artı. Çünkü hep evdelerdi. Ev daha çok kirlendi. Çalışma odasında eşim çalıştı çalışırken çayını aldı gitti yanına ne bilim pastasını böreğini çekirdeğini aldı gitti. Orası ayrı bi kirlendi. Kızım odasında çalıştı. Derslere girdi uzaktan eğitim. O yanında meyve suyu meyve ya da başka bişiler aldı götürdü o yedi içti orası ayrı kirlendi. Ondan sonra biz annemle genelde salonda takıldık orası da kirlendi derken iş tabi arttı çoğaldı. Böyle bi değişiklik oldu. (Elif, 38, evli)

5.8.2. Ücret karşılığı çalışan kadınların bitmeyen mesailer

Ücret karşılığı çalışan kadınlar eve geldiklerinde, kamusal alandaki mesailerini tamamlayıp evdeki mesailerine başlarlar. Bu durum ikinci mesai olarak kavramsallaştırılmıştır. Görüşülen kadınların tamamına yakını kahvaltıyı kendilerinin hazırladığını ifade etmiştir. Kamusal alandaki mesailerini doldurduktan sonraki eve geldikleri süreçte akşam yemeğinin pişirilmesi, sofranın hazırlanması ve sonrasında toplanması, çamaşırların yıkanması serilmesi vs. tüm bu ev içi işler yine kadının sorumluluğundadır. Bazı kadınlar, kocalarının ev içi işlerle ilgili süreçlerin herhangi bir aşamasında kendilerine yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. Ama yardımcı olmak bu konularda sorumluluk almak anlamına gelmektedir. Tüm bu işlerin planlanması yine kadının sorumluluğundadır. Pandemi sürecinde normal mesai sistemine devam eden kadınlarda süreçte bir değişiklik olmazken uzaktan çalışan kadınlarda değişiklik gözlenmiştir.

Bir kamu kuruluşunda sekreter olarak görev yapan Gamze 46 yaşındadır. Bir günde neler yaptığına ilişkin ifadesine göre eve geldikten sonraki ev işlerine yönelik sorumlulukların neredeyse tamamı kendisine aittir. Tüm gün baz alındığında, tüm mesainin bitmesi uyku vaktinin gelmesiyle hemen hemen eş değerdir. Bu durum Gamze'nin diğer kadınlar gibi dinlenebildiği tek vaktin uyku vakti olduğunu düşündürmektedir. Pandemi sürecinde çalışma koşullarında bir farklılık bulunmayan Gamze'nin hafta içi ve hafta sonu bir günlük yaşam deneyimi aşağıdaki gibidir.

Hafta içi altı buçuk kalkış saatimiz. Kalkıp kahvaltı hazırlamam şey yapmam...Ben hazırlıyorum çünkü eşim kalktığında tıraşını olmaya gider ben kalıp kahvaltıyı hazırlamaya giderim kahvaltıyı hazırladığım anda eğer bi tost yapılırsa çünkü kahvaltısız hiç çıkmayız yani onu eşim yapar tost eşimdedir. O süreçte ben bi duş almaya giderim ben hazırlanmaya çıkarım sonra yedi buçuk yedi kırkbeş gibi çıkışımız sekizde iş başımız. Bu arada da eşimin öğlen yemeği ve benim öğlen yemeğimi de evden koyduğum yemekler onları yicez çalışıp öğlen yemeğimizi yiyoruz ondan sonra akşam üzeri beşte çıkış aynı saatimiz olduğu için

çıkışta da giderken eğer bi pazarımız varsa pazarımıza uğrarız gene eşle beraber marketten bi ekmeğimiz yoğurdumuz yumurtamız gibi onları alır yukarı çıkarız. Ne yiceğimizi kararlaştırırız beraber bu süreçte birbirimizin şeyini alırız yalnız ondan sonra şey yaptık akşama yemeği tabi eşim üstünü başını çıkarmaya gittiğinde ben mutfaktayım gene ben hazırlıklara başlarım ondan sonra hep beraber yemek hazır şey yaparız o masayı hazırlamaya başlar ya salatamı yapmaya çalışır bişey varsa destek oluruz beraber akşam yemeğimiz toplanmamız altı gibi olduğu için yemeğimiz yediyi buluyor...Yemekten sonra herkes odasına çekilir eşimin odası salon... Oğlum odasında kızım odasında e benim oda mutfak her zamanki gibi(gülüyor) mutfak da günlük dağıttığın için acele acele onu bi toplarlama dengeltme yarına şey yapma bi dokuzu buluyo rahatlıkla dokuz buçuk oluyo ondan sen bakıyorsun bi çamaşırın oluyo onu atıyorsun banyoya gidiyorsun ya yapılacak ütün varsa onu başlıyorsun hafta içine böldüğüm bişey bunlar ondan sonra benim yatma sürecim on biri geçiyor yani...Ondan sonra derleyip toparlıyorsun ortalıklara eşinin çorapları sağda solda atıldıysa onları toparlıyorsun (gülüyor) o yüzden de bi tartışma yaparız neden bu çamaşır makinesine atılmıyor banyoya atılmıyor gibi diye günlük toparlanma ondan sonra bi on buçuk on bir gibi bi otururum dinlenirim ondan sonra da yatmaya geçersin yarınki planları yaparsın Allah nasip ederse tabi (gülüyor)...Hafta sonu da cumartesi 9 da gibi kalkarım 9 gibi kalktığım zaman biz çalışmıyoruz tabi hemen bi kahvaltı hazırlarız. Hafta sonu eşim hiç kahvaltıyı ellemez yalnız şey çalışmıyoz ya artık onu yaptık ettikten sonra gitceksek kendi yerimize bağa bahçemize gideriz o hazırlığımız vardır her hafta sonu bi planımız olur yalnız. Evde vakit geçiremeyiz...İkinci bi ev köy hayatımız olduğu için mi acaba (gülüyor)... Öğle yemeği de yok öğle yemeği hani mesela 9 olunca oluyo bazen ama nasıl oluyo iki üç gibi geçiliyor ama akşam yemeği muhakkak oluyo gene...Ya da köy tarafımız olunca bi böreğimiz olur...Orayı da cumartesi gece yapıyorum artık...Aynen gece de ev temizliğini yapıyorum...Pazar günü sabah gene de kalkıyorsun kahvaltını yapıyorsun işlerin kalanlarını yapıyorsun bağ bahçe işinde toparlanmaya çalışıyorsun ve haftalık burda da mesela eğer orda da bi ekim dikim yiceğimiz içeceğimiz varsa onalrı şey yapıyoruz ayarlıyoruz. Onlardan buraya getiriyoruz burda kullanmamız için mesela bi pekmez demiştin bulgurumuzu makarnamızı ekmeğimizi. (Gamze, 46, evli)

İki çocuk sahibi Bahar, görüşme yapılan diğer kadınlar gibi kamusal alandaki mesaisi bittikten sonra ev içi sorumlulukları kendisi yürütmektedir. Sabah kahvaltı hazırlanmasından, çocukların beslenmesinin hazırlanması, akşam yemeği, evin temizliği tamamen Bahar'ın sorumluluğundadır. Dinlenme vakti olarak değerlendirilebilecek zaman, sadece uykuda geçirilen zaman dilimini kapsamaktadır. Pandemi döneminde ücretli işine ilişkin çalışma koşullarında bir farklılık bulunmamaktadır.

Hafta içi en geç yedide ayaktayındır. Hemen kahvaltıyı hazırlarım çocukların kahvaltı yapmadan okula gitmesine karşıyım o yüzden mutlaka bişeyler yemelerine özen gösteririm kahvaltı yaparız çocukların beslenmelerini küçüğün beslenmesini hazırlarım büyük zaten

okulda da ekstra kahvaltısı var kendimiz yaparız apar topar evden çıkarız. Çocuklar okullarına gider ben işime gelirim. Eee akşam üzeri ya akşam sekiz beş çalışıyoruz beşe kadar iş yerindeyim. beşte çıkıp eve gidiyorum altı gibi yemek hazırlıklarına başlıyorum hemen gider gitmez tabiki üzerimizi değiştiriyoruz ellerimizi yıkıyoruz duşumuzu alıyoruz ondan sonra en geç altı gibi yemek hazırlığına geçiyorum ee ev aile bireylerinin toplanması altı buçuk en geç yedi gibi eşim geliyor. Çocuklar ben geldiğimde evde olmuş oluyorlar saat en geç yedi buçuk gibi yemeğe oturuz sekiz buçuk gibi artık ben mutfak toparlama aşamasına girerim sekiz gibi bittiyse ee bulaşıkları toparlarım etrafı toparlarım içeriye geçmem dokuz gibi olur. Biraz çocukların ödevleriyle ilgilenirim en geç çocuklar on gibi yatarlar ondan sonra ben kalırsa enerjim diyim biraz televizyon izlerim ondan sonra da yatıyorum en geç on bir gibi uykuya geçiyoruz...Hafta sonu bi tık geç kalkıyoruz dokuz gibi falan dokuz buçuk gibi kahvaltı dersek cumartesi yani veya bi günümü temizliğe ayırıyorum komple diğer günümde de çamaşır ütü ertesi çalışacağım için ertesi günün hazırlığı...Aynen yemek hazırlığı kıyafetlerin düzenlenmesi katlanması yerleştirilmesi çocukların ekstra ihtiyacı varsa o bi yere çıkmamız gerekiyorsa alışveriş anlamında onları hallediyoruz. Yani hafta sonu daha bi koşuşturmayla geçiyor bizim açımızdan ama bir gün mutlaka fiks zaten temizlikle geçiyor öyle diyim...Çoğunlukla hafta sonu ama zaten hafta içi de makinenin çalıştığı oluyor fırsatım olursa katlayabiliyorum olmazsa hepsi hafta sonuna kalıyor ayırıştırıyorum ütülencekler katlancaklar bazen oluyor ki hepsi hafta sonuna kalmış oluyor...Yani çoğunlukla yüzde doksan dokuz diyebilirim benim sorumluluğumda çok hani rahatsızımıdır ya da ne bileyim başka bi işle uğraşıyorumdur o an misafirim gelecektir öyle durumlarda eşim evdeyse ve işi yoksa o da kaldırır diyim (Bahar, 42, evli)

Dört çocuk annesi Kübra'nın yoğun bir şekilde ev içi emek harcadığı gözlenmektedir. Fakat eşinin de çocukların bakımına ve evin temizlenmesine yönelik kendisine destek olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Pandemi döneminde ise ev içi iş yükünün arttığı gözlenmektedir.

Sabahleyin altıda kalkarım. Altıçeyrekte falan küçükleri akşamdan hazırlamış olurum küçüklerin çantalarını kıyafetlerini hazırlamış bi vaziyette kapının yanında bekler montlarını hazırlarım giyecek kıyafetlerini formalarını hazırlarım baş ucuna koyarım. Altı çeyrekte kalktıgımda hemen onlara aperatif kahvaltı hazırlarım tezgahın üstüne koyarım yediye on kala servis gelir onları hazırlamış giydirmiş olurum... Evet küçükleri altı elli beşte alır servis kapıdan aşağıya indiririm. Yukarı çıkarım büyükleri kaldırırım onlar kendisi hazırlanır zaten sonra babamızı kaldırırım ben yediye on geç on beş geç çıkarım evden eşim kalkar kendisi hazırlanır eşim çok yavaştır ağırkanlıdır çocukları şu saatte yetiştirsem diye bişey yok tamam yetişir o, gider o,o düşüncededir. Hazırladığımız kahvaltıdan kendisi koyacağı bişeyler varsa koyar eder tost falan basceklerse yapar kendisi yapırır onlara beslenme hazırlar kendisi yedirir içirir onları okula bırakmaya gider ben buraya gelirim işe gelmiş olurum kendisi sekiz buçuk dokuz arası gider ofisleri var ben gün boyu burdayım beşte çıkıyorum

beş buçuk gibi evde oluyom otuz beş kırk geçe küçükler kreşten geliyo onları alıyom servisten hemen üzerimizi değiştirip yemeğe koyulurum onlara bi tv açarım internetimiz yoktur evde bizim sürekli hani yanlarında olamadığımız için değişik yerlere girer bişeyler basarlar ederler diye internetimiz yok tv bakarlar oyuncaklarımız var oyuncak oynarlar...Ben bu arada yemeğe geçmişimdir hemen büyükleri soruyom işte okul nasıl geçit büyükler de dört buçukta kendileri okuldan gelip giriyolar. On dakika on beş dakika konuşurum hemen yemeğe geçerim yemeğim yoktur zaten hemen bi çorbamızı koyarım sonra ne yapcaksam yaparım eşim geldiyse onu karşılar ederiz o yardımcı olur yemek baktı uzun mu sürecekt eşim önce büyüklerin ders kontrollerini yapar ondan sonra sofrayı kurarız küçükler gelir yardımcı olurlar şunu yapalım bunu yapalım gelirler hep birlikte sofrayı kurarız ama her sofraya kurduğumuzda mutlaka biri kavga eder mutlaka diyorum ben bak bir iki aydır kontrol ediyom dikkat ediyom oğlum oturunca bari kavga etmeyin diyom nolur sofraya bezini o çekti ben çekmedim sen yaptın ben yaptım küçükler bişeyden dördü birden kavga ederler. Bağırış çığırış otur yemeğimizi yeriz sonra babamız kaldığı yerden büyükleri alır devam ettirir. Ben derim kendim yapayım siz gidin küçükler de biz yardım edelim anne biz tutalım biz edelim beraberce toplarız topladığımız kadar çay mı koycam kahve mi koycam meyve mi hazırlıcam çocuklara hazırlarım dokuz buçukta hepsi yatar... Ona kadar sohbet ederler abileriyle bizle odalarında bekleriz ondan sonra biz kapıyı kapatırız bitti sonra ben çayımı demlediysem içeri girer çayımı koyar içerim o şekilde on bir buçuk on ikide de yatarız...Hafta sonu saat sıkıntımız yok çocuklardan dolayı hani tatil olduğu için herkes ne zaman yatarsa yatsın sabahleyin kalkarız gene on-on buçuk kahvaltı hazırlarız...İkimiz bi gireriz eşimle neyse beraber hazırlar oturturuz on ikide oturmuş oluruz...Daha sonra derim eşime hadi derim temizlik yapalım ikimiz bir çocuklar duyar zaten anne biz odamızı yapalım bi oda temizliği yapalım onlara bi kovanın içine dört tane bez koyarım deterjan da bitkisel deterjanlarımızdan koyarım onlara veririm. Eşimle biz misafir odası dediğimiz zaten günlük de oturduğumuz oda hemen o da yardım eder. Şunu yaparız bunu yaparız beraber o ben süpüren süpürür koltuklar havalandırma vs. yapar kapatır çıkarız bi odadan. Derim ben ona hadi sen lavaboyu yıka ben banyoyu halledeyim o lavaboyu girer ben banyoya girerim ama yavaş yapar. Ben iki üç iş yapana kadar o yavaş yapar ne acelen senin der biraz da başak burcuyum ben biraz da heralde fevri davranıyom hızlıcıyım yani hareketli tezcanlı böyle geçiyo. Akşamüstü bişey yapcaksak hani gidelim mi ya bi avmye olsun ya bi çocukları gezdirme amacı park olsun gider dolaşır geliriz dönüşte de banyo yaptırırız çocuklara. Çocuklara sorarız genelde zaten babamız yaptırsın derler babamız banyo yaptırır ben bi tırnak kesmeye başlarım bi kıyafet ayarlamaya başlarım zaten nasıl geçti bugün Pazar akşamı mı oldu zaten hemen geçiyo zaman... Kalabalık olduğum için çocuklar da küçük olduğu için 1 ben genelde sürekli ellenen yerleri yapıp geçiyordum yani hafta sonu genel temizlikte onlar bene yardımcı oluyodu eşim olsun çocuklar olsun ama hafta içi kendim genelde mesela lavaboları kendim yapardım aceleyle kloratla temizlerdim kapı kollarını sirkeli sularla silerdim.. Valla ben 5 dakika bi dinlenem diyom çocukların hepsi de bişey sorar kesinlikle hiç dinlenmeye ait zamanım yok en şey zamanım 9 buçuk 10 arası çocukları yatırdıktan sonra keyif çayı demler 10 da kendi

başına içerdim ayaklarımda benim varislerim var işte ayaklarım çok ağrıyo uzatırdım altına yastık koyardım kremler sürerdim dinleneyim diye bi ozaman rahat hissederdim yani dinlenirdim (Kübra, 33, evli)

Nalan'ın bir günde neler yaptığıyla ilgili ifadesinden akşamları eşiyle birlikte ek iş yaptıkları anlaşılmaktadır. Genel olarak yemek yapmanın kendisinin sorumluluğunda olduğunu, ev temizliğiyle alakalı eşinin kendisine destek olduğunu belirtmiştir.

Sabah saat altı çeyrekte kalkıyorum hani rutin ondan sonra çocukların kahvaltısı işe yetişiyorum yedide evden çıkıyorum iş yerime geliyorum hani çalışıyorum ondan sonra işten çıktında sonra hani eve gidiyosun...Ondan sonra eve gittik hani bi akşam yemeği hazırlama faslına geçiyosunuz...Eşim benden daha sonra geliyor. O benden iki saat sonra geliyor öyle olduğu için tabi bütün işler de hani orası biraz da şey gibi o gelinceye kadar beklemeyeyim hani hazır olsun geldiğinde gibi oluyo...Evettt. Yani o gelinceye kadar hazırlıyorum bi yandan çocuklar hadi bakalım biraz ders çalışın biraz kitap okuyun hani baben gelinceye kadar onları bari halledelim hani o geldikten sonra bi yedi buçuktan sonra bi yemek faslımız oluyo hani ondan yemekten sonra bi çay tekrardan çocuklarla bişey hadi bakalım kitap okuyun saat gelmeden. Ondan sonra bizim evde ek işimiz daha var akşamları ek iş yapıyoruz...Bornozlara etiket barkodu yapıştırıyoruz. O yüzden hani onu yapmaya çalışıyoruz biraz daha öyle hani... Onu eşimle beraber yapıyoruz onun takibi eşimde hani o ayarlıyo herşeyini...Üç saatimizi alıyo, üç saatimizi onu ayırıyoruz... Sonra işte çocuklar kaçta yatıyo...dokuz buçuk on arası...Evet. Ek işe devam ediyorum hani arada yine çamaşırım varsa çamaşırımı atıyorum hani bulaşığım varsa bi etrafı toparlamadan yatmam kesinlikle...Hafta sonu biraz daha çalışma saatimiz aynı ama daha rahatız. Ertesi gün iş kaygısı olmadığı için hani sabah. Cumartesileri mesela hani o kadar altı çeyrek gibi kalkma şeyimiz yok daha uzun saat canımız ne zaman isterse o zaman...Hep beraber hani çocuklarla bi kahvaltı hazırlayıp beraber bi kahvaltı yapıyoruz ondan sonra artık iş paylaşımı bi zaman sonra eşim alıştı bu işlere yardım etmeye biraz daha. Hani ben süpürge tutuyosam o toz alıyo böyle hani iş paylaşımı yaparak daha çabuk bitirmeye çalışıyoruz...Aynen ben söylüyorum. Ben süpürgeye tutayım sen şuranın tozunu al ben şunu yapayım sen şunu yap şeklinde öyle oluyo...Aynen öyle hani gündüz yine cumartesileri istedikleri bişeyler olursa çocukların onları yapmaya çalışıyorum ondan sonra tekrardan yine akşam yemeğine hazırlık yemekler tamamen benim sorumluluğum altında. (Nalan, 34, evli)

Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere, kadınların hepsinin sabah uyanmayla başlayan mesaipleri gece uyuyana kadar devam etmektedir. Ev kadını olanların ev içi işler ve çocuklarının bakımına yönelik sorumlulukları çoğunlukla kendilerinin üstlenmiş olduğu, kocalarından bu konulara ilişkin sorumluluk anlamına gelebilecek düzeyde destek alamadıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ücret karşılığı çalışan kadınlar ise kamusal alandaki mesailerini tamamladıktan sonra ev içi işlere yönelik sorumluluklarını

kapsayan ikinci mesailerine devam ederler. Genel olarak erkekler eve geldiğinde dinlenebilirken, bu kadın için bir lüks anlamına gelmektedir. Yemeğin pişirilmesi, sofranın kurulup kaldırılması, yıkanacak çamaşırlar, yapılacak ütüler, evin derlenip toparlanması, çocukların eğitimiyle ilgili sorumluluk bittiğinde ancak kendisine ayırabilecek bir zaman buldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm günü koşuşturmayla geçen kadının bu konulara ilişkin serzenişte bulunmaya hakkı yoktur. Annelik, sevgi ve şefkat kavramlarıyla bu süreci normalleştirerek içselleştirmeleri sağlanmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle artan makineleşme sonucu kadınların ev içi işlerinde önemli değişiklikler olduğu (Davidoff 1995'ten Akt. Özbay, 2019, s.43) ifade edilse de, pandemi sürecinde ev içi işler daha da detaylanmış ve karmaşık bir hal almıştır. Aile bireylerinin daha sağlıklı beslenmesi için harcanan emek artmış, çocuğun eğitime yönelik sorumluluk çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Tek ebeveynli hanelerde aile bireylerinin ihtiyaçlarına yönelik bütün sorumluluklar tamamen kadına aittir. Bu durum, tek ebeveynin anne olduğu haneleri yöneten kadınların çekirdek ailede yaşayan kadınlara kıyasla daha fazla emek harcadıklarını göstermektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı; pandemi koşulları altında, farklı aile tiplerine göre, kadınların ev içi emeklerini kullanma biçimlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda; pandemi koşullarında kadınlar ev içi emeklerini nasıl kullanmaktadır? Aile türlerine göre kadınların emeklerini kullanma biçimlerinde herhangi bir farklılık var mıdır? Pandemi öncesi dönemler karşılaştırıldığında kadınların ev içi emek yükünde ne tür değişimler olmuştur? sorularına yanıt bulunması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda; ücretli çalışan ve/veya ev kadının, farklı aile tipleri içinde, pandemi koşulları altında ev içi emeğini kullanma biçimi incelenerek, bu emeğin görünür kılınması hedeflenmiştir.

Bu kapsamda on sekiz kadın ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. On sekiz kadından dördü ev kadınıdır. On sekiz haneden; ondördü çekirdek aile, dördü tek ebeveynli hane özelliği göstermektedir. Kadınlarla yapılan görüşmeler feminist metodoloji kullanılarak yapılandırılmış ve pandemi sürecinde kadınların hane içinde harcadıkları emekle ilgili bilgi sahibi olmaya ışık tutmuştur.

Ataerkillik çerçevesinde ortaya çıkan geleneksel iş bölümü, toplumun en küçük yapısı olan ailede kendisini sürekli olarak yeniden üretmeye devam etmektedir. Tarihsel süreç içinde geniş aileden çekirdek aileye evrilen ailede, kadın ve erkekler arasında yapılan iş bölümünde gözle görünür bir değişiklik oluşmamıştır. Erkek kendisini kamusal alandaki işlerden ve para kazanmaktan sorumlu olarak görürken kadının kamusal alanda ücret karşılığı çalışması ev içi işlerden muaf olması için yeterli olmamıştır. Erkeğin veya kadının vefat etmesi, zorunlu nedenlerden dolayı aynı hanede yaşamama ve boşanma sonucunda hane tek ebeveynli hane özelliği göstermektedir. Tek ebeveynin anne olduğu hanelerde hem ekonomik sorumluluk hem de ev içi işlere ilişkin sorumluluklar kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Her gün tekrar eden, günün herhangi bir saatinde kullanılabilir olan herhangi bir ücret ödenmediği için de görünmez olan, erkeği bir sonraki iş gününe hazırlayabilmek için gerekli bakımın ve iş gücünün yeniden üretimini sağlayan, sevgi ve şefkat duygularıyla baskılanarak sömürüye dönüşen ev içi emek, ataerkil sistem tarafından kadınlarla ilişkilendirilmiştir. 1970'li yıllardan itibaren, kadınların ezilmişlik gerçeğini ataerkiyle açıklayan radikal feministler tarafından başlatılan ataerkil sistemle mücadele, sosyalist feministler tarafından devralınarak bir adım öteye taşınmış, bu ezilmişlik hem ataerki hem de kapitalizmle ilişkilendirilmiştir.

2020 yılında yaşanan COVID-19 pandemisi ise kadınların ezilmesi, iş gücü ve duygularının sömürülme gerçeğinin devam ettiğini gözler önüne sermiştir. Piyasadan ücret karşılığı sağlanamayan hizmetler kadınlar tarafından evde herhangi bir ücret ödenmeden sağlanmış, bu durum işlerin ve hizmetlerin aksamadan devam etmesini olanaklı hale getirmiş ve harcanan kadın emeğini görünür kılmıştır. 11 Mart 2020 tarihinde Türkiye’de ilk COVID-19 vakasının görülmesinin ardından eğitim öğretime ara verilmiş sonrasında ise uzaktan eğitime geçilmiştir. Ücret karşılığı çalışan kadın, çocuklarının bakımına yönelik piyasadan ücret karşılığı destek alamamıştır. Bazıları bu sorunu ailesellik metoduyla çözüme kavuştursa da 65 yaş üstünün riskli grupta olması aileleri derin bir kaygıya sürüklemiştir. Kamu personeli olan kadınlardan 10 yaş altı çocuğu bulunanlara idari izin verilmiş olsa da özel sektörde veya enformel sektörde çalışan kadınlar için bu durum mümkün olmamıştır.

Yapılan görüşmeler neticesinde; ücret karşılığı çalışan kadınlardan kamusal alandaki iş yükü en fazla artan grubun sağlık personeli olduğu görülmektedir. Uzaktan eğitim sürecinin zorlukları ve eş zamanlı olarak hane içi işlerle de ilgilenmek durumunda kalan öğretmenler ikinci grubu oluşturmaktadır. Hizmet sektöründe temizlik işçisi olarak çalışanlar da iş yükü artan grup arasında bulunmaktadır. Bu grupların dışında kalan kadın çalışanların kamusal alandaki iş yükü görece azalma göstermiştir.

Bu çalışmada hane içinde yapılan işler; temizlik işleri, mutfak işleri ve alışveriş işleri kategorilerinde incelenmiştir. Ev temizliğine ilişkin işler, cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle özel alanda konumlandırılan kadının sorumluluğundadır. Gündelik pratikler, pandemi döneminde yaşanan çalışma koşullarındaki değişiklik ve izolasyon durumu sebebiyle hane halkının evde bulunması neticesinde değişikliklere uğramıştır. Olası bulaş ihtimalini en aza düşürebilmek adına temizlikle alakalı mekânsal pratikler artış göstermiştir. Temizlik işleri ile ilgili erkeklerin sorumluluk almaktan kaçınması, pandemi döneminde kadınların temizlik işiyle ilgili yükümlülüklerinin katlanarak artmasına sebep olmuştur. Bilgisine başvurulmuş bütün kadınlar pandemi döneminde temizlikle ilgili işlerde ve kullanılan temizlik maddelerinde artış yaşandığını belirtmiştir. Ücret karşılığı çalışan kadınların bazıları, pandemi öncesinde ev temizliğiyle ilgili ücret karşılığı destek alırken pandemi döneminde bu işleri kendileri üstlenmişlerdir. Çekirdek ailede yaşayan kadınların bazıları kocalarından ev temizliğiyle ilgili destek alabildiklerini ifade etmiş olsalar da bu tam anlamıyla eşit iş paylaşımı anlamına gelmemektedir. Bu çalışma

doğrultusunda en dezavantajlı konumda bulunan kadınların, tek ebeveynli haneleri yöneten kadınlar olduğu gözlenmektedir. Temizlik işleri kapsamında değerlendirilen giysilerin temizliğiyle ilgili işlerde bazı hanelerde ütü yapma sıklığına ilişkin azalma görülse de çoğunlukla ütü yapma miktarında artış eğilimi gözlenmektedir. Visürün nereden ve ne şekilde bulaşacağını henüz bilinemediği süreçlerde çok fazla çamaşır yıkandığı ve dolayısıyla çalışma koşullarında değişiklik olmayan hanelerde de ütü miktarının arttığı görülmektedir. Çamaşır yıkanması, serilmesi, katlanması, ütülenecek çamaşırların ayrılarak diğerlerinin dolaba yerleştirilmesine yönelik sorumlulukların genel anlamda kadınlara ait olduğu gözlenmiştir. Ücret karşılığı çalışan kadınların bazıları eşlerinden bu konuda destek gördüğünü belirtmiştir. Fakat ev kadınları bu sorumluluğun tamamen kendilerine ait olduğu ifade etmiştir. Tek ebeveynin anne olduğu hanelerde de benzer bir durum var olup, tüm sorumluluk kadınlara aittir. Pandeminin, giysilerin temizliği ve ütülenmesi noktasında kadının ev içi yükünü arttırdığı gözlenmektedir.

Kadınların evde en fazla zaman geçirdikleri mekan mutfaktır. Dolayısıyla mutfak işlerinde genel olarak sorumluluk kadınlara aittir. Erkekler mutfakta üstlendikleri işlere yönelik yardımcı rolü sergilemektedir. Yemek için hazırlık yapmak, yemeğin ne zaman yapılacağı, hangi yemeğin nasıl pişirileceği ve öğünlerde kaç çeşit yemek yapılacağına ilişkin tüm detayları düşünmek ve planlamak kadınların sorumluluğundadır. Pandemi süreci, öğün sayısında artış yaşanmasının yanında, virüsten korunabilmek için bağışıklığı güçlendirme adına sağlıklı beslenmeye daha özen gösterilmesine sebep olmuştur. Bu durum tüm bu işlerin daha karışık hale gelmesine yol açmıştır. Ayrıca COVID-19 pandemisi, kolektif alanlarda ücret karşılığı verilen bu hizmete, hem bireylerin tercihi hem de getirilen kısıtlamalar nedeniyle ulaşılabilirliği engellemiştir.

Pandemi sürecinde ve öncesinde kadınların büyük çoğunluğu market veya pazar alışverişi yapma konusunda kocalarının sorumluluk aldığını fakat eve gelen ürünlerin dezenfeksiyon işlemlerinin kendilerinin sorumluluğunda olduğunu ifade etmiştir. Erkekler kamusal alanda yapılacak işlerde sorumluluk alırken temizlikle ilgili işlere mesafeli yaklaşmaktadırlar. Bu durumun erkeği kamusal alanda konumlandırma ataerkil sistemten kaynaklı öğretilerle bağlantılı olduğu aşıkardır. Pandemi süreci, pandemi öncesinde çoğu kadın tarafından yapılmayan bu malzemelerin dezenfeksiyonuna ilişkin değişiklik oluşturduğu için bu işle ilgili olarak kadınların yükünü arttırmıştır.

Bilgisine başvuru alan kadınların ifadelerinde de anlaşılabacağı üzere pandemi sürecinde çocuk ve hasta bakımına ilişkin sorumluluğun büyük çoğunluğu kadınlara yüklenmiştir. Çocuğun öz bakımı ve/veya sağlık durumlarının takibi genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Doktora götürme eyleminde erkekler daha fazla sorumluluk olsa da evde yapılan sağlık durumlarının takibi genellikle kadınların sorumluluğundadır. Erkeklerin bakım emeğini kullanma biçimi daha çok kadınlara destek olmak veya yardımcı rolüyle sınırlı kalmaktadır. Bazı ailelerde ise erkeklerin de bakım emeğine ilişkin sorumluluk aldığı görülmektedir. Pandemi sürecinde ise bu bakım emeği artış göstermiştir. Tek ebeveynli ailelerde bu sorumluluğu sadece kadın üstlenmektedir. Pandemi sürecinde tek ebeveynin anne olduğu hanelerde kadınların bakım emeği normal sürece göre katlanarak artmıştır. Ayrıca çocukların eğitime yönelik takibin de genellikle kadınlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Pandemi sürecinde çocuğun derslere katılması, derste kalmasının sağlanması, anlayamadığı konuların çocuğa tekrar ettirilmesi ve okul öncesi çağında çocuğu bulananların eğitimlerine ilişkin etkinliklerinin yapılması genel olarak kadınlar tarafından takip edilmiştir.

Görüşme yapılan kadınların tamamına yakınının kendilerine ayırabildikleri zamanlarının çok kısıtlı olduğu gözlenmektedir. Ücret karşılığı çalışan kadınların hemen hemen tamamı işten eve döndükten sonra kendilerine ayırabildikleri bir zamanları olmadıklarını ifade etmiştir. Pandemi sürecinde ev içi işlerin daha da artmasından dolayı bu konuda çok fazla değişiklik yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Eve geldikten sonraki süreçte; yemek yapma, çamaşır yıkama, serme, katlama, çocukların bakımına yönelik sorumluluk genel olarak uyku vaktine kadar devam etmektedir. Kadınların büyük çoğunluğu kendilerine uykuda zaman ayırabildiklerini belirtmiştir. Bu durum bize kadınların kendilerine ayırabildikleri bir zamanlarının olmadığını, cinsiyetlendirilmiş iş bölümü nedeniyle, kamusal alanda mesaisi biten kadının evde diğer mesailerinin başladığını göstermektedir. Pandemi sürecinde ev içi işlerin katlanarak artması ve eşitsiz iş bölümü nedeniyle kadınların ezilmişlikleri derinleşmiştir. Tek ebeveynli hanelerdeki kadınlar tüm bu sorumlulukları sadece kendileri yüklediklerinden pandemi süreci onlar için daha sıkıntılı bir sürece dönüşmüştür.

Pandemi sürecinde yaşanan ev içi emek yükündeki artışı göğüsleyenler genel olarak kadınlar olmuştur. Virüsün nasıl bulaşacağının bilinmemesi sebebiyle yaşanan kaygı durumunu ortadan kaldıracı adıma daha çok temizlik yapılmış, sağlıklı beslenmeye

daha çok özen gösterilmiştir. Uzun süre yaşanan sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle aile bireyleri arasında zaman zaman gerilimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu süreci idare etmek yine kadınlara düşmüştür. Bu süreçte çocuklarına ilişkin sorumluluğu tek başına üstlenmek durumunda kalan kadınların daha dezavantajlı olduğu gözlenmektedir.

Aile; ataerkilliğin, cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümünün ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği toplumsal bir yapıdır. Kız çocuğuna küçük yaşlarda ev ve bakım işlerine yönelik sorumluluk verilirken erkek çocuk bu işlerden muaf tutulur. Erken çocukluk döneminde çocuklara alınan oyuncaklarda bu ayrım açıkça gözlenebilir. Kız çocuğuna oynaması için oyuncak bebek veya ev içi gereçlerin oyuncak versiyonları alınırken verilmek istenen mesaj annelik ve kadınlık rolüyle bağlantılıdır. Erkek çocuğa ise genellikle oynaması için oyuncak araba, oyuncak tabanca, ok vb. oyuncaklar alınır. Bu durumun da erkeklik rolüyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda ev içi ve bakım işlerinde sorumluluk alan erkeklerin veya kadınların eğitim durumuyla ilgili herhangi bir bağlantısı olmadığı, ücret karşılığı çalışan kadınların kocalarının ev içi ve bakım işlerinde daha çok sorumluluk aldığı gözlenmektedir. Bu durumun aileden gelen öğretilerle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere, kadınların hepsinin sabah uyanmayla başlayan mesaipleri tüm gün devam etmektedir. Ev kadını olanların, kocalarından ev içi işler ve çocuklarının bakımına yönelik sorumluluk anlamına gelebilecek düzeyde destek alamadıkları ve tüm bu sorumlulukları kendilerinin üstlendiği ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ücret karşılığı çalışan kadınlar ise kamusal alandaki mesailerini tamamladıktan sonra ev içi işlere yönelik sorumluluklarını kapsayan ikinci mesailerine devam ederler. Genel olarak erkekler eve geldiğinde dinlenebilirken, bu kadınlar için bir lüks anlamına gelmektedir. Yemeğin pişirilmesi, sofranın kurulup kaldırılması, yıkanacak çamaşırlar, yapılacak ütüler, evin derlenip toparlanması, çocukların eğitimiyle ilgili sorumluluk bittiğinde ancak kendilerine ayırabilecek bir zaman buldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm günü koşuşturmayla geçen kadının bu konulara ilişkin serzenişte bulunmaya hakkı yoktur. Annelik, sevgi ve şefkat kavramlarıyla bu süreci normalleştirerek içselleştirmeleri sağlanmıştır. Pandemi sürecinde ise ev içi işler daha da detaylanmış ve karmaşık bir hal almıştır. Aile bireylerinin daha sağlıklı beslenmesi için harcanan emek artmış, çocuğun eğitime yönelik sorumluluklar çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Tek ebeyveynli hanelerde aile biyelerinin ihtiyaçlarına yönelik

bütün sorumlulukların tamamı kadına aittir. Bu durum, tek ebeveynin anne olduğu haneleri yöneten kadınların çekirdek ailede yaşayan kadınlara kıyasla daha fazla emek harcadıklarını göstermektedir.

COVID-19 pandemi sürecinde kadınların ev içi emeği, yeniden üretim süreci kapsamında gerçekleşen birçok hizmetin devamlılığını sağlamıştır. Piyasadan ücret karşılığı sağlanan birçok hizmet bu süreçte kadınlar tarafından hane içinde sağlanmıştır. COVID-19 pandemisinde yaşanan eve kapanma süreçlerinde kadın ile erkek arasındaki ev içi emeğin kullanılma biçimlerine bağlı eşitsizlik derinleşmiştir. Ev kadını veya ücret karşılığı çalışan kadın farketmeksizin her iki grupta bulunan kadının da ev içi emek yükü artmıştır. Çekirdek ailelerdeki erkeklerin; alışveriş yapma, yemeğin hazırlanma aşamasında yardım etme, çocuğun doktora götürülmesi sürecine katılım gösterdiği görülürken, genellikle ev temizliği, çocuğun bakımı, çocuğun eğitime yönelik süreçlerde sorumluluk almadığı gözlenmiştir. Kesişimsellik kavramı ışığında incelendiğinde ise bu eşitsizliği en derinden yaşayan kadınların tek ebeveynin anne olduğu haneleri yöneten kadınlar olduğu gözlenmektedir. Tek ebeveyn olan anneler pandemi döneminde hem ev içi işlerle, hem ekonomik kaygılarla, hem de çocuklarının bakımı ve ruhsal dengelerini koruyabilmek için sergiledikleri emekleriyle bu süreçle tek başına mücadele vermişlerdir.

Delphy (2016, s. 92)'ye, göre tüm toplumlarda ev içi hizmetler ve çocukların yetiştirilmesi kadınlar tarafından karşılıksız olarak yerine getirilmektedir. 2020 yılında yaşanan COVID-19 pandemisi; 21. yüzyılda yaşıyor olmamıza rağmen hala kadınların ev içi emeklerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle ataerkil sistem ve sermaye sahipleri tarafından sömürüldüğünü göstermiştir. Bu durum bize sosyalist feministlerin kadınların ezilmişliğinden ve emeğinden çıkar sağlayan erk sahibi kurumların, ataerkil sistem ve sermaye sahipleri olduğuna ilişkin görüşlerini doğrular nitelikte olduğunu göstermiştir. Pandeminin yayılım hızını en aza düşürebilmek için yapılan çağrılar, hane halkının evde kalmasını sağlamış, toplumsal kurumlardan veya bireylerden alınan bir çok hizmete (çocuk ve hasta bakımı, yemek vb.) ulaşamamış ve bu hizmetler kadının görevleri arasına dahil edilmiştir. Bu hizmetler kadınlar tarafından ücretsiz bir şekilde yerine getirilmiştir.

Millett (1987) "Politikanın özü güç sahibi olmaktır" der. Güç sahibi kurumlardan biri olan devlet, pandemi sürecinde kadınların ev içi ve bakım işlerini ücretsiz bir şekilde yerine getirmesinden çıkar sağlamıştır. Pandemi döneminde çoğu hizmete ulaşabilirliğin

kısıtlanması, kadınlar tarafından bu hizmetlerin evde ücretsiz bir şekilde yapılmasına sebep olmuştur. Bu emekler kadınlar tarafından sağlanmasaydı, Devlet Kurumları bu emekler için belirli bir fon ayırıp, bireylere sosyal ve ekonomik destek sağlamak durumunda kalacaktı. Diğer çıkar sağlayanlar ise sermaye sahipleri ve erkekler olmuştur. Dolayısıyla yaşanan pandemi sürecindeki krizin faturasını kadınlar emekleriyle ödemiştir. Geliştirilecek sosyal politika önlemleriyle olası bir krizde yine bu faturayı kadınların ödemesinin önüne geçilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G., & Tura Demiryontan, N. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam.
- Acar, M. (2020). Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal ve akademik Hayatta Ne Değişecek, Ne Değişmeyecek? M. Şeker, A. Özer , C. Korkut, M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut (Dü) içinde, *Küresel Salgının Anatomisi* (s. 281-297). Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Tesisleri.
- Ak, Ö. (2021). COVID-19'la Geçen Bir Yıl. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 12-19.
- Alpar, B. I. (2020). COVID-19 Salgın Sürecinde Kadınların Hane İçi Emeği. *COVID-19 Pandemisinin Ekonomik Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, 171-184.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2011). Kadın Emeği ve İşgücü Piyasasında Yeni Eğilimler: Kısmi Zamanlı Çalışma ve Ev. *TEPAV Kadın Emeği Konferansı* (s. 42-49). Ankara: TEPAV.
- Aydın, K. (2020). Küresel Salgın Sonrasında Sağlık Hizmetlerinin ve Ekonomisinin Geleceği. M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut içinde, *Küresel Salgının Anatomisi* (s. 97-110). Ankara: TÜBA.
- Battal, G. K. (2021). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Karşılıksız Kadın Emeği: Türkiye Deneyimi. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Beauvoir, S. D. (2016). *İkinci Cinsiyet II*. (G. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bora, A. (2018). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Can, İ. (2016). Ailenin tarihsel Gelişimi Dünü Bugünü ve Yarını. M. Aydın içinde, *Sistemik Aile Sosyolojisi* (s. 65-91). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K. (2011). Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi/15. Y. Ergün , & K. Canatan içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 15-25). İstanbul: Ayrıntı Kitabevi.
- Connel, R. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar Toplum Kişi ve Cinsel Politika*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çağan, K. (2011). Ailenin İşlevleri. E. Yıldırım , & K. Canatan içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 83-93). İstanbul: Açılım Kitabevi.
- Çokoğulları, E. (2021). Yoksulluğun ve Eşitsizliğin Pençesindeki Kadınlar : "Sen de mi Virüs?" . *İzmir İktisat Dergisi*, 881-891.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 139-170.
- Dedeoğlu, S. (2019). Kadın Emeğinin Bütünlüğü: Ücretli ve Ev İçi Ücretsiz Emek Tartışmaları. F. Özbay içinde, *Kadın Emeği* (s. 147-209). İstanbul: İletişim.
- Delphy, C. (2016). Baş Düşman. G. Acar-Savran, & N. Tura Demiryontan içinde, *Kadının Görünmeyen Emeği* (s. 89-114). İstanbul: Yordam.

- Demirel, Y. (2021). Tek Başına Çocuk Yetiştiren Annelerin Sorunları ve Çözüm Yolları. *International Journal of Social Humanities and Administrative Sciences*, 718-726.
- Donovan, J. (2016). Radikal Feminizm. J. Donovan içinde, *Feminist Teori* (A. Bora, M. Ağduk Gevrek, & F. Sayılan, Çev., s. 266). İstanbul: İletişim Yayınları.
- DSÖ. (2020). *Dünya Sağlık Örgütü*. Aralık 22, 2020 tarihinde <https://www.who.int/es/health-topics/coronavirus> adresinden alındı
- Durakbaşı, A. (2019). Ev İçinde Sosyal Sınıf Dinamikleri. F. Özbay, & Ş. Özar (Dü.) içinde, *Kadın Emegi* (s. 219-251). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, M. (2014). Epistemoloji. Y. Ecevit, & N. Karkıner içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 33-63). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ecevit, Y. (1993). Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9-34.
- Ecevit, Y. (2013). Emek. Y. Ecevit, & N. Karkıner içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 24-47). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Engels, F. (2013). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (H. İlhan, Çev.) İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Erdoğan, E., & Gündoğdu, N. (2019). *Türkiye'de Feminist Yöntem*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Erdoğan, T. (2008). Nancy Chodorow'un Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Organizasyonunun Merkezi Unsuru Olarak Annelik. *Aile ve Toplum*, 73-82.
- Ferguson, D. (2020, Mayıs 3). *The Guardian*. Haziran 1, 2022 tarihinde The Guardian: https://www-the-guardian-com.translate.google/world/2020/may/03/i-feel-like-a-1950s-housewife-how-lockdown-has-exposed-the-gender-divide?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wapp adresinden alındı
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*. (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Giard, L. (1990). Beslenme Sanatları. *Gündelik Hayatın Keşfi II* (s. 183-204). içinde Ankara: Dost Kitabevi.
- Giard, L. (1990). Günün Yemeği. *Gündelik Hayatın Keşfi II*. içinde Ankara: Dost Kitabevi.
- Giddens, A. (2005). Aile ve Cinsiyet. A. Giddens içinde, *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş* (s. 111-127). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Gökçe, B. (1991). Aile ve Aile Tiplerine Üzerine Bir İnceleme. B. Dikeçligil, & A. Çiğdem içinde, *Aile Yazıları I* (s. 205-223). Ankara: T.C. başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.

- Gökçe, B. (2014). Türk Toplumunda Aile Yapısı. A. Kasapoğlu , F. Güneş, B. Gökçe, O. Beklan Çetin, N. Çabuk Kaya, A. Görgün Baran, et al. içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 50-82). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Güneş, F. (2010). Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri, "Kaynakların Yoksulluğu" ve "Kadın Emeği". *CIU CIYPRUS International Universty*, 33-64.
- Güneş, F. (2014). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. A. Kasapoğlu , F. Güneş, B. Gökçe, O. Beklan Çetin, N. Çabuk Kaya, A. Görgün Baran, et al. içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 29-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Güneş, F. (2015). Toplumsal Yeniden Üretim Ve Karşılığı Ödenmeyen Kadın Emeği. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2-9.
- Güneş, F. (2017). Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 245-256.
- Güneş, F. (2018). Emek, Üretim ve Yeniden Üretim. *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 120-149). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Güneş, N. (2018). Feminist Akımlarda Aile. *Social Sciences Research Journal*, 142-153.
- Harding, S. (1996). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı? S. Çakır, & N. Akgökçe içinde, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* (Z. Ayman, Çev., s. 34-47). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harding, S. (2020). Bakış Açısı Epistemolojisini Yeniden Düşünmek "Güçlü Nesnellik" Nedir? E. Erdoğan, & N. Gündoğdu içinde, *Türkiye’de Feminist Yöntem* (s. 52-92). İstanbul: Metis.
- Hartmann, H. (1976). Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex. *The Universty Of Chicago Press Journals*, 137-169.
- Hartmann, H. (2016). Marksizimle Feminizmin Mutsuz Evliliği. G. Acar Savran, & N. Tura Demiryontan içinde, *Kadının Görünmeyen Emeği* (s. 157-206). İstanbul: Yordam.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika*. (E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün, & A. Yıldırım, Çev.) İstanbul: bgst Yayınları.
- İçli, G. (1997). Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 59-66.
- Işık, E. (2020). Covid (19) Salgını ve Kadın Emeği: Türkiye’den Kadın Deneyimleri. *POLİTİK EKONOMİK KURAM*, 4(2), 219-241.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1994). Aile Yaklaşımında Bir Kuramsal Çerçeve ve Aile Değişim Modeli. *Aile Kurultayı "Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler"* (s. 52-68). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Çocuğun Değeri ve Aile. Ç. Kağıtçıbaşı içinde, *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi* (s. 165-205). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2005). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (2020, 30 Nisan). Deniz Kandiyoti: Salgın, modern kadının yaşadığı illüzyonu yıktı geçti. (E. Başaran, Röportaj Yapan)
- Karkıner, N. (2014). Aile ve Evlilik. Y. Ecevit , & N. Karkıner içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 130-153). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kasapoğlu, A. (2014). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 3-20). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kılıç, O. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri. M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut içinde, *Kürsel Salgının Anatomisi* (s. 9-53). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Kocatürk, G. A. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Kadınların Ev İçi Yükümlülükleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 240-253.
- Kongar, E. (1990). Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri. B. Dikeçligil, & A. Çiğdem içinde, *Aile Yazıları 2* (s. 65-94). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Koyuncu, A. A. (2016). Aile Araştırmaları Metodolojisi: Yaklaşımlar ve Yöntemler. M. Aydın içinde, *Sistemik Aile Sosyolojisi* (s. 41-64). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kurulu, B. D. (2020, Aralık 7). *COVID-19 Bilgilendirme Platformu*. Aralık 11, 2021 tarihinde Sağlık Bakanlığı Web Sitesi: <https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid-19rehberigenelbilgilerepidemiyolojiyetanipdf.pdf> adresinden alındı
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Arayştırma*. Bağlam Yayıncılık: İstanbul.
- Lewis, H. (2020, Mart 19). *The Atlantic*. Haziran 1, 2022 tarihinde The Atlantic: https://www-theatlantic-com.translate.goog/international/archive/2020/03/feminism-womens-rights-coronavirus-covid19/608302/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wapp adresinden alındı
- Malone, D. M. (2022). The Pandemic Makes the Secaond Shift Visible. *Women*, 1-2.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay , & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Sanat Yayınları.
- Mies, M. (1996). Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru. S. Çakır , & N. Akgökçe içinde, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* (s. 48-64). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Mies, M. (2008). Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Toplumsal Kökenleri. M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen, & C. Werlhof içinde, *Son Sömürge: Kadınlar* (Y. Temurtürkan, Çev., s. 103). İstanbul: İletişim.
- Millett, K. (1987). *Cinsel Politika*. (S. Selvi, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Mitchell, j. (2006). *Kadınlar:En Uzun Devrim*. (G. İnal, G. Savran, Ş. Tekeli, F. Tınç, Ş. Torun, & Y. Zihnioğlu, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Molyneux, M. (2016). Ev Emeği Tartışması ve Ötesi. G. Acar- Savran, & N. Tura Demiryontan içinde, *Kadının Görünmeyen Emeği* (s. 115-155). İstanbul: Yordam Kitap Basın Yayın.
- Narayan, U. (2020). Feminist Epistemoloji: Batılı Olmayan Bir Feministten Perspektifler. E. Erdoğan , & N. Gündoğdu içinde, *Türkiye'de Feminist Yöntem* (s. 37-51). İstanbul: Metis.
- Nirun, N. (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı 73.
- Özbay, F. (1982). Ev Kadınları. *Ekonomik Yaklaşım AİTİA*, 209-225.
- Özkalp, E. (2008). Aile Kurumu. E. Özkalp içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 119-160). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Öztan, E. (2015). Feminist Araştırmalar ve Yöntem. F. Saygılıgil içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 271-289). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Öztürk, M. Y. (2012). Ataerki: Bir Kavramın Yeniden İnşası "Eski" Ataerki'den Ataerki Kapitalizme. *Eğitim Bilim Toplum*, 72-115.
- Ramazanoğlu, C., & Holland, J. (2002). *Feminist Methodology*. London: Sage Publication.
- Sarı, Ö. (2016). Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı. M. Aydın içinde, *Sistematik aile Soyolojisi* (s. 17-39). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Savran, G. A. (2019). Ev Emeği: Karşılıksız Emek. G. A. Savran içinde, *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin* (s. 31-109). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sayın, Ö. (1991). Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi. B. Dikeçligil, & A. Çiğdem (Dü) içinde, *Aile Yazıları 4* (s. 531-548). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Sayın, Ö. (2011). Ailenin Değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 47-58.
- Stenley , L., & Wise, S. (1996). Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji. S. Çakır, & N. Akgökçe içinde, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* (A. Durakbaşa , & A. İlyasoğlu, Çev., s. 67-98). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Sumbas, A. (2021). Türkiye’de Covid-19 Pandemisiyle Mücadele Politikalarında Görünmeyenler: Kadınlar. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 155-172.

- Şahin, F., & Demir, S. (2020). Virüsler, Viral Pandemiye Etkileyen Faktörler ve Sonuçları. M. Şeker, A. Özer, & C. Korkut içinde, *Küresel Salgının Anatomisi* (s. 57-76). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020, Temmuz 02). <https://covid19.saglik.gov.tr/>. Aralık 21, 2020 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/>: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html> adresinden alındı
- Tanesini, A. (2012). *Feminist Epistemolojilere Giriş*. (G. Demiriz, B. Binay, & Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- TÜİK. (2015). *Türkiye İstatistik Kurumu*. Mayıs 31, 2022 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanim-Arastirmasi-2014-2015-18627> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2021, 07 28). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır
- Ulutaş, Ç. Ü. (2010). Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeli. S. Dedeoğlu , & M. Yaman içinde, *Kapitalizm Ataerkillik ve Kadın Emeli*. İstanbul: SAV.
- UNDP. (2020, Eylül 4). UNDP. Haziran 1, 2022 tarihinde <https://www.undp.org/turkey/press-releases/covid-19-will-widen-poverty-gap-between-women-and-men-new-un-women-and-undp> adresinden alındı
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*, 29-56.
- Vogel, L. (1990). *Marksist Teoride Kadın*. (M. Öngören, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Yaman Öztürk, M., & Dedeoğlu, S. (2010). Kapitalizm ve Ataerki İlişkisi Çerçevesinde Kadın Emeli. M. Yaman Öztürk, S. Dedeoğlu, M. Yaman Öztürk, & S. Dedeoğlu (Dü) içinde, *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeli: Türkiye Örneği* (s. 11-25). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı-Ezgi Matbaacılık.
- Yasa, İ. (1991). Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı. B. Dikeçligil , & A. Çiğdem içinde, *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç* (s. 197-203). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2011). Aile ve Evlilik Türleri. E. Yıldırım, & K. Canatan içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 65-80). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yıldırım, E. (2016). Aile ve Evlilik Türleri. K. Canatan , & E. Yıldırım içinde, *Aile Sosyolojisi* (s. 74). İstanbul: Açılım Kitap.

Zeybekoğlu Akbaş, Ö., & Dursun , C. (2020). Koronavirüs Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdıran Çalışan Anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 78-94.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ayşe Gül ARSLAN DEMİR

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Geçmişi:

2018-2022- Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

2013-2017- Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji Bölümü

2002-2004- Osman Gazi Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

1997-2001- Nazilli Sağlık Meslek Lisesi

Mesleki Geçmiş

2010-Devam Ediyor- Pamukkale Üniversitesi Bilgisayar İşletmeni

2009-2010- İstanbul Teknik Üniversitesi- Memur

Evrak Kayıt Tarihi: 15.11.2021

Protokol No: 215442

Tarih: 30.11.2021

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	COVID-19 Pandemisi Koşullarında Aile Türlerine Görev Ev İçi Kadın Emeginin Sosyolojik Bir İncelemesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ
TEZ YAZARI:	Ayşe Gül ARSLAN DEMİR
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu
Prof. Dr. ~~Saime~~ ÖNCE (Başkan-İkt. ve İdari Bil. Fak.)	
Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (Başkan Yardımcısı -İkt. ve İdari Bil. Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Edebiyat Fak.)
Prof. Dr. Yıldız UZUNER (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. İbrahim Cemil ULUKAN (Açıköğretim Fak.)
Prof. Dr. Haldan DEVECİ (Eğitim Fak.)	Prof. Dr. Erkan YÜKSEL (İletişim Bil. Fak.)